

GÖNÜLLÜ KULLUK ÜZERİNE SÖYLEV

Fransızcadan Çeviren
AYŞE MERAL

ÉTIENNE
DE LA
BOÉTIE

ALFA FELSEFE

STRENGTH FOR THE
GOOD LIFE

GOYU LUK KUZERINE
SOYLEV

ALFA

*GÖNÜLLÜ KULLUK ÜZERİNE SÖYLEV***Étienne de La Boétie**

Fransız yazar, politik filozof ve Fransa'da modern siyasal düşünce-
nün kurucusu. 1530 yılında aristokrat bir ailede dünyaya geldi. Hukuk eğitimini tamamladıktan sonra yargıçlık yaptı. Montaigne'in en yakın dostu olan La Boétie, sivil itaat-
sizlik ve şiddetsiz direnişin ilk savunucularından biridir. Çok
erken bir yaşta, 1563'te öldü.

Ayşe Meral

15 Ocak 1971 yılında Tokat'ta doğdu, 1973 yılında ailesi-
le birlikte Fransa'ya yerleşti, 1990 yılında Türkiye'ye dön-
dü Galatasaray Lisesinde lise eğitimini tamamladı. İstanbul
Üniversitesi Fransız dili ve edebiyatında üç yıl okuduktan
sonra üniversite eğitime son verdi. 1995 yılında başladığı
çevirmenlik mesleğini halen sürdürüyor.

Discours de la servitude volontaire: Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev

© 2015, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Kitap Editörü Melis Oflas

Kapak Tasarımı Elif Çepikkurt

Sayfa Tasarımı Zuhul Turan

ISBN 978-605-171-067-9

1. Basım: T 2015

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Fatih-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika No: 10905

ÉTIENNE DE LA BOÉTIE

**GÖNÜLLÜ KULLUK
ÜZERİNE SÖYLEV**

Fransızcadan Çeviren
AYŞE MERAL

İÇİNDEKİLER

GÖNÜLLÜ KULLUK YA DA BİR'E KARŞI

Charles Teste'in Önsözü • 9
Gönüllü Kulluk • 15

GÖNÜLLÜ KULLUK ÜZERİNE SÖYLEV YA DA BİR'E KARŞI

Mesme elyazması • 83

GÖNÜLLÜ KULLUK YA DA BİR'E KARŞI

Étienne de La Boétie
Charles Teste'in
Transkripsiyonu (1836)

Charles Teste'in Önsözü

Okur kardeş, kim olursan ol ve yeryüzünde mevkiin ve kişisel görüşlerin ne olursa olsun, bir kelime edeceğim; çünkü atasözünün söylediği gibi, bütün kardeşler kuzen değildir dense de, bu dünyada unvanların ve iftiraların, nişanların ve tutsaklıkların, imtiyazların ve yasakların, zenginliklerin ve sefaletin tuhaf dağılımına rağmen, yine de genel olarak ele alındığında, hepimiz doğal olarak ve Hıristiyan olarak kardeşizdir. Lamennais bunu öyle belagatli sözlerle söyleyip ispatlamıştır ki, adına baskı denilen bu lanet olası makine bunları asla yeterince üretemez.

Sana kardeş ismini verip seslenerek, bu önsözde seni kandırmaya çalıştığımı düşünme. Dalkavukluk konusunda çok iyi değilimdir ve bu iki yüzlü ve yalancı çağda açık yürekliliğim fazlasıyla başımı belaya soktu. Benim olmayan ve içerdği eski ama yok edilemez gerçekleri

daha rahat bir akış vermek için muhtemelen fazla yüreklilik yapıp, yenilemeye giriştiğim bu kitaptan dolayı başım daha da fazla belaya girecektir.

Girişmeye cesaret edemeden uzun süre düşündüğüm bu işin gerçekleşmesinde yaşadığım sıkıntıları sana anlatmak isterim. Zaten yaşıyım ve kaleme aldığım hiçbir şey yok. Tek bir düşüncenin bile yer almadığı ciltlerce kitap yazmış olan diğer yazarlardan daha mı aptalım? Sanmıyorum. Fakat hiçbir okulda, hiçbir kolejde eğitim almadım; okuyarak kendimi yetiştirdim. Ne mutlu ki, kötü kitapların benim için hiç cazibesi olmamıştır ve tesadüf de bana öyle yardımcı oldu ki, elime sadece iyi kitaplar geçti. Bu kitaplarda bulduklarım, kalabalıklarda çok yaygın olan budalalıklara, bönlüklere ve bayağılıklara karşı beni tahammülsüz kıldı. Bu kadar saf, bu kadar açık, bu kadar sürükleyici üslupta bunca güzel ve doğru şey yazmış olmalarına rağmen, etkileyici eserlerinin daha fazla başka eserlerin yazılmasına neden olmadığına şaşırdığım eski ahlakçılardan zevk aldım. Günümüzün yazılarındaki yenilik hoşuma gitmedi, çünkü bence bu yenilik değil ve gerçekten en iyilerinde bile bizden önce gelenler tarafından çok daha iyi bir şekilde söylenmemiş hiçbir şey bulunmuyor. Peki eski eserler bu kadar iyi, bu kadar açık ve netken, neden yenilerini

üretmeli diye sordum kendi kendime. Neden bana zevk veren bu eserleri okuyamıyorum ve bu eserler nasıl oluyor da herkesin hoşuna gitmiyor? Bazen sadece deneme amacıyla okuma yazma bilmeyen zavallı insanlara birkaç pasaj okumaya çalıştım. Bu deneme beni son derece mutlu etti. Bunları işittiklerinde nasıl da hayran kaldıklarını görmek gerekir. Metnin tadına daha iyi varıyorlardı. Maalesef modası geçmiş bu eski dilin altında gizli kalmış gerçek anlamı elimden geldiğince onlara açıklamaya gayret ettiğim doğru. İşte bugün bu işe girişme fantezimin kaynağı budur.

Ama kaç kez, her ne kadar bu işte kararlı olsam da, esere ara vermek zorunda kaldım, çünkü her defasında eseri mahvettiğimi, evi boyamaya çalışırken ona zarar verdiğimi fark ediyordum. Bu yüzden, okuyucu, sadece özveriyle sebat ettiğim böylesi nankör bir işin gerçekleştirilmesindeki zahmetim karşısında hoşnut olacağını umuyorum, çünkü senin damak zevkine göre ayarladığım için sana sunduğum şey olması gerektiğinden çok daha düşük lezzette. Büyük Talma'nın tiyatrolarımızda hoş bir şekilde moda haline getirdiği Yunan ve Roma kostümlerine karşı heyecan ve hayranlık duyan bir terzinin maymun iştahlı modayı tatmin etmek için bizim giydığımız bayağı kıyafetleri dikip biçtiğinde hissettiği yürek yarasına ben-

zer gerçek bir iç acısıdır bu benim için. Yine de terzi paramızın karşılığını veriyor; yaşamak için mesleğini icra ediyor ve ben de bu yorucu, zorlayıcı dönüştürme işine yalnızca senin yararına girdim. Benim yegâne fikrim olan bu amaca ulaşırsam, ne harcadığım zamandan ne de çektiğim zahmetlerden pişman olacağım.

Düşüncesizce yapılan zararı aklamaya iyi niyetin kâfi geldiği bir nokta hakkında bu kadar uzun uzadıya durmak yerine, sana modern kumaşlarla örtülü antik çocuğunu sunduğum yazarın değerinden bahsetmem gerekirdi diyebilirsin. Ona övgü düzmek, yeteneklerini övmek, erdemlerini göklere çıkarmak, şanını yüceltmek, görünümünü yüceltmek, Enstitü'deki ustalarımızın yaşayan meslektaşlarına değil—çünkü kıskançlık onları birbirine düşürür—ama merhumlara karşı zaten her gün yaptıkları şey. Bu da, her türden yeteneğin birbirini besleyecek yerde gelip daldıkları ve haklı olarak edebiyat şanımızın *campo santo*'su¹ diyebileceğimiz bu sözümona bilim mabedine

1 İtalya'nın hemen hemen her yerinde mezarlara *campo santo* denir. Napoli'deki özgünlüğü çok ilginçtir. 366 derin çukurdan oluşur. Her gün biri açılır ve karma-karışık bir şekilde, bir önceki gün ölenlerin cesetleri bunların içine atılır ve akşam bu çukur iyice kapatılıp ancak bir yıl sonra aynı gün açılır. Çukurun yeniden açılmasına şahit olanlar bu süre içinde toprağın, gömülü olan cesetleri tamamen yok ettiğini ve hiçbir iz bırakmadığını söyler.

girdikleri anda, her yeni doğmuş ölümsüzün, göçmüş olan ölümsüze karşı mecburi görevidir. Fakat tumturaklı sözler eden bu ısmarlama övgü imalatçılarını, bu güzel cümle kuranları taklit etmek, cılız olan bana düşer mi? Onlardan daha hoş bir tamam olmamasından kaynaklanıyor bu; çünkü iki kelimedede yazarımın portresini çizebilirim ve akademik değil, öz sözlü bir üslupla sana bunu söyleyebilirim: "Catoca yaşadı ve Sokratça öldü." Fakat başka ayrıntılara girdiğimizde bunu yapamam ve bu iyi yürekli Étienne de La Boétie'den bahsetmek için ne kadar sanat sergilesem de, hep konunun çok altında kalırım. Bu yüzden iyi dost Montaigne'in *Dostluğa Dair* bölümünde söylediklerini sana hatırlatarak ve bu büyük dehanın, bu derin ahlakçının, bu bilge filozofun bizlere La Boétie'nin hayatının erdemleri ve ölümünün sükûneti hakkında söylediği birkaç mektuptan alıntı yaparak sana onu tanıtmayı tercih ederim. Bu alıntıları¹ okuduktan sonra La Boétie'nin eserini yenilediğim için umarım beni hoş görürsün, belki de kusurlarıma ve

1 Anlaşılabilirlikleri için onları da günümüz diline uyarlamam gerekti. "Bu bir hakarettir!" diyecek bazıları; ben de onlar gibi düşünüyorum. Ama dilimiz, eskiden bütün cazibesini oluşturan açık yürekliliğini ve safliğini kaybettiye bu benim suçum mu? Daha iyi insanlar olalım, belki de düşüncelerimizi ifade etmekte daha doğal ve daha çekici bir tarz buluruz.

sana sunduğum bu çalışmaya karşı daha affedici olursun. Yine de onu hoş karşıla; benim için değil, kendin için yap bunu.

Mesih'te ve Rousseau'da kardeşin,
Adolphe Rechastelet (Charles Teste)

GÖNÜLLÜ KULLUK

Homeros¹ bir gün halka konuşurken Odysseus'un Yunanlara, "*Birkaç efendi olması iyi değildir; efendimiz tek olsun,*" dediğini anlatır.

Sadece "*Birkaç efendi olması iyi değildir,*" demiş olsaydı, bundan daha iyisi olmayacaktı; mantıken, efendi sıfatını aldığı vakit tek kişinin erkinin katı ve sinir bozucu olmasından dolayı birkaç kişinin hâkimiyetinin iyi olamayacağını söylemeliydi. Bunun aksine o, "*efendimiz tek olsun,*" diye eklemiştir.

Yine de o dönemde ordunun başkaldırısını yatıştırmak amacıyla kullandığı bu sözler için Odysseus'u hoş görmek lazım, sanırım söylemini gerçeklerden ziyade koşullara uyarlamış-

1 Eski şairler arasında en ünlüsü. Onun hakkında J.-M. Chénier şöyle demiştir:

"Homeros'un küllerinin üzerinden üç bin yıl geçti,
Ve üç bin yıldır saygı gören Homeros,
Hâlâ şan ve ölümsüzlük bakımından gençtir."

tı.¹ Ama doğrusu iyiliği konusunda asla emin olamayacağımız ve dilediğinde kötü olabilecek bir efendiye kul olmak büyük bir felaket değil midir? Peki ya birkaç efendiye itaat etmek, efendi sayısı kadar mutsuz olmak anlamına gelmez mi? Pek çok kez kışkırtan “Cumhuriyet Monarşiden yeğ midir değil midir?” sorusuna burada değinmeyeceğim. Ama bunu tartışmam gerekseydi, kamusal olanı yönetme tarzları arasında monarşinin yerini aramadan önce burada ona bir yer atfedip atfetmeyeceğimizi bilmek isterdim; çünkü *her şeyin tek kişiye* ait olduğu bu tür bir yönetimde kamusal herhangi bir şey olduğunu düşünmek çok zordur. Fakat ayrı olarak incelenmeyi hak eden ve kendiliğinden bütün siyasi tartışmaları beraberinde getirecek olan bu soruyu başka bir zamana saklayalım.²

-
- 1 Bu Odysseus'un kendisi de kraldı. Nasıl tek kişinin erkini savunmayabilirdi? İyi yürekli La Boétie'nin isteği üzerine onu bağışlayalım; bütçeden beslenmek ve alınterimizle şişmanlamak isteyen bütün bu sıradan nedimleri de bağışlayalım. Ama sırasıyla soğuğu ve sıcağı üfleyen, bağırان ve duruma göre “Yaşasın kral! Yaşasın topluluk!” diye bağırان bu çirkef ikiyüzlüleri, ihtiyatsızca iki gün içinde iki zıt dil kullanan utanmaz sahtekârları, bu ebedi gevezeleri, kısacası günümüzde her biçimde bu alçak örneklerin ve küstah yalanların dolup taşıdığı koca *Moniteur*'ün bile yalnızca çok eksik bir derlemesini sunduğu koşullara göre söylem yaratan bu kişileri asla bağışlamayalım; aksine, kınayalım.
- 2 Bu iyi yürekli Étienne günümüzde yaşıyor olsaydı, meseleyi ele almaktan çekinmezdi ve kuşkusuz çözümü de monarşinin lehinde olmazdı.

Şimdilik bana anlatılmasını istediğim şey şudur: Nasıl oluyor da bunca insan, bunca şehir, bunca ulus, kendisine verdikleri güçten başka gücü olmayan, katlanmayı kabul ettikleri ölçüde onlara zarar verme erkine sahip, ona karşı gelmektense ondan gelen her şeyi sineye çekmeyi tercih ettikleri takdirde onlara hiçbir kötülük etmeyen tek bir tirana tahammül ediyor? Ne kadar şaşırtıcı bir şeydir bu (aslında şaşırmaktan ziyade üzülmemesi gereken çok sıradan bir şeydir)! Sefil bir şekilde kullaştırılmış, zorlayıcı bir güç tarafından zorlanmış değil de, tek olduğu için korkmaları gerekmeyen, onlara karşı insafsız ve acımasız olduğu için sevmedikleri tek bir kişinin karşısında hayran kalmış, bir anlamda büyülenmiş, acınası bir boyunduruğa başları eğik tâbi olmuş milyonlarca insanı görmek şaşırtıcıdır. Ama insanın zayıflığı böyledir! İtaate zorlanmış, ödün vermek zorunda kalmış, kendi aralarında bölünmüş oldukları için her zaman en güçlü taraf olamazlar. Dolayısıyla silahların gücüyle zincire vurulmuş bir ulus tek bir kişinin erkine boyun eğmişse (Atina şehrinin otuz tiran egemenliğinde olduğu gibi¹), onun kulluk etmesine şaşırmamak, kulluğuna üzülmemek lazım veya daha doğrusu buna ne şaşırmak ne de

1 Peleponnez Savaşlarında muzaffer olan Spartalıların Atinalılara dayattığı otuz kişilik oligarşi hükümeti.

acımak lazım; sadece kararlılıkla bu felakete tahammül etmek ve gelecekte daha iyi bir fırsat yakalamak için beklemek lazım.

Öyle yapılmışız ki, dostluğun ortak görevleri hayatımızın büyük bir kısmını kuşatır. Erdemi sevmek, güzel davranışlara saygı duymak, görülen iyiliklere müteşekkir olmak ve çoğu zaman sevdiklerimizin ve sevmeye layık olanların şanını ve yararını yükseltmek için kendi rahatımızı azaltmak; bütün bunlar çok doğaldır. Dolayısıyla bir ülkenin sakinleri, onları güvende tutmak için büyük bir öngörünün, onları korumak için büyük bir cesaretin, onları yönetmek için büyük bir temkinliliğin yinelenen kanıtlarını vermiş o nadir adamlardan birini kendi aralarında bulmuşlarsa; fark etmeden ona itaat etmeye alıştırlarsa, hatta ona belli bir üstünlük tanıyacak kadar güvenirlerse, iyi işler yaptığı yerden onu alıp kötülük yapabileceği bir yere yerleştirmekte akıllıca davranacaklarından emin değilim. Yine de bize bunca iyilik yapmış birisine iyi duygular beslemek ve ondan bize kötülük geleceğinden endişe etmek çok doğal ve akla yatkın görünüyor.

Ama ey ulu Tanrım, nedir bu? Bu kötülük eğilimini, bu korkunç eğilimi nasıl adlandırabiliriz? Sayısızca insanın mülkleri, aileleri, çocukları, hatta kendi hayatları bile kendilerinin değilken yalnızca itaat etmekle kalmayıp

yerlerde süründüklerini, yönetilmekten ziyade baskı altında tutulduklarını görmek utanç verici değil midir? Herkesin canı pahasına *hayatını* koruması gereken bir ordunun karşısındaki, bir barbar takımının değil; tek bir kişinin, üstelik *Mirmidon*¹ olmayıp savaş alanlarının barutunu hiç koklamamış, en fazla karşılaşmaların kumuna bulanmış, insanları yönetmekte beceriksiz olmakla kalmayıp en ufak bir kadıncığı bile tatmin edemeyen, çoğu zaman ulusun en çirkef ve en kadınsı, en korkak kişinin yağmalarına, haydutluklarına, insafsızlıklarına maruz kalması! Bu korkaklığın adını koyabilir miyiz? Böyle bir boyunduruğa girmiş insanlara çirkef ve ödlele diyebilir miyiz? İki, üç veya dört kişinin tek bir kişiye boyun eğmesi tuhaf olsa da mümkündür; belki de bunun cesaret eksikliğinden olduğu söylenebilir haklı olarak. Ama yüz kişi, bin kişi tek bir kişinin zulmüne ses çıkartmıyorsa, bunun ödlelelik olduğu, ona çatmaya cesaret edemedikleri veya daha da iyisi onu küçümsedikleri ve adam yerine koymadıkları için ona karşı koymak iste-

1 Asıl metinde *Hommeau* kelimesi geçiyor; yorumcular *Hommet*, *Hommelet*, yani "küçük adam" diye tercüme etmişlerdir bunu. Ben bunun yerine *Mirmidon* kelimesini kullanabileceğimizi düşündüm. Yazarın düşüncesini ifade ettiğini düşündüğüm bu kelimenin kullanımı herkesin bildiği, dostumuz Béranger'nin bir şarkısından ilham alınmıştır. Umarız bu hırsızlığımızı bağışlar!

medikleri hâlâ söylenebilir mi? Son olarak yüz kişi, bin kişi değil de, yüz ülkenin, bin şehrin, bir milyon insanın, hiç çekinmeden onlara serf ve köle gibi davranan birisini ezmek için saldırmadığını görsek, bunu nasıl nitelendiririz? Korkaklık mıdır? Ama bütün kötü eğilimler için aşılamayacak sınırlar vardır. İki adam, hat-ta on adam bir adamdan çekinebilir, ama bin adamın, bir milyon adamın, bin şehrin tek bir adama karşı kendilerini korumaması! Ah! Bu yalnızca ödlelik değildir, ödlelik buraya ka-dar varamaz; tıpkı yürekliliğin tek bir adamın bir kaleye tırmanmasını, bir orduya saldır-masını, bir ülkeyi gerektirmediği beklemediği gibi! Ödlelik kelimesinin karşılık gelmediği, onu anlatmak için hiçbir ifadenin bulunmadı-ğı, doğanın inkâr ettiği ve dilin de adlandırma-yı reddettiği bu korkunç kötü eğilim nedir?...

İki tarafa silahlı elli bin adam koyalım, bun-ları savaş düzenine göre yerleştirelim ve ka-pışsınlar; özgür olan taraf özgürlüğü için sa-vaşsın, diğer taraf bunu ellerinden almak için. Sizce zafer kimin olacaktır? Hangi taraf daha cesurca savaşa gidecektir: mükâfatı özgürlük-lerinin korunması olanlar mı, yoksa attıkları veya aldıkları darbelerin karşılığında başkası-nın kulu olmaktan başka bir şey beklemeyen-ler mi? Bir tarafın gözlerinin önünde geçmiş hayatlarının mutluluğu ve gelecek için aynı

rahatlığın beklentisi vardır. Bunlar çarpışma anındaki geçici zahmetlerden ve acılardan çok yenilmeleri durumunda sonsuza dek kendilerinin, çocuklarının ve gelecek bütün nesillerin çekeceği dertleri düşünürler. Diğerlerininse, tek dürtüleri açgözlülüktür; aniden tehlikeye karşı kabırır ve sahte yamanlıkları aldıkları ilk yaradan akan kanla anında söner. İki bin yıl önce vuku bulmuş ve Yunanistan'da, Yunanların iyiliği ve bütün dünyaya örnek olmak için daha yeni verilmiş gibi, günümüzde kitaplarda ve insanların hafızalarında hâlâ taptaze olan çok ünlü Miltiades, Leonidas, Themistokles¹ savaşlarında sayıca bu kadar az Yunanlara, denizin zar zor taşıdığı bu olağanüstü filoları geri itme, bütün Yunan askerleri bir araya getirilse bile düşman ordunun komutanlarının² sayısına dahi ulaşamayacağı bu kadar çok sayıda ve bunca ulusa karşı savaşma ve yenme gücünü değil, cesaretini veren nedir? Fakat bu şanlı günler³ Perslere karşı Yunanların sava-

1 Maraton (490), Termopylae (480) ve Salamis (480) savaşları.

2 Muhtemelen La Boétie, Pers ordusunun bütün subaylarını kastetmişti.

3 Ey sevgili okur, sana önsözümde sözümona yeniden söyleme biçiminin sadece ısıtılmış bir şey gibi olduğunu söylememiş miydin? İyi yürekli Étienne de la Boétie'nin burada bu iki kelimeyi kullanacağını; büyük temmuz halk hareketinin sürdüğü üç gün boyunca gizlendikleri mahzenlerden korkudan titreyerek çıkan

şından çok egemenliğe karşı özgürlüğün, köleliğe karşı özgürleşmenin savaşıydı bu.¹

Özgürlüğün onu savunanların kalplerine yerleştirdiği yiğitlik hikâyeleri gerçekten de mucizevidir! Fakat her gün ve her yerde gerçekleşen, tek bir insanın bin şehre zulmetmesi ve onları özgürlüklerinden yoksun bırakması: Bu sadece söylenti olsaydı ve her gün gözlerimiz önünde meydana gelmeseydi, kim buna inanabilirdi? Hatta bunlar uzak bir ülkede meydana gelseydi ve bize sadece anlatılsaydı, hangimiz bunun nedensizce uydurulmuş bir şey olduğunu düşünmezdi? Oysa tek olan bu tiranla savaşmaya, hatta ona karşı korunmaya bile gerek yoktur; kendiliğinden bozguna uğ-

bu sefil hokkabazların, bu yüreksiz dalkavukların avazı çıktığında böğürdükleri *şanlı günler* sözünü burada bulmayı hiç bekliyor muydun? Bu iki kelime onlar tarafından icat edilen bir şey değil, büyük zaferi kendi lehine çevirmek ve safları kandırmak için kurnazca kullanılmış bir buluştu; 29 Temmuz 1830'un akşamında olan da buydu. Aslında o üç gün şanlı olmamıştı, çünkü yalnızca insanlığın mutluluğuna olumlu bir sonuç getiren şey gerçekten şanlıdır.

- 1 Bu mucizevi çabalar günümüzde de tekrarlanmış-
tır ve bizim de Leonidaslarımız, Themistokleslerimiz
ve Miltiadeslerimiz olmuştur. Fakat yazarımızın çok
haklı olarak söylediği gibi, bunlar ancak özgür halk-
larda görülebilir. Bu yüzden çok kısa olan cumhuriyet
yıllıklarımızı karıştırmak isteseydik, bu kahramanlık
izlerinin nicesini bulurduk. Tarihin bize çizdiği en ola-
ğanüstü olanlarla paralellik arz edebilecek bazılarını
hatırlatmak yeterlidir.

rar, yeter ki ülke kulluğu kabullenmesin. Zorla defetmek de söz konusu değildir, sadece ona bir şey vermemek yeterlidir. Bir uluski kendi mutluluğu için isterse hiçbir çaba sarf etmesin, ama kendi yıkımı için de çalışmasın. Demek ki halklar ellerinin kollarının bağlanmasına izin veriyorlar veya daha doğrusu bağlattırıyorlar, çünkü kulluk etmeyi reddetseler bağları koparacaklar. Halkın kendisi kul olmayı kabul edip kendi boğazını kesiyor; kul olmayı veya özgür olmayı seçebilirken özgürlüğü itip boyunduruğu seçiyor; felaketini kabul ediyor veya daha doğrusu felaketin peşinden koşuyor. Özgürlüğüne kavuşmasının bir bedeli olsa, hiç ısrar etmezdim; hemde doğal haklarına kavuşması ve bir bakıma hayvan olmaktan çıkıp tekrar insan olması, onun en çok arzuladığı şey olması gerektiği halde. Aslında ondan bu kadar büyük bir yüreklilik beklemiyorum, hatta daha rahat yaşamak için bilmem hangi güvencede gözü olsun da istemiyorum. Ama ne! Özgürlüğe sahip olmak için sadece onu arzulamak yeterliyse, bunun için sadece istemek yeterliyse, basit bir istekle onu elde etmeyi hâlâ çok pahalı bulacak bir ulus var mıdır dünyada? Can pahasına tekrar satın alınması gereken, kaybı her onur sahibi kişiye hayatı acı ve ölümü hoş gösterecek bir hakka tekrar kavuşmaktan kim pişman olabilir? Tıpkı bir kıvılcımın ateşinin büyümesi ve her zaman güçlenmesi gibi; ne kadar ya-

kacak odun bulursa o kadar çok tüketir ateş, ama beslemeyi bırakınca da kendi kendine sö-nüp tükenir. İşte tiranlar da ne kadar yağma-larlarsa o kadar talepkâr olacaklar; ne kadar yakıp yıkarlarsa bir o kadar daha onlara veri-lecek; tıka basa yedirilecekler. Böylece güçle-nip her şeyi yok etmeye ve yıkmaya daha hazır olacaklar. Fakat onlara bir şey verilmese, onla-ra itaat edilmese, onlarla çarpışmadan, onlara vurmadan çıplak kalırlar ve bozguna uğramış olurlar; tıpkı kökünden gereken sınırları ve be-sinleri alamayan ağacın kuru ve ölü bir dala dönüşmesi gibi.

Girişken insan arzuladığı iyiliği elde etmek için hiçbir tehlikeden çekinmez, çalışkan insan hiçbir zahmet karşısında usanmaz. Yalnızca korkaklar ve tembeller ne kötülüğe sabretmeyi ne de arzulamakla kaldıkları iyiliğe kavuşma-yı bilirler. Kendi korkaklıkları, özgürlüğü sa-vunma enerjisini ellerinden almıştır; ellerinde yalnızca özgürlüğe sahip olmanın doğal arzu-su kalır. Bilgelerde ve delilerde, cesurlarda ve ödlelerde ortak olan bu arzu, doğuştan gelen bu irade, sahip olduklarında onları mutlu ve mesut kılacak her şeyi istettirir. Sadece tek bir şey var ki neden bilmiyorum, insanlar onu arzu etme gücüne sahip değiller. Bu da özgürlüktür! Büyük ve tatlı servet! Kaybedilir kaybedilmez bütün sıkıntılar peşinden gelir ve onsuz bütün diğer şeyler, kulluk tarafından bozulduğu için

tat ve lezzetini kaybeder. İnsanlar yalnızca öz-gürlüğü küçümsüyorlar, sanırım onu arzulasalardı elde edecekleri için bu böyle. Sanki çok kolay olduğu için bu değerli fethi yapmayı reddediyorlar.

Zavallı ve sefil insanlar, akılsız halklar, kendi kötülüğünüzde inatçı ve kendi iyiliğinizde kör uluslar; gözlerinizin önünde kazancınızın en güzel ve aydınlık kısmının elinizden alınmasına, tarlalarınızın yağmalanmasına, evlerinizin yakıp yıkılmasına ve atalarınızın eski eşyalarının alınıp götürülmesine izin veriyorsunuz! Öyle yaşıyorsunuz ki, artık hiçbir şey sizin değil. Mülkünüzün, ailenizin, hayatlarınızın yarısının size bağışlanmasını büyük bir mutluluk olarak görüyor gibisiniz. Bütün bu tahribat, bu felaketler, bu yıkımlar düşmanlardan değil, fakat kuşkusuz düşmandan ve sizin bu hale getirdiğiniz, kendisi için cesurca savaşta gittiğiniz, boş hevesleri için her an ölüme meydan okuduğunuz kişiden geliyor. Oysa bu efendinin sadece iki gözü, iki eli, bir bedeni var ve kentlerinizin *sonsuz sayıda* sakininden daha fazla bir şeyi yok. Sizden fazlası, sizi yok etmesi için ona verdiğiniz olanaklardır. Sizi gözetleyen¹ sayısız hafiyesini (argus)² sizden

1 Anlaşılan Étienne'in döneminde ispiyonlamak kelimesi henüz kullanılmıyordu.

2 *Argus*: Yüz gözü olan masalsı insan, evcil hafiye. Birkaç halk bu kelimeyi *argus* diye okunur. Etimolojist

değilse nereden alıyor? Nasıl sizi dövmek için bunca ele nasıl sahip oluyor, bunları sizden ödünç almadıysa? Kentlerinizi çiğnediği ayaklar, aynı zamanda sizin ayaklarınız değil mi? Üzerinizdeki erk sizden gelmiyor mu? Sizinle elbirliği içinde olmazsa, üzerinize yürümeye nasıl cesaret edecektir? Sizi soyan hırsıza yataklık etmeseydiniz, sizi öldüren katilin işbirlikçisi olmasaydınız ve kendi kendinize ihanet etmeseydiniz, size hangi kötülüğü yapabilirdi ki? Talan etmesi için tarlalarınızı ekiyorsunuz; kendi kösnüllüğünü tatmin etmesi için evlerinizi döşeyip dolduruyorsunuz;¹ asker yapması (hâlâ ne mutlu onlara!), onları mezbahaya götürmesi, açgözlülüğünün vekili, intikamının uygulayıcısı² kılması için çocuklarınızı besli-

olduğumu iddia etmiyorum; ama yakın bir zamanda benden daha bilgin ve daha kurnaz bir gazeteci bu kelimenin forsaların reisi anlamına gelen *argoussin*'den geldiğini söyledi; belli bir bakanın döneminde serbest bırakılan forsaların başkentin sokaklarını kolaçan eden ve gelen geçeni ayırım gözetmeksizin döven bir çete oluşturmak için kullanıldığı bir zamanda çok spritüel olan bu gözlemi yapmıştır.

1 Bunların en iğrençlerinden biri olan XV. Louis, oda hizmetçileri Bontemps ve Lebel'e güzel genç kızları kaçırıp, geyik parkını onlarla dolduruyordu. Tarzında daha açık yürekli ve sıradan olan Napoléon Ecouen'deki imparatorluk sarayında Campan'la anlaşarak, gebe bırakmak istediği kızları seçiyordu. Bunu soyadını beyan etmek istemediğim prenses hanımdan öğrenmesi için Alman prensine gidip sorun.

2 Yersizce *büyük şahsiyet* olarak bahsedilen büyük hay-

yorsunuz. Sefada nazlanması ve pis hazlarıyla tepinmesi için çile içinde kendinizi tüketiyorsunuz. O daha güçlü, daha katı olsun ve yularınızı daha kısa tutsun diye kendinizi güçsüzleştiriyorsunuz; hayvanların bile tiksineceği ve çekmeyeceği bunca hakaretten, kurtulmaya çalışmadan, sadece istemeyi deneyerek kurtulabilirsiniz. Sadece kulluk etmemekte kararlı olun, özgür olursunuz. Sizin onu itmenizi veya onu sarsmanızı istemiyorum, sadece onu taşımayı bırakın ve göreceksiniz, kaidesi altından alınmış kocaman dev bir heykel gibi, kendi ağırlığıyla düşüp parçalanacaktır.¹

dutların –Makedonyalı İskender, XIV. Louis ve günümüzde Napoléon– yaptığı gibi *belirli aralıklarla kesme* şeklinde.

- 1 Şu günlerde ve tamamen tesadüfen, Lyon eski valisi Baron Bouvier du Molart'ın yayımladığı *Des causes du malaise qui se fait sentir dans la société en France* adlı bir eserde bu pasajı eski üslubunun saflığında ve aynen alıntılanıp transkript edilmiş buldum. Fakat imparatorluğun öğrencisi, ardından dönemimizin çok saygın yöneticilerinden biri olan bu kişi muhtemelen bilgin değildi, çünkü bu muhteşem parçayı alıntılıyıp yüceltirken bunu Montaigne'e atfetmiştir, oysa La Boétie'nin söylemi genel olarak onun eserlerinin arasında da yer alır. La Boétie'nin varlığından habersiz miydi veya varlığına kuşku mu duymuştu? Bu inanılır değil. Dolayısıyla bu bir dikkatsizlik olmalı; muhtemelen bu kalın cildin maliyetiyle ilgilenen eski vali Baron Bey'i affetmek lazım; karmakarışık bir şekilde bir siyaseti ve birkaç tuhaf istatistiksel belgeyi bir araya getirip şu sonuca varmıştır: Sorunun temelinde nüfusun fazla yattığından dolayı her türlü imtiyazlı kişilerin

Hekimler tedavisi olmayan yaraları iyileştirmeye çalışmanın faydasız olduğunu söylüyorlar ve belki ben de uzun zamandır kendisine acı veren hastalık hakkında bütün hislerini yitirmiş olan –ki bu bile hastalığının ölümcül olduğunu gösterir– halka tavsiyede bulunmakta yanlış yapıyorum. Yine de mümkünse özgürlük sevgisinin bile o kadar doğal olmadığını düşündürten direngen kulluk etme iradesinin nasıl bu kadar derinlere kök saldıgını keşfetmeye çalışalım.

Öncelikle eğer tabiatın öğrettiği ilkelere aldığımız haklara göre yaşasaydık, doğal olarak ebeveynlerimize itaat ederdik ve akla tâbi olduğumuzdan kimsenin kölesi olmazdık. Kuşkusuz her birimiz içimizde anne babamıza karşı tamamen içgüdüsel olan itaat etme eğilimini hissederiz. Aklın doğuştan gelip gelmediği meselesine gelince (akademilerde enine boyuna tartışılmış ve felsefe ekollerini uzun zaman meşgul etmiş bir meseledir bu), iyi öğütlerle ve iyi örneklerle canlanmış olarak ruhumuzda erdemi meydana getirenin aklın tohumu olduğunu sanmakta yanıldığımı düşünmüyö-

rahatını korumak ve çoğaltmak için çözüm olarak proleterlerin çoğalmasını engelleme, en azından gerekli sayıya düşene kadar bu ırkı yok etme yolunda gereken bütün yöntemleri kullanmak, gereken bütün önlemleri almak, bütün kaynakları, gerekirse ahlaka aykırı olanları da devreye sokmak gerektiğini ileri sürmüştür.

rum; oysa tersine, sık sık meydana gelen kötülük eğilimleriyle boğulduğunda bu tohum ölür. Ama herkes için berrak ve apaçık olan ve kimsenin inkâr edemeyeceği şey, Tanrı'nın ilk hizmetkârı olan doğanın bizi aynı yaratmış ve hepimizin eşit veya daha doğrusu kardeş olduğunu göstermek için bir anlamda aynı kalıba dökmüş olmasıdır. Bize dağıttığı armağanlarında bazılarına başkalarından çok bedensel veya zihinsel avantajlar verdiyse de asla bizi bir savaş alanına koyar gibi bu dünyaya koymak istememiştir ve en güçlülere ve en beceriklileri, ormandaki eli silahlı haydutlar gibi, en zayıfların peşine düşsün diye yeryüzüne göndermemiştir. Daha ziyade kimine daha büyük, kimine daha küçük paylar vererek onlarda kardeş sevgisini doğurmak ve bunu uygulamaya koymak istemiştir; kimisi yardım edecek güçte olup, kimisi de yardım alacak ihtiyaçtadır. Böylece bu iyi kalpli ana *hepimize* kalacak yer olarak bütün yeryüzünü verdiğiine, *hepimizi* aynı çatı altında barındırdığına ve aynaya bakar gibi her birimiz kendimizi komşumuzda görebilmemiz için *hepimizi* aynı hamurdan yoğurduğuna göre birbirimize seslenebilmemiz ve kardeşlik bağları kurmamız için, iletişimle ve düşüncelerimizin alışverişiyle fikir ve irade toplumuna bizi götürmek için bize ses ve söz gibi güzel bir hediye sunduysa; ittifakımı-

zın düğümünü, toplumumuzun bağlarını türlü çeşit yolla oluşturmaya ve sıkılaştırmaya çalıştıysa; son olarak sadece birleşmiş olmamız değil, aynı zamanda bir bakıma tek bir varlık olmamız arzusunu her şeyde sergilediyse, mademki *hepimiz* eşitiz, o zaman *hepimizin* doğal olarak özgür olduğundan bir an bile kuşku duyabilir miyiz? *Hepimizi* benzerlerimizin arasına koyduğuna göre, bazılarımızın¹ köle olmasını istemiş olabileceği kimin aklına gelir?

Hiçbir varlık haksızlık duygusuna kapılmadan kul durumunda tutulamadığına göre ve dünyada adaletsizlik kadar doğaya (haklı olarak) aykırı bir şey olmadığına göre, özgürlüğün doğal olup olmadığını tartışmak çok gerekli midir? Başka ne diyebiliriz? Özgürlüğün doğal olduğunu ve kanaatimce özgür olarak doğmakla birlikte, özgürlüğümüzü savunma iradesiyle doğduğumuzu mu? Hâlâ bundan kuşku duyan, kendilerine özgü olan doğuştan gelen iyiliklerden ve duygulardan habersiz olacak kadar yozlaşmış olan birileri varsa, onlara hak ettikleri şerefi bahşedip, doğalarını ve durumlarını onlara öğretmek için bir anlamda etten kaba hayvanları yükseltmem gerekir. İnsanlar sağır olmasalardı, hayvanların (Tanrı yardımcım ol-

1 La Boétie daha ziyade, "*Neredeyse tümünün birkaç kişinin kölesi olması*," diyebilirdi.

sun!) *Yaşasın özgürlük!* diye bağırıldıklarını işitirlerdi; birçoğu yakalanır yakalanmaz ölüyor. Örneğin sudan çıkartılır çıkartılmaz ölen balık gibi, doğal özgürlükleri olmadan yaşamak istemedikleri için kendilerini ölüme terk ediyorlar (Eğer hayvanların kendi aralarında rütbe ve imtiyazlar olsaydı, kanaatimce özgürlüğü asillikleri olarak görürlerdi.). En büyüklerinden en küçüklerine kadar yakalandıklarında diğerleri tırnaklarıyla, boynuzlarıyla, gagalarıyla öyle büyük bir direniş sergiliyor ki, bu şekilde ellerinden zorla alınan mülke nasıl büyük bir değer biçtiklerini yeterince gösteriyorlar. Yakalandıktan sonra mutsuzluk duygusunu o kadar açık işaretlerle gösteriyorlar ki, kulluktan asla hazzetmedikleri için ve özgürlüklerinden yoksun kalmalarına sürekli sızlanarak yaşamaktan ziyade durgunlaştıklarını görmek hoştur. Son ana kadar kendini savunmuş, başka hiçbir umudu kalmamış yakalanmak üzere olan filin çenesini ağaçlara çarpıp dişlerini kırması, avcılarla pazarlık etme fikrini tasarlaması, dişleri pahasına kurtulup kurtulamayacağını ve fidye olarak bıraktığı fildişinin özgürlüğünü satın almaya yetip yetmeyeceğini hesaplaması doğal hali olan özgür kalma arzusu değilse başka nedir? Ya at? Doğduğu an onu itaat etmesi için eğitiyoruz; oysa ilgimiz ve okşamalarımız onu ehlileştirmek istediğimizde gemini

ısırmasına, mahmuzladığımızda çifte atması-na engel olmuyor; doğal bir şekilde (sanırım) kendi isteğiyle değil de zorunluluktan ötürü kulluk ettiğini belirtmek istiyor. Başka ne diyelim?... *Öküzler de boyunduruk altında sızlanıyor, kuşlar kafeslerinde ağlıyor.* Eskiden boş zamanlarımda kafiyelerle söylediğim gibi.

Böylece¹ kendi varlığını hisseden her varlık, tutsaklığın felaket olduğunu hisseder ve özgürlüğü arar. İnsanlara hizmet etmek için yaratılmış hayvanlar bile ancak karşıt bir arzuyla itiraz ettikten sonra boyun eğiyorsa hangi bahtsız kötü eğilim, özgür yaşamak için doğmuş insanın doğasını, ilk halinin hatırasını, hatta bu hale dönme arzusunu bile bu denli unutturacak kadar bozmuş olabilir?

Üç çeşit tiran vardır. Kötü prenslerden bahsediyorum. Kimisi halkın seçimiyle, kimisi silahların gücüyle ve kimisi de verasetle ülkeye² sahip olanlardır. Savaş hakkıyla ülkeyi ele geçirenler, bilindiği üzere ve haklı olarak söylendiği gibi, o ülkeye fethedilmiş ülke olarak davranırlar. Kral doğanlar genelde en iyileri olmaz; tiranlığın ortasında doğmuş ve beslenmiş olduklarından dolayı tiranlığın doğal sütünü emerler, onlara boyun eğmiş halk-

1 Mesme elyazmasında "Ey Longa" geçiyor. La Boétie'nin Bordeaux parlamentosundaki selefi.

2 Bu kelimeyle La Boétie muhtemelen toprağa sahip olmayı değil de, hükmetme hakkını kastetmiş olmalı.

ları miras aldıkları toprak köleleri olarak görürler; cimri veya müsrif, en yatkın oldukları eğilime göre, kendi miraslarını kullanır gibi krallığı kullanırlar. Erkini halktan alana gelince, onun daha tahammül edilir olması gerekir gibi görünür ve bu kadar yükseklere, herkesin üstüne yükseldiğini gördüğünde, adına *büyük-lük* denilen bilmem neyle şımararak, sanırım bir daha oradan inmeme kararını alır. Halkın kendisine emanet ettiği gücü neredeyse her zaman çocuklarına aktarılması gereken bir güç olarak görür. Böylece kendisi ve çocuklarının bu uğursuz düşünceyi tasarladıkları andan itibaren kötü eğilim ve gaddarlık noktasında bütün diğer tiranları nasıl geçtiklerini görmek tuhaftır. Yeni tiranlıklarını sağlamlaştırmak için kulluğu çoğaltmaktan ve hatırası ne kadar yakın olsa da, tez zamanda hafızalarından tamamen silinecek kadar kullarının zihnini özgürlük fikrinden uzaklaştırmaktan daha iyi bir yöntem bulamazlar. Böylece gerçeği söylemek gerekirse, bu tiranlar arasında birkaç farklılık görüyorum, ama yapılacak bir seçim göremiyorum: Çünkü farklı yollardan tahta varsalar da, hükmetme tarzları neredeyse her zaman aynıdır. Halkın seçtikleri zapt edilmesi gereken bir boğaymış gibi, fatihler üzerinde tüm haklara sahip oldukları bir avmış gibi, verasetle gelenler de böyle olması çok doğalmış gibi davranıyorlar halka.

Konu açılmışken, bugün ne kulluğa alışmış ne de özgürlüğe can atan, bu iki halin isminden bile bihaber yepyeni insanlar doğmuş olsaydı ve onlara kul olma veya özgür yaşama seçenekleri sunulsaydı, ikisinden hangisini seçerlerdi diye sorarım. Tek bir insana kulluk etmektense yalnızca akıllarına itaat etmeyi tercih edeceklerine kuşku yoktur; elbette nedensiz ve zorlama olmaksızın kendilerine bir tiran¹ seçen ve daha sonra başlarına gelen dertlere sevinecek kadar beni neredeyse insafsızlık derecesine getiren, çileden çıkmadan tarihlerini okuyamadığım şu İsraili Yahudiler gibi olabilirler de. İçlerinde insanlığa dair kalıntılar bulunduğ müddetçe insanların egemenlik altına alınmaya izin vermeleri için şu iki şeyden birisi olmalı: Ya mecbur kalmalılar ya da kandırılmış olmalılar; İskender'in Sparta'yı ve Atina'yı silah zoruyla mecbur bıraktığı gibi; bu tarihten çok önce Atina hükümetinin Peisistratos'un² eline düştüğünde kurulan komplolarla kandırıldığı gibi. Kandırıldıklarında aynı zamanda özgürlüklerini de yitirirler, ama çoğu zaman başkasının onları ayartmasından çok, kendi körlüklerinden dolayı böyle olur. Böylece Sirküza (eskiden Sicilya'nın başkenti) halkı, her yanı düşmanlarla kuşatıldığında, yalnızca o

1 Saül.

2 Solon'dan sonra Atina'nın başına geçen kişi. Dağdaki köylülerden destek alarak erki ele geçirmiştir.

anki tehlikeyi düşünüp geleceği öngöremedikleri için I. Denis'i seçmişti ve ordunun genel komutasını ona vermişti. Halk, bu hünerli kalış düşmanlarını değil de kendi vatandaşlarını yenmiş gibi muzaffer olarak şehre dönüp, önce kendini *komutan-kral*¹ ve ardından da *kral-tiran*² ilan ettiğinde, onu ne kadar güçlü yaptığını fark etmişti. Bir hainin çevirdiği dolaplarla bu şekilde köleleşen bir halkın *hangi noktaya kadar* alçaldığını, hatta bütün haklarını tekrar elde etmek için uyuşukluğundan uyandırılmayacak derecede haklarını nasıl bu kadar derin bir şekilde unuttuğunu hayal etmek mümkün değildir; öyle iyi ve öyle gönüllüce hizmet etmektedir ki, ona bakıldığında sadece özgürlüğünü değil, en sersemleştirici kölelikte körelmek için kendi *kulluğunu* da yitirmiş gibi görünür.³ Başlangıçta istemeyerek ve baskı altında kulluk edildiğini söylemek doğrudur; ama daha sonra buna alışılır ve sonradan gelenler özgürlüğü hiç tanımadıkları, bunun ne olduğunu bile bilmedikleri için hiç pişmanlık

1 Günümüzde krallığın korgenerali der gibi.

2 Tiran kelimesi bir unvandı ve kötü bir anlamı yoktu. Denis gibi haydutlar buna böyle çirkin bir anlam yüklenmesine neden olmuştur. Şu an Avrupa'daki gidişata bakılırsa aynı şey kral, prens veya dük unvanlarının da başına gelebilir.

3 Kölelik kulluktan daha zordur. Kulluk boyunduruk altına alırken, kölelik demirden bir boyunduruktur. Kulluk özgürlüğe zarar verirken, kölelik onu yok eder.

duymadan kulluk ederler ve babalarının mecbur kaldıkları için yaptıkları şeyleri onlar gönüllüce yaparlar. Böylece boyunduruk altında doğmuş, daha ileriye bakmadan kulluk içinde beslenmiş ve yetişmiş insanlar doğdukları şekilde yaşamakla yetinirler ve hayata girdiklerinde buldukları haklardan ve mülkten başka bir şeyleri olabileceğini hiç düşünmedikleri için doğdukları hali doğal halleri olarak kabul ederler. Aslında mirasının bütün haklarından faydalanıp faydalanmadığına bakmak, kendisinin veya selefinin haklarına tecavüz edilip edilmediğini denetlemek için babasının kayıtlarına göz gezdirmeyen müsrif veya uyuşuk tek bir mirasçı yoktur. Her konuda, her eylemimizde büyük bir nüfuzu olan alışkanlık özellikle kulluk etmeyi öğretmede çok etkilidir; zamanla (sonunda zehre alışan Mithridates hakkında anlatılanlar gibi) kulluğun acı zehrini iğrenmeden yutmayı öğreten odur. Başta bizleri donattığı iyi veya kötü eğilimlerle doğanın bizi yönettiğine kuşku yoktur; bununla beraberdoğanın alışkanlık kadar üzerimizde gücü olmadığını da kabul etmek gerekir; çünkü doğal olan ne kadar iyi olsa da beslenmediği takdirde kaybolur; oysa alışkanlık doğal eğilimlerimize rağmen, her zaman bizi kendi tarzında şekillendirir. Doğanın içimize ektiği iyilik tohumları öyle zayıf ve öyle ince ki, tutkuların en ufak şokuna, ona ters düşecek bir

eğitimin etkisine karşı koyamaz. Aynı zamanda bunlar muhafaza da edilemez, kolayca bozulup yozlaşır; hepsi kendi meyvesi olan meyve ağaçlarının doğal hallerinde bırakıldığında kendi meyvelerini verip, aşı yapıldığında kendi meyvelerini kaybedip bambaşka meyveler taşıması gibidir. Bitkilerin de kendilerine özgü özellikleri, doğaları, farklılıkları vardır; ama soğuk, hava, toprak veya bahçıvanın eli bunların kalitesini her zaman ya kötüleştirir ya da iyileştirir; bir ülkede görünen bir bitki çoğu zaman başka bir ülkede tanınmaz durumdadır. En zavallısı bile kral olmayı istemeyecek kadar özgür yaşayan, hepsi bu şekilde doğmuş ve beslenmiş, özgürlüklerinin en iyi şekilde muhafazasını düşünmekten başka hırs bilmeyen, bu şekilde beşikten itibaren eğitilmiş ve şekillenmiş oldukları için bütün diğer insan mutluluklarına özgürlüklerinin birazcığını bile değiştirmeyen bir avuç insandan ibaret olan Venediklileri¹ birisi kendi ülkelerinde görse ve ardından onlardan ayrılıp Büyük Efendi olarak adlandırdığımız sultanın topraklarına giderek ona kulluk etmek için doğmuş olan ve bütün

1 Venedikliler o zamanlar cumhuriyeteydiler. Özgürken çok güçlü oldular; güçlü oldukları için zengin oldular; zenginlik onları bozduğu için tekrar köleliğe ve aşağılık hallere düştüler. Günümüzde bu güzel İtalya'nın neredeyse geri kalanı gibi, Venedik de Avusturya darbesi altındadır! Bu da *türlerin, bireylerin ve ulusların çöküşünün* başka bir kanıtıdır.

hayatlarını onun gücünü korumak için harca-
yan insanları bulsa, bu iki halkın aynı doğadan
olduğunu düşünür mü? Bunun yerine bir insan
kentinden çıkıp bir hayvan bahçesine girdiğini
düşünmez mi?¹ Sparta'nın kanun koyucusu Ly-
kurgos'un her ikisi de aynı sütü emmiş kardeş
iki köpeği beslediği, birini evde yaşamaya ve
diğerini de avcı boru sesine ve tarlalarda koş-
maya alıştırdığı anlatılır.² Lakedemonyalıları
eğitimin doğa üzerindeki etkisini göstermek
isteyerek iki köpeği de halk meydanına getirt-
miş ve ikisi arasına bir tas çorba, bir de tavşan
koydurtmuş; köpeklerden biri çorbaya koşar-
ken, diğeri de tavşana koşmuş. "Gördünüz mü?
Oysa ikisi de kardeş!" demiş. Bu yasa koyucu
Lakedemonyalıları öyle iyi bir eğitim vermiş
ki, bunların her biri bir efendiye boyun eğmek
veya Sparta'nın kurumları dışında başka ku-

1 Günümüzde bu zavallı Müslümanlara bu kadar katı
davranmıyoruz. Onları görmek istediğimiz noktadan
henüz çok uzaklar kuşkusuz, ama yalan yere anaya-
sal denilen bu hükümetlerin ezici yükü altında yaşa-
maktan ziyade sürünen ve acı çeken ve onları yöne-
ten bozulmuş bir sistemle iliklerine kadar çürümüş
bazı başka halklardan dirilişe çok daha yakındırlar.
Türkiye'deki mutlaklık, liberalizmin gayrimeşru ço-
cuğu, iyi yürekli Paul Courier'nin bizim aleyhimizde
kaynayan kazan olan şu sözümona temsili hükümetle-
ri kadar kutsal eşitlik ilkesine zararlı olmamıştır.

2 Plutarkhos'un *Comment il faut nourrir les enfants*
(çocuklar nasıl beslenmeli) başlıklı eserinden alıntı-
lanmıştır. Çeviren Amiot.

rumları tanımaktansa, bin ölüme maruz kalmayı tercih ederdi.

Burada Pers kralı Serhas'ın gözdelelerinden birinin Spartalılarla ilgili söylediklerini hatırlatmaktan belli bir keyif alıyorum: Serhas, bütün Yunanistan'a boyun eğdirmek için savaş hazırlıkları yaparken, bu ülkenin birkaç şehrine *su ve toprak* istemek için (Perslerin şehirlerin teslim olması için kullandığı sembolik bir ifadedir bu) elçilerini göndermişti, ama ne Sparta'ya ne de Atina'ya adam göndermişti, çünkü aynı istekte bulunan babası Darius daha önce elçi gönderdiğinde Spartalılar ve Atinalılar, "Buyurun, korkmadan buradan su ve toprak alıp prensinize götürün," diyen birisi elçinin birini çukura, diğerini de kuyuya atmıştı. Gerçekten de bu gururlu cumhuriyetçiler sözle bile olsa özgürlüklerine dokunulmasına tahammül edemiyorlar. Ne var ki böyle davrandıkları için Spartalılar tanrıları, özellikle de haberci tanrı Talthybios'u¹ kızdırdıklarını kabul etmişler. Dolayısıyla tanrıları sakinleştirmek amacıyla babasının elçilerinin cinayetinin intikamını alması için istediğini yapabileceği vatandaşlarından iki tanesini Serhas'a göndermişlerdi. Birinin adı Sperthies ve diğerininki de Bulis olan iki Spartalı, kurban olmak için gönüllü ol-

1 Agamemnon'un habercisidir ve onunla birlikte Truva savaşına katılmıştır.

muştı. Yola çıktılar. Deniz kenarında bulunan bölgede kralın vekili olan Hydarnes adında bir Pers'in sarayına vardıklarında, bu kişi onları onurluca karşılamış ve çeşitli konularda Sohbet ettikten sonra neden büyük kralın dostluğunu bu denli gururla reddettiklerini sormuş. "Baksanıza, kral hak edenleri nasıl da ödüllendirmesini biliyor; onun hizmetinde olsaydınız ve sizi tanısaydı, şunu iyi bilin ki, Yunan şehirlerinin bazılarında ikinizi de vali yapardı," demiş Hydarnes. "Bu konuda bize iyi bir tavsiyede bulunamazsın Hydarnes, çünkü bize söz verdiğin mutluluğu tattın, ama bizim sahip olduğumuz mutluluktan tamamen habersizsin. Kralın kayrasını deneyimledin, ama özgürlüğün ne kadar tatlı olduğunu bilmiyorsun, onun bahsettiği mutluluğu hiç bilmiyorsun. Ah! Ona dair ufacık bir fikrin olsaydı, onu mızrakla ve kalkanla değil, tırnaklarımızla ve dişlerimizle savunmamızı öğütlerdin," diye cevap vermiş Lakedemonyalılar. Yalnızca Spartalılar doğru söylüyorlardı; ama burada herkes aldığı eğitime göre konuşuyordu. Çünkü Perslinin hiç tatmadığı özgürlüğü özlemesi imkânsızdı; Lakedemonyalılar da tam tersine, bu tatlı özgürlüğü tattıkları için köle olarak yaşayabileceklerini kafalarında tasarlayamıyorlardı bile.

Uticalı Cato, hâlâ çocukken ve bir öğretmenin sultası altındayken, ailesinin rütbesinden

olduğu kadar onları bağlayan akrabalık bağlarından dolayı istediği gibi yanına girip çıkabildiği diktatör Sylla'yı sık sık görmeye gidiyordu. Bu ziyaretlerinde, o zamanlar Roma'da asil çocuklar için âdet olduğu üzere, her zaman öğretmeni ona eşlik ediyordu. Bir gün Sylla'nın konağında, onun huzurunda veya onun emriyle, birileri tutsak ediliyor, birileri de hüküm giyiyordu; kimi sürgün ediliyor, kimisi boğazlanıyordu; bazısı bir vatandaşın mülküne el konulmasını teklif ediyordu, bazısı da onun kellesini istiyordu. Kısacası her şey bir şehir yargıcında değil de, bir tiranlık merciinde işliyordu. Bu asil çocuk öğretmenine, "Neden bana bir hançer vermiyorsunuz? Onu elbisemin altına gizlerim. Sylla kalkmadan odasına sık sık giriyorum... Cumhuriyeti kurtaracak kadar kolum güçlü," dedi. İşte gerçekten Cato'nun fikri böyle; işte bu sonuna layık bir hayatın başlangıcıdır. Yine de ismi ve ülkeyi söylemeyin, sadece olayları oldukları gibi anlatın; olay kendisini anlatıyor. Bu çocuğun Roma özgürken Romalı olduğu söylenmez mi? Neden bunu söylüyorum? Ülkenin ve yerin hiçbir şeyi mükemmelleştirdiğini iddia etmiyorum, çünkü insana her yerde ve her mekânda kölelik iğrenç ve özgürlük de değerlidir; ama doğduklarında boyunduruk altında bulunanlara acımamız gerekir gibime geliyor; özgürlüğün gölgesini bile

görmedikleri ve hiç ondan söz edildiğini işitmedikleri için köle olma bahtsızlığını hissetmediklerinden onları bağışlamamız veya affetmemiz gerekir. (Homeros'un Kimmerler¹ hakkında söylediği gibi) Güneşin bize görüldüğünden çok farklı görüldüğü, aralıksız altı ay boyunca aydınlattıktan sonra altı ay boyunca karanlıklarda bıraktığı ülkeler varsa, bu uzun gecede doğanlar aydınlıktan bahsedildiğini hiç işitmeselerdi ve gündüzü hiç görmemiş olsalardı, doğdukları karanlıklara alışmaları ve ışığı hiç arzulamamaları şaşırtıcı olur muydu? Hiç sahip olmadığımız şeyler için hiç üzülmeyiz; üzüntü yalnızca ve her zaman tadılan hazdan sonra gelir; sahip olunanın bilgisi geçmiş sevinçlerin hatırasına eklenir. Özgür olmak ve öyle kalmak insanın doğasındadır; ama ne var ki, eğitim ona başka bir kalıp verdiğinde, kolayca bu yeni kalıba girmektedir.

Dolayısıyla şöyle söyleyebiliriz: İnsanın oluşup şekillendiği her şey onun için doğal hale gelse de, yalnızca sade ve bozulmamış şeylere alışan doğasında sadece kalır bu; bu yüzden gönüllü kulluğun ilk nedeni alışkanlıktır; tıpkı ilk başta gemlerini ısırp ardından onlara hiç aldırmayan, eskiden eyer altında kış atarken artık kendiliğinden gelen, parlayan

1 Güneşin görünmediği bir ülkede yaşayan efsanevi bir halktır; Odysseus buraya ölüleri çağırmak ve kâhin Tiresias'ı sorgulamak için gitmiştir.

koşum takımında gururla üzerinde serili olan zırhın altında gerdanını kabartarak çalım atan en yürekli binek atlarında olduğu gibi. Hep kul olduklarını ve atalarının böyle yaşadıklarını söylerler. Geme tahammül etmek zorunda olduklarını düşünürler, örneklerle kendilerini ikna ederler ve zamanla onlara tiranlık edenlerin zilyetliğini kendileri pekiştirirler. Fakat yıllar kötülük etme hakkını verir mi? Sürüp giden haksızlık daha büyük bir haksızlık değil midir? Diğerlerinden daha gururlu ve daha çok ilhama mazhar olmuş, boyunduruğun ağırlığını hisseden ve bunu silkmekten kendisini alıkoyamayan, asla köleliğe boyun eğmeyen, her zaman ve sürekli olarak (denizde ve karada evinin dumanını görmeye çalışan Odysseus gibi) doğal haklarını unutmaya niyeti olmayan ve her fırsatta bu haklarını geri istemekte acele eden kişiler de var. Bunların kavrayışları berrak ve zihinleri basiretli olduğundan kafası örümceklenmiş cahiller gibi ne öne ne arkaya bakmadan burunlarının dibindekini görmekle yetinmezler; aksine, şimdiyi daha sağlıklı değerlendirmek ve geleceği öngörmek için geçmiş olayları hatırlatırlar. Kendiliğinden doğru bir zihne sahip oldukları gibi, zihinlerini eğitimle ve bilgiyle düzeltmişlerdir. Özgürlük tamamen kaybolup dünyadan yok edildiğinde onu geri getirecek olanlar işte bunlardır; çünkü onu capcanlı hissettikleri, tattıkları ve onun

tohumunu zihinlerinde muhafaza ettikleri için ne kadar alışmaya zorlansalar da kulluk asla onları cezbetmez.

Büyük Türk* kitapların ve sağlıklı öğretinin pek çok şey arasında insanlara haysiyet duygusunu ve tiranlıktan nefret etmeyi öğrettiğini pekâlâ fark etmişti. Bu yüzden, okuduklarıma göre, yönettiği ülkede onun istediği kadar bilgin varmış. Başka her yerde özgürlüğe sadık olanların sayısı ne kadar fazla olursa olsun, birbirlerini nasıl anlayacaklarını bilemedikleri için özgürlüğe olan hevesleri ve sevgileri etkisiz kalır. Tiranlar yapma, konuşma ve neredeyse düşünme özgürlüğünü onlardan tamamen almışlardır ve iyilik yapmak yönündeki iradeleri açısından tamamen yalıtılmış olarak kalırlar. Bu yüzden haklı olarak Momus,¹ kalbinde en gizli düşüncelerini görmemizi sağlayacak küçük bir pencere yapmadığı için Vulcanus'un yarattığı insanı eleştirmişti. Roma'yı veya daha doğrusu bütün dünyayı kurtarma girişimde Brutus'un ve Cassius'un, bu kadar yüce bir olay için kalbinin fazla zayıf olduğunu düşünerek o büyük ve hoş hatip –böyle bir şey varsa eğer– Cicero'nun katılmasını istemedikleri söylenir. Onun iyi dileklerine inansalar da cesaretine inanmıyorlardı. Yine de eski zaman-

* Osmanlı Sultanı için kullanılan ifade –ed.n.

1 Hesiodos'a göre mitolojide Saraka'nın kişileştirilmesi. Gecenin kızı ve Hesperideslerin kız kardeşi.

ları hatırlayıp eski yıllıkları incelemek isteyenler, ülkelerinin kötü idare edildiğini ve kötü ellerde olduğunu gören neredeyse herkesin onu kurtarma planı yaptığına, kolayca sonuca vardıklarına ve kendi hesabına özgürlüğün her zaman onların yardımına koştuğuna ikna olacaktır; böylece son derece erdemli bir plan tasarlayan Harmodius ve Dion mutlu bir şekilde bunu yerine getirmişlerdi.¹ Böyle kahramanlıklar için neredeyse her zaman kesin olarak istemek başarıyı garanti eder. Cassius ve Marcus Brutus ülkelerinin kulluktan kurtuluşunu Sezar'a vurarak sağlamışlardı; özgürlüğü geri getirmeye çalıştıklarında öldükleri doğrudur; ama şan şeref içinde öldüler. Nihayetinde onların hayatlarında veya ölümlerinde eleştirilecek bir şey bulmaya cesaret edecek var mıdır? Tam aksine, onların ölümü büyük bir felaket oldu ve sanırım onlarla birlikte gömülen cumhuriyetin tamamen yıkılışına neden oldu. O zamandan sonra Roma imparatorlarına karşı denenен diğer girişimler, tahtı devirmeyi değil de tacı ele geçirmeyi,² tiranı kovup tiranlığı elde

1 Harmonius ve Aristogeiton, Pisistratus'un katilleridirler. Thrasybulus 409'da tiranları Atina'dan kovmuştur. Eski Brütüs ve Valerianus, cumhuriyeti kurmuşlardır. Dion, Denis'in halefi olarak Siraküza'da tiran olmuştur.

2 20 Haziran 1792'de Tuilerie'ye gidip tiran Capet'ye karşı oluşan kutsal halk ayaklanmasını bastırmak için yasama meclisinden kaçan ünlü Girondinler de aynı-

tutmayı arzuladıkları apaçık olan, başarısızlığına ve kötü sonlarına üzülecek bir şeyin olmadığı birkaç ihtiraslı kişinin komplolarından ibaretti.¹ Bunlara gelince başarmış olmalarına

sını yaptılar. Onu kurtardılar ve devrilmesi çok kolay olan tahtta bir kral başının kirlettiği kırmızı boneyi başına geçirdiler, hatta aynı şişeden içtiler. Kurnazca ve kahpe bir siyasetle Girondinler daha sonra başlarına gelenleri hak etmişlerdi.

- 1 Bunu tekrarlayan ve halkın aleyhine bunu kullanan entrikacılar dışında çok az kişinin fark ettiği günümüzün tarihinin karakteristik bir özelliğine tamı tamına uyan bir durum. Elbe Adasından mucizevi dönüşünde Bonaparte tahtta Bourbonları bulunca, bunlar öyle korkmuşlar ki, ne yapacaklarını bilemez durumda yalancı pehlivanları oynamışlardı. Bir kısmı Lyon'da cesaretlerini sergilemeye gitmiş, ama korkakça oradan geri çekilmek zorunda kalmışlar; diğerleri Paris'te tutuklamalar yapmaya çalışmışlar ve çok korktukları Bonaparte'la ortak hareket ettiğinden kuşkulandıkları ünlü Fouché'den emin olmak istemişlerdi. Fouché bunların pençesinden kaçmış, öfkelerinden korunacak bir yer bulmuş. Ama iki gün sonra onunla anlaşma yapmanın faydalı olacağına karar vermişler, böylece ona diplomatik bir vekil, üçkağıtçı Vitrolles'u göndermişler. Ona da Fouché şöyle demiş: "Hükümdarı kurtarın, monarşiyi kurtarmayı bana bırakın." Bu da bu sefil adamın kurnaz siyasetini gözler önüne seriyor. Böylece Bourbonlar geri çekilmiş, Bonaparte her zamanki hükmetme âdetiyle geri gelmiş; Fouché bakanı olmuş ve daha sonra da ona ihanet edip müttefikleriyle anlaşarak onu Sainte-Hélène'e göndermiş; bu olaydan sonra öz kardeşini ölüm cezasına çarptıran adamla çalışmaktan iğrenmeyen üçkağıtçı XVIII. Louis'nin bakanı olmuştur. Ardından bilinen üzücü olaylar yaşanmıştır. En gaddar tiran olmak için sadece cesareti eksik kal-

üzülürdüm ve kötü amaçları gerçekleştirmek için özgürlüğün kutsal adını istismar etmemek gerektiğini gösteren örnekler olmalarına seviyorum.¹

Ama neredeyse tamamen gözden kaybolan konuma dönelim. İnsanların gönüllü olarak kulluk etmelerinin ilk nedeni, toprak kölesi olarak doğmaları ve kullukta yetiştirilmeleridir. Bu nedenden doğal olarak şu neden çıkar: Kanaatimce tıbbın babası büyük Hipokrat'ın *Hastalıklara Dair* başlıklı kitaplarından birinde zekice belirttiği gibi, tiranlar altında insanlar ister istemez korkak ve kadınsı hale gelirler.² Bu şanlı adamın kalbi kuşkusuz iyiydi ve Pers kralı cazip teklifler ve hediyeler sunarak onu yanına getirtmeye çalıştığında bu tavrı güzelce sergilemişti; çünkü yazdığı kişiye açık yüreklilikle, Yunanistan'ı yok etmek isteyen Barbarları iyileştirmekle meşgul olmasının ve

mış olan XVIII. Louis ikiyüzlülüğünü ve korkak acımasızlığını sergilemiştir.

- 1 Bu iyi yürekli La Boétie, Restorasyon dönemi liberallerimiz ve Louis-Philippe'in belirlediği adı fazlasıyla istismar edilen ılımlı hükümet hakkında ne düşünürdü?
- 2 La Boétie'nin *Hastalıklara Dair* başlıklı kitapta yer aldığını söylediği eserde değil de, *Havaya, Sulara ve Yerlere Dair* adlı eserinde Hipokrat, "Yunanistan Asya'sında yer alan en savaşçıl veya barbar halklar despotça yönetilmedikleri halde mutlak krallar altında yaşayanlardır; ister istemez çok çekingen olurlar." Aynı eserin 40. paragrafında daha ayrıntılı olarak aynı düşünceyi bulmaktayız.

diğer eserler arasında yer alan ve her zaman onun iyi yüreğine ve sağlam karakterine tanıklık edecek olan bu konuda faydalı herhangi bir şey yapmasının vicdan meselesi olacağını söylemişti.¹ Demek ki özgürlükle birlikte yüreklilik de derhal kaybedilir; kölelerin savaşta ne canlılığı ne de sebatları vardır. Zorla ve bir bakıma uyuşuk uyuşuk savaşa giderler ve bir görevin zahmetini zorlanarak yerine getirirler; yüreklerinde bütün tehlikelere karşı koydurtan ve benzerlerimizin yanında sonsuza dek bizi şereflendiren güzel ve ihtişamlı bir ölümü arzulan özgürlüğün kutsal ateşinin yandığını hissetmezler. Oysa bunun tersine, özgür insanlar arasında herkes kendisi için ve herkes herkes için yarışırcasına bunlar arzulanır; yenilginin bahtsızlığından veya zaferin mutlulu-

1 Vebayı andıran bir hastalık Antaserhas'ın ordularına yayıldığında Pers kralı, bu konuda kendisine yardımcı olmasını rica etmesi için Hellespont'a bir mektup yazmıştı; ondan dilediği kadar altın teklif ederek ve en büyük Pers beyleriyle aynı imtiyazlara sahip olacağını kralın adına vaat ederek, Hipokrat'ı Pers sarayına getirmesini istemişti. Hystanes bu emrini yerine getirmiş, ama Hipokrat derhal ona şöyle cevap vermişti: "Hayat için gerekli her şeye sahip olup Pers zenginliklerinden faydalanmam ve de Yunanların düşmanı olan barbarları iyileştirmek için sanatını kullanmam imkânsızdır." Antaserhas'ın Hystanes'e yazdığı ve Hystanes'in Hipokrat'a yazdığı mektup bu ayrıntıların yer aldığı Hipokrat'ın eserlerinin sonunda yer almaktadır.

ğundan eşit pay elde edeceklerini bilirler; ama cesarettten ve canlılıktan tamamen yoksun olan kölelerin kalpleri zayıf ve yumuşaktır ve ulu davranışlarda bulunamazlar. Tiranlar bunu iyi bilirler, bu yüzden onları her zaman daha zayıf ve daha korkak hale getirmek için ellerinden geleni yaparlar.

Yunanlar arasında en şerefliilerinden ve en saygınlarından biri olan tarihçi Ksenophon, Simonides'le Siraküza kralı Hiero arasında geçen tiranların sefaleti üzerine bir diyalogun bulunduğu tiranların sefaleti üzerine pek kalın olmayan bir kitap yazmıştır.¹ Bu kitap doğru ve ciddi, bence son derece incelikli uyarılarla doludur. Tanrı dilese de var olmuş bütün tiranlar bu kitabı ayna niyetine önlerine koymuş olsalar. Muhtemelen kendi kötü eğilimlerini görür ve utançtan yüzleri kızarırdı. Bu risale, herkese zarar verdiklerinden dolayı herkesten korkması gereken tiranların çektikleri dertlerden bahseder. Pek çok şey arasında kötü kraların bin bir şekilde eziyet ettikleri kullarının ellerine silah vermeye cesaret edemediklerini, hizmetlerine yabancı ordular aldıklarını söyler. Bazı krallar, Fransa'da bile (günümüzden çok eskiden) parayla yabancı asker birlikleri

1 *Hiero ya da portrait de la condition des rois* (Hiero veya kralların koşullarının portresi). Coste bu eseri tercüme edip notlandırarak Yunanca ve Fransızca olarak yayınlamıştır (Amsterdam, 1771).

tutmuştu, ama bunu masraftan kaçınmadan hedeflerine ulaşma yolunda kendi kullarının canlarını bağışlamak için yapmışlardı.¹ Yüz düşmanı bozguna uğratmaktansa bir vatandaşın canını kurtarmayı tercih ettiğini söyleyen (sanırım Büyük Afrikalı) Scipio da bu görüşteydi. Ama burada olumlu olan şey, kul olarak yalnızca hiçbir değeri olmayan insanlara sahip olması hariç, tiranın kendi gücünün güvende olduğuna asla inanmamasıdır. Burada Terence'e² göre, Thrason'un fillerin sahibine söylediğini haklı olarak ona da söyleyebiliriz: "Hayvanları ehlileştirdiğiniz için kendinizi cesur mu sanıyorsunuz?"

Fakat tiranların kullarını alıklaştırmada kullandıkları kurnazlık, Cyrus'un Lidya'nın başkenti Sardes'i ele geçirip teslim olan Lidyalıların pek zengin kralı Krezüs'ü tutuklayıp götürdükten sonra bu halka karşı tutumunda olduğu kadar apaçık olmamıştı. Sardes halkının ayaklandığı haberi kendisine ulaştırılmıştı. Tez zamanda isyanı bastırmayı başardı. Fakat bu kadar güzel bir şehri mahvetmek ve

1 Bu iyi yürekli La Boétie, hükümdarlarımızın niyetlerini böyle yorumlamakta cömertlik etmiş. Ünlü X. Charles'ın İsviçreli askerlerini Paris halkına ateş açarken görseydi, bu iyi yürekli İsviçrelilerin kullarının canlarını bağışlamak için burada olduğunu kuşkusuz söylemezdi.

2 Terence, Eunuq., 3. perde, I. sahne, 25. satır.

aynı zamanda şehri zapt etmek için orada bir ordu bulundurmak istemediğinden dolayı, ele geçirdiği yeri güvende tutmak için olağanüstü bir çözüm uygulamıştı: Sefahat ve fuhuş evleri, tavernalar ve kumarhaneler kurmuş ve bütün vatandaşların bu kötü eğilimlere kendilerini bırakmaları için emir vermişti. Bu tarz bir garnizon o kadar işine yaramıştı ki, daha sonra Lidyalılara karşı kılıcını savurmak zorunda kalmamıştı. Bu sefil insanlar öyle türlü çeşit oyun icat etmekle eğlenmişlerdi ki, Latinler bunların isimleri olan *Lidya* kelimesini bozarak onlarda *eğlencelik* anlamına gelecek olan *Ludi* kelimesini oluşturmuşlardı. Hiçbir tiran, kullarını yumuşatmak istediğini bu kadar açık ilan etmemiştir; fakat onun bu kadar kesin olarak emrettiği şeyi, tiranların birçoğu üstü kapalı bir şekilde yapmıştı. Aslını söylemek gerekirse, şehirlerde daha kalabalık olan halkın cahil kesiminin doğal eğilimi bu yöndedir. Onu sevene ve onun için kendini feda edene karşı kuşku duyarken, onu kandırana ve ona ihanet edene tamamen güvenir. Tuzakla yakalanan hiçbir kuşun, ucundaki yem için olta iğnesini ısırarak veya bu iğneye takılan hiçbir balığın, kendilerine verilen veya tattırılan en ufak tatlılık karşılığında çabucacık yemlenen ve kulluğa götürülmesine izin veren bütün bu halklar kadar kolay yakalandıklarını sanma-

yın. Azıcık gururları okşandığında çabucacık kendilerini salıvermeleri gerçekten olağanüstü bir şeydir. Tiyatrolar, oyunlar, güldürüler, gösteriler, gladyatörler, tuhaf hayvanlar, madalyalar, tablolar ve bu türden başka uyuşturucular eski halklar için kulluğun yemleriydi, ellerinden alınan özgürlüklerinin telafisiydi, tiranlığın araçlarıydı.¹ Bu sistem, bu uygulama, bu yemler eski tiranların kullarını kullukta uyutmak için kullandıkları araçlardı. Bu şekilde alıklaştırmış halklar, bütün bu eğlenceleri hoş bularak, gözlerini kamaştıran bu boş hazlarla eğlenerek, küçük çocukların canlı ve renkli resimlerle okumayı öğrendiklerinden daha da beter bir şekilde kulluk etmeye alışıyorlardı. Romalı tiranlar, yol ve yöntemler konusunda daha da ileri gidip bu alıklaştırılmış insanları tıka basa yiyecekler yedirerek ve en kolay yakalandıkları noktada, mide zevkleriyle onları teşvik ederek decurialardaki² adamlarına sık

1 Günümüzde bu tarzdan neler görmedik? Osage Kızılderilileri ve zürafa sergisi; bedava şarabın, jambonun ve sucuğun dağıtıldığı Champs-Elysées Şölenleri; gösteriler ve dergiler; ödüllü kaygan direkler ve balonlar; oyuncaklar ve bedava temsiller; ışıklandırılmalar ve havai fişekler; Champs de Mars'da at yarışları; müze-lerde ve sanayi pazar yerlerinde sergiler; yakın zamanda çok ünlü ve çok pahalıya mal olan kartondan gemi. Kuşkusuz bunlar eskiler tarafından bilinmezdi.

2 On kişi şeklinde toplanan ve işe alınan, kamu hazine-sinden beslenen insan grubu.

sık şölenler vermişlerdi. Böylece aralarında en eğitilmiş olanı bile *Platon'un Devleti*'ndeki¹ özgürlüğe tekrar kavuşmak için çorba çanağından ayıramaz hale gelmişti. Tiranlar buğdayın çeyreğini, şarabın yedide birini, sesterce'i² dağıtarak bonkörlükte bulunuyorlardı; işte o an "Yaşasın kral!" nidalarını işitmek gerçekten acınası bir durumdu. Kalın kafalı kişiler bütün bunları almayı kabul ederek kendi mallarından sadece bir pay aldıklarının ve tiranın bu payı önceden onlardan almasaydı onlara vermeyeceğinin bile farkında değillerdi. Bugün sesterce'i toplayan kişi, Tiberius'u ve Neron'u cömertliklerinden dolayı kutsayarak halka verilen şölende tıka basa yerken, ertesi gün taşlar gibi tek kelime etmeden, çotuk gibi kımıldamadan mallarını bu ihtişamlı imparatorların açgözlülüğüne, çocuklarını kösnüllüğe, hatta mertebesini bile bunların gaddarlığına bırakmak zorunda kalıyordu. Cahil ve alıklaştırılmış halk hep aynı olmuştur. Dürüstçe alamayacağı hazlar karşısında uyanık ve sefihtir; akli başındayken kaldıramayacağı haksızlıklara ve acılara karşı tamamen duyarsızdır. Gü-

1 Bu filozofun eserlerinden birinin adı. Kurgu olduğu doğru olsa da, hayranlık verici bir eserdir; insanlar ilahi Sokrates olan bilgenin erdemine sahip olsalar aslında gerçekleşmesi mümkün olan bir kurgudur.

2 Romalılarda en küçük değeri yaklaşık 5 frank 50 kuruş olan bir gümüş para.

nümüzde Neron'dan bahsedildiğinde, bu iğrenç canavarın, bu çirkin ve pis acımasız hayvanın sadece adını duyduğunda titremeyecek bir tek kişi bile göremiyorum; oysa şunu söylemek gerekir ki, Neron'un hayatı kadar iğrenç olan ölümünden sonra bu ünlü Roma halkı, neredeyse yasını tutacak kadar ölümüne (verilen şölen ve eğlenceleri hatırlayarak) üzülmüştü. Mükemmel yazar, en doğru sözlü ve kendisine inanmamızı hak eden tarihçi Cornelius Tacitus en azından bunu böyle aktarmış.¹ Aynı halkın, bütün yasaları ayaklar altına alan ve Roma özgürlüğünü köleleştiren Jül Sezar'ın ölümünde yaptıklarını göz önünde bulundurursak, bu tutumunu pek de tuhaf bulmayız. Bu şahsiyette sanırım en çok yüceltilen şey insancıl yanıydı, oysa ne kadar göklere çıkartılmış olsa da ülkesine bugüne dek hiç yaşamamış en vahşi tiranın gaddarlığından çok daha fazla zarar vermiştir; çünkü bu sahte iyilik, bu zehirli yumuşaklık Roma halkına kulluk içeceğini tatlılaştırmıştır. Bu yüzden onun ölümünden sonra hâlâ ağzında şölenlerinin tadını ve zihninde müsrifliğinin hatırasını taşıyan bu halk büyük bir ateş yakıp bedenini küle çevirerek onu şe-

1 Bu tarihçi şöyle der: "Sirkin ve tiyatronun hazlarına alışmış halkın en çirkin kısmı, kölelerin en bozulmuş olanları, kargaşaya aç mal mülklerini saçıp savuranlar, yalnızca Neron'un kötü eğilimiyle geçimini sağlayanlar, hepsi üzülmüşlerdi."

reflendirmek için halk meydanının banklarına yığılmıştı;¹ ardından onun adına Vatanın Babası (sütun başlığında yazan buydu) adıyla bir sütun inşa etmiş² ve son olarak yeryüzündeki

- 1 "Cenaze günü belirlendikten sonra Mars Meydanı'nda, Jül'ün mezarının yakınında odunlar yığıldı; söylev kürsüsünün karşısında ana-Venüs tapınağının modelinde altın kaplama bir yapı hazırlanmıştı. Orada fildişinden ve altınlarla dolu lâl bir yatak görülmüştü; başucunda bir zafer abidesi ve bıçaklandığında giydiği elbise duruyordu... Cenaze için hazırlanan eğlencelerde Sezar için merhameti ve katillerine yönelik öfkeyi kışkırtmak için şiirler söylendi... Marcus Antonius övgü olarak Sezar'a insan ve ilahi şerefleri veren ve hepsinin onu korumaya yemin ettikleri senatus-consulte'ü okutturdu sadece; kendisi çok az kelime ekledi. Çalışan veya ayrılmış yüksek görevliler cenaze yatağını halk meydanına kadar taşıdılar; kimisi onu Capitol'de Jüpiter'in tapınağında, kimisi de Pompeus'un inşa ettirdiği Senato'nun salonunda yakmak isterken kılıç kuşanmış ve ellerinde mızraklarla iki adam çıkageldi ve meşalelerle yatağı ateşe verdi. Çevredekiler derhal kuru dalları, bankları, yarığların koltuklarını ve getirilen bütün hediyeleri ateşe attılar; ardından flüt çalanlar ve aktörler seremoni için giydikleri özel kıyafetlerini parçalayıp alevlere attılar; lejyonerler cenaze için kuşandıkları silahlarını ve orada bulunan hanımlardan bazıları çocuklarının ve kendilerinin ziynet eşyalarını ateşe attılar; kalabalık yabancı uluslar da katıldı; her biri kendi tarzında ateşin etrafında yakınıp sızlandı ve özellikle birkaç gece Yahudiler peş peşe cenazeyi ziyaret ettiler." (Suetone, *vie de César* (Sezar'ın Hayatı) & 84).

- 2 Numidie taşından yaklaşık yirmi kadem yüksekliğinde masif bir sütun *Vatanın Babasına* yazıtıyla halk meydanına dikildi. (Suetone, *vie de César* (Sezar'ın Hayatı) & 85).

hiçbir insana göstermediği şan ve şerefi yaşıyan birisine göstermek yerine, her ne kadar ölmüş olsa da ona göstermiştir; oysa onu öldüren insanlara göstermesi gerekirdi. Roma imparatorları kutsal ve kutlu kabul edildiği, aynı zamanda halkın korunması ve savunması için kurulmuş olduğu ve devlette en gözde unvan olduğu için “tribün” unvanını almayı özelliklerle unutmuyorlardı. Bu sayede halkın, etkilerini hissetmeden bu yüksek görevlilerin ismini işitmesi yeterliymiş gibi imparatorlara güvenmesini sağlıyorlardı.

Fakat suçlarını –en iğrençlerini bile– işlemeyen önce illa ortak iyilik, kamu düzeni ve zavallıların rahatlatılması hakkında birkaç hoş söylemde bulunan günümüz kralları onlardan daha iyisini yapmıyorlar. Sık sık ve kalleşçe kullandıkları formülü pek iyi bilirsiniz.¹ Küstahlıkları öyle büyüktür ki akla yer bırakmaz. Asur kralı ve onlardan sonra Med kraları, şahıslarında insanüstü bir şeyler olduğuna inandırmak ve henüz görmedikleri şeyler hakkında hayal güçlerinin yükselmesine izin veren insanlarda böyle bir düşünceyi yaymak için halka olabildiğince geç görünürlerdi. Bu yüzden uzun zaman bu gizemli kralların nüfuzu altında bulunan uluslar ona kulluk etme-

1 Bunu La Boétie söylüyor okur... ve mümkünse hiçbir imada bulunmayın.

ye alışmışlardı ve efendilerinin kim olduğunu bilmezlerse –ve hatta öyle birinin olup olmadığını bilmeden– gönüllüce kulluk ederlerdi; böylece kimsenin görmediği birinden korkarak bu şekilde yaşarlardı.

İlk Mısır kralları, ellerinde bir dal ya da başlarında bir ateş taşımadan kendilerini göstermezlerdi; böylece gizlenip hokkabaza dönüşürlerdi. Aslında bu kadar alık veya aşağılık olmasalardı, bu tuhaf kılıklarda alay etmesi veya bunlara gülmesi gereken kullarının saygısını ve hayranlığını elde etmeye çalışırlardı. Tiranlıklarını temellendirmek için geçmiş dönemlerin tiranlarının neler yaptıklarını işitmek gerçekten acınası; bunun için çok basit yollar kullanıyorlardı, keyiflerince cahil ve kanmaya hazır buldukları kalabalığı yakalamak için tuzak kurmaları yeterliydi; bu yüzden kurbanlarıyla en çok alay ettikleri bu dönemlerde onları kolayca kandırmış ve rahatlıkla kul etmişlerdir.¹

Eski halkların apaçık hakikat sandıkları başka bir saçmalık hakkında ne diyebilirim? Epir kralı Pirus'un ayak başparmağının gerçekten mucizeler yaratıp dalağa bağlı hastalıkları iyileştirdiğine inanmışlardı. Hatta bu kralın cesedi yakıldığında, bu ayak başparmağının ateşten hiç zarar görmeden olduğu gibi

1 Ah! Sanki La Boétie belli bir ülkede 1830 yılından sonra olacakları önceden kestirmiş gibi!

küllerin arasında bulunduğunu ekleyerek, bu masalı daha da süslemişlerdi. Halkın kendisi her zaman böyle aptalca yalancı masallar icat edip peşinden de buna inanılmaz bir inançla inanmıştır. Çok sayıda yazar bunları yazıp tekrarladı, ama bu yazılanları sokaklardan ve kavşaklardan topladıklarını görmek kolaydır. Asur'dan dönen ve imparatorluğa el koymak için Roma'ya giderken İskenderiye'den geçen Vespasian'ın mucizevi şeyler yaptığını söylerler.¹ Topalları yürütmüş, körleri görür hale getirmiş ve kanaatimce ancak iyileştirildiği iddia edilen körlerden kat kat daha kör aptallardan başkasının inanamayacağı başka bir şey daha yapmış.² Tiranların kendileri bile insanların başkalarının kendilerine kötü davranmasına tahammül etmelerini son derece olağanüstü bulmuşlardı. Seve seve din kisve-

1 "...Halktan iki insan, biri kör, diğeri de topal, gelip rüyalarında Serapis'in onlara açıkladığı çareyi kusurlarına uygulamasını rica etmek için onu mahkeme yerinde buldular: Birincisi Vespasian gözlerine tükürürse gözlerinin göreceğine, ikincisi de ayağıyla bacağına dokunma lütfunda bulunursa bir daha topallamayacağına inanıyordu." (Suetone, *vie de Vespasian* (Vespasian'ın Hayatı) 6 & 7).

2 Peki Vespasian'dan geri kalır yanı olmayan Fransa krallarımız da sıracca hastalığını iyileştirmiyorlar mıydı? Bu şarlatanlık uzun zaman sürdü; çünkü hâlâ XV. Louis'nin taç giyme merasiminde kullanılıyordu (bkz. Lemontey). Zavallı halk için bir o kadar zararlı olan, bunca kaba olmasa da başka türden maskaralıklar olmuştur.

sine bürünüp, kötü hareketlerine daha fazla otorite sağlamak için kendilerine ilahi sıfatlar yüklemişlerdi. Bunların arasında halkı Jüpiter olduğuna inandırmaya çalışarak onlarla alay ettiği için kutsal şeyleri hiçe saymanın cezasını çektiği (Vergilius'un Sibyl'i onu orada görmüştür) cehennemin dibinde yer alan Salmo-neus¹ bulunur:

*Burada Aloüs'ün oğullarının devasa
bedenleri upuzun uzanır,
Biçimsiz başlarıyla gökleri yaranlar,
Onlar ki Tanrılar diyarına kastetmeye,
Ebedi tahtan göklerin Kralını kovmaya
cesaret edenler.
Burada, bu Tanrıların kutsala ihanet
eden rakibini gördüm,
Halkın elinden cinai buhuru zorla
almak için,
Adımları yankılanan dört gururlu
süvari,
Titreyen Elide'de boşuna bir arabayı
koşarak,
Elinde meşale korku salarak:
Göğün sözümona hükümdarı akılsız,
Arabasının ve tunçtan köprüsünün
gürültüsüyle,
Taklit edilemez gök gürültüsünü taklit
ediyordu!*

1 Eolos'un oğullarından biri.

*Ama Jüpter gerçek yıldırımını attı,
Devirdi ve ateşlerle sardı,
Arabayı ve atları ve yıldırımını ve
Tanrı'yı:
Zaferi kısa sürdü, cezası ebedi olu.*

Kibirli bir budaladan ibaret olan kişi çok iyi muamele görür halde kendini cehennemde buluyorsa, kötülük yapmak için dini istismar eden bu sefillerin yaptıklarının orada cezalandırılmayı daha çok hak ettiğini düşünüyorum.

Bizim tiranlarımız, Fransa'da ortalığa bilmem neler yaydılar: kurbağalar, zambaklar, kutsal yağ şişeciği, sancak. Kendi adıma ve her ne olursa olsun, gerçek saçmalık olduklarına inanmak istemediğim şeylerdir bunlar;¹

1 La Boétie'nin burada zambak, kutsal yağ şişeciği ve sancak hakkında söylediklerinden anlatılan mucizevi şeylere aslında inanmadığını anlamak kolaydır. İyi yürekli Pasquier de La Boétie'yle hemfikirdi: "Her cumhuriyette, gerçek kökenine inemedi çok eskilere dayanan hikâyeler vardır; yine de bunları akli başında olarak gördüğümüz gibi, kutsal ve yaygın buluruz. Bunlardan Yunanistan'da ve Roma kentinde de buluruz. Sancakla ilgili eski görüşü, tanrıya atfettiğimiz zambak çiçeklerinin icadı ve benzer başka şeyleri günümüze kadar getirmiştir; bunlar eski yazarlarda destek bulmasalar da, her iyi vatandaşın imparatorluğun şanı adına bunlara inanması yerinde olacaktır," der (Recherches de la France, kitap VIII, Cilt XXI). Bütün bunlar gerçek değerine indirgediğimizde, söz konusu olanın kadirşinaslık açısından böyle şeylere inanılması gerektiği ortaya çıkar. Aynı eserin başka bir yerinde (kitap II, böl. XVII) Pasquier, eskiden "birkaç Fransız

çünkü atalarımız bunlara inanırlardı ve kendi dönemimizde barışta çok iyi, savaşta çok yiğit, kral doğmuş krallarımız olsa da doğa onları diğerleri gibi yaratmamıştı. Bu krallığın yönetimini ve korumasını onlara teslim etmek için doğmadan önce Tanrı tarafından seçilmiş gibi görünen bazı krallarımız olduğundan kuşku duyacak hiçbir durum olmadı.¹ Yine de bu istisnalar olmasaydı bile hikâyelerimizin gerçekliğini tartışmak, bunları fazla serbestçe ayıklamamak, yalnızca iyileştirilmiş değil yakında Yunanlardan ve Latinlerden –sadece ağabeylik hakları hariç– kıskanacak bir şeyimiz kalmayacak derecede bu alanda dilimizi fazlasıyla geliştiren Ronsard, Baif ve du Bellay

kralının arma olarak üç kurbağayı kullandıklarını" fark etmiştir; ama Clovis krallığını daha mucizevi kılmak için "göğün uyarısı olarak bir keşişten zambak almıştır, ki bunlar günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır." Bu son kısım yorum gerektirmez. Zambak çiçeklerinin icadını kime atfetmemiz gerektiğini açıkça ifade etmiştir.

- 1 Bu kısım La Boétie'nin eserine aldığı, içerdiği gerçekliklere teminat olarak kullandığı yegane hitabet önleimidir. Sadıkça bunu korudum. Kaldı ki, bu eser kral II. François döneminde yazılmıştı; XII. Louis'nin yakın hatırasının yazardan bu minnet gösterisine neden olmuş olması olasıdır. Ama bu yalancı onur kahramanını, bu kral soytarısını gerçek haliyle görememiştir, *onurdan başka her şey mahvoldu* ile başlayan ve şu iğrenç kendini beğenmiş sözlerle biten, "özellikle her türlü tehlikenen kurtulan şahsım" diyen ünlü cümleyi o kurmuştur.

gibi şairlerimizin tamamen yeniledikleri Fransız şiirlerimizle ilgilenen yazarlarımızın üzerinde son derece iyi çalışabilecekleri bu güzel temayı ellerinden almak istemediğim için tartışmaya girmek istemem. Kuşkusuz ritmimize (hoşuma giden bu kelimeyi seve seve kullanıyorum) çok haksızlık ederim, çünkü birçoğu bunu tamamen mekanik hale getirmiş olsa bile, yine de onu asilleştirebilecek ve ona ilk parlaklığını verebilecek pek çok yazar görüyorum; Ronsard'ımızın *Franciade*'inin* imge gücünün son derece cazibeyle ve serbestçe uygulanıyor görüldüğü kral Clovis'nin güzel masallarını elinden almakla büyük haksızlık ederim. Anlam derinliğini hissediyorum, ince ruhunu ve tarzının zarafetini biliyorum. Vergilius'un bize bahsettiği gibi Romalılar *gökten düşen kalkanı* ve *ancille*'leri¹ nasıl üstlendiyseler, o da sancağı üstlenecektir. Atinalılar Erikhthonios sepetinden² nasıl yararlandıysalar o da

* Ronsard'm Eneide'i model alarak yazdığı tamamlanmamış epik şiiri -çn.

1 Numa'nın hüküm sürdüğü dönemde Egeria Sibyl'ine göre, Roma'mn kurtuluşunun bağlı olduğu tunçtan bir kalkan düşmüştür. Numa bu kalkanın çalınmasını engellemek için on bir tane kopyasını yaptırmıştır; bu kopyalara da *ancille* denilir.

2 Çok hünerli bir İngiliz çevirmen bu pasajla ilgili Erikhthonios sepetinin ne olduğunu bilmeyenler için çok ilginç ve çok faydalı bir not düşmüştür. Bu dipnot şu şekildedir: "Ceres'e övgü şiirinde Kallimakhos, gökten indiği varsayılan ve akşam üzeri bayram kutlandı-

kutsal yağ şişeceğinden öyle yararlanacaktır. Minerva kulesinde bizim armalarımızdan bahsedilecektir. Kuşkusuz masalsı kitaplarımızı yalanlayarak pek cesurca davranmış ve şairlerimizin toprağını kurutmuş olurum. Ama konumuza dönecek olursak, ki konumdan nasıl uzaklaştığımı pek bilmiyorum, tiranların kendilerini sağlamlaştırmak için halkı itaate ve kulluğa alıştırmaya çalışmakla kalmayıp, aynı zamanda kendilerine karşı bir tür tapınmaya alıştırdıkları apaçık değil midir? Köleleştirmek için tiranların kullandığı yol ve yöntemler hakkında buraya kadar söylediğim her şey, sadece halkın kaba ve cahil kısmına uyguladıkları şeylerden ibaretti.

Şimdiyse, kanımca bütün tiranlıkların desteği ve temeli, egemenliğin sırrı ve gizli nedeni olan noktaya geliyorum. Muhafızların baltalı mızraklarının ve gece nöbetinin oluşturulmasının tiranları güvende tuttuğunu düşünecek olan kişi fazlasıyla yanılmış olacaktır. Sanırım bunlara güvenmekten çok, bunları şeklen ve korkuluk olarak kullanmaktalar. Okçular beriksizlere, zarar veremeyecek durumda olanlara sarayların girişini kapatır; ama bazı girişimlerde bulunabilecek daha cesur ve daha iyi silahlanmış olanlara kapatamazlar. Kuşkusuz

ğında bu tanrıçanın tapınağına götürülen bir sepetten bahseder. Suidas sepetler kutlamasının Erikhthonios döneminde başlatıldığını söyler."

Roma imparatorları arasında kendi okçularının yardımıyla tehlikeden kaçabilenlerin sayısı, muhafızları tarafından öldürülenlerin sayısına göre daha azdır. Tiranları savunan at üzerinde insan takımları, yaya insan bölükleri değildir; neredeyse her zaman onu destekleyen ve bütün ülkeyi ona kul eden dört veya beş kişidir (başta buna inanmak biraz zor görünse de, bu gerçekten de doğrudur). Hep aynı şey olmuştur, gaddarlıklarının işbirlikçileri, hazlarının yarenleri, pis şehvetinin destekçileri ve yağmalarının ortakları olmak için tiranın yanında sözü geçen veya kendiliğinden ona yaklaşmış ya da tiranın çağırdığı beş veya altı kişi olur. Bu altı kişi reislerini öyle iyi yola getirirler ki, reisleri hem kendi kötülüğüyle hem de onların kötülükleriyle topluma karşı kötü davranır. Bu altı kişi de, yüksek mertebelere getirttiği, yalnızca koruyuculukları sayesinde orada kalabilecekleri ve yalnızca onların himayesiyle yasalardan ve bunların cezalarından muaf tutulabilecekleri; cimriliklerini veya gaddarlıklarını kayırabilmeleri, bunları beslemeleri veya vakti gelince bunları uygulamaları ve fazlasıyla kötülük etmeleri için ya eyaletlerin yönetimini ya da devlet gelirlerinin işletimini verdiği altı bin kişiyi buyruğunun altında tutar.¹ Onların

1 Bu çizdiği tablo ne kadar da gerçek! Günümüzde ve gözlerimizin önünde olanları çizmiş gibi, değil mi?...

altında yer alanların dizisi epey bir uzundur. İz sürmek isteyen de artık altı bin kişi değil, yüz bin kişinin, milyonların bu yolla tirana tutunduğunu ve tirana varana dek aralıksız bir zincir oluşturdıklarını görecektir. Homeros'un benzer bir zincire asılarak bütün Tanrıları kendisine getirmekle böbürlenen Jüpiter'e söylediği gibi. Jül Sezar döneminde senatonun gücünün büyümesi buradan ileri gelmekteydi; yeni görevlerin oluşturulması, mevkilerin seçimi kuşkusuz adaleti yeniden düzenlemek için değil de, tiranlığa yeni destekler vermek içindi. Kısacası tiranlarla yapılan kazançlarla ve kazanç paylarıyla, tiranlıktan fayda elde edenlerin sayısının neredeyse özgürlüğün yararlı olacağı kişi sayısı kadar çok olacağı bir noktaya varılmıştı. Böylece hekimlerin söylediklerine göre bedenimizde hiçbir şey bozulmuş gibi görünmezken, tek bir yerde birkaç tümör ortaya çıktığında bütün canlılık sıvılarının hepsi bu çürük kısma doğru gidermiş: Aynı şekilde bir kral kendini tiran ilan eder etmez, krallığın bütün kötülery, bütün aşağı tabakası –burada bir ülkede ne kötülük ne de iyilik yapacak ünü kalmamış küçük düzenbazlardan veya ciğeri beş para etmezlerden bahsetmiyorum, ateşli ihtirası ve belirgin bir para tutkusu olanlardan bahsediyorum– tiranın etrafında toplanır ve ganimetten pay alabilmek ve büyük tiranın

altında küçük tirancıklar olabilmek için onu destekler. Büyük hırsızlar ve ünlü korsanlar böyledir: Bir kısmı ülkeyi keşfeder, diğerleri yolcuların peşine düşer; bir kısmı pusu kurar, diğerleri nöbet tutar; bir kısmı kesip biçer, diğerleri cesetleri soyar. Her ne kadar bunlar arasında rütbeler ve üstünlükler olsa da; bir kısmı uşak, bir kısmı çetenin reisi olsa da, genel ganimetten olmasa da en azından bu hafriyatın neticesinden faydalanmayan bir tek kişi yoktur. Anlatılanlara göre, Kilikya¹ korsanları öyle çok sayıda toplanmışlardır ki, onlara karşı büyük Pompeius'u göndermek gerekmişti; ama deniz soygunlarından döndüklerinde bu soygunlardan topladıkları ganimetlerden bir kısmını karşılık olarak limanlardaki bu şehir- lere vererek güvenle gizlenebilecekleri güzel şehirlerle ve büyük şehir-devletlerle ittifaklar kurmuşlardı.

İşte tiran birini diğeriyle kullaştırarak halkı köleleştirir. Kaçınması gerekenler bu aşağılık kişiler onu korur; fakat odunu yarma konusunda haklı olarak söylendiği gibi, tiran da odunu yarmak için odundan çıkan yongayı kullanır. Okçular, muhafızlar, balta uçlu mızrakçılar için de aynı şey geçerlidir. Bunlar onun bas-

1 Kilikyalılar Eski Küçük Asya'da yer alan ve günümüz Türkiye'nin Asya kısmında bulunan bölgenin sakinleridir. Günümüzdeki Cezayirliler nasılsa, onlar da o dönemde öyleydiler.

kısından hiç sıkıntı çekmiyor değildirler; ama bu sefiller, Tanrı'nın ve insanların lanetlediği bu insanlar, kendilerine kötülük yapana değil, kendileri gibi bu kötülüğe sabredenlere ve ellerinden bir şey gelmeyenlere çektirmek için bu durumlarına sabretmekle yetinirler. Yine de tiranlığı ve halkın kulluğunu kullanmak için alçakça tiranı pohpohlayanları düşündüğümde, kötülükleri kadar aptallıklarına da şaşırıyorum.¹ Çünkü aslını söylemek gerekirse tirana yaklaşmak özgürlükten uzaklaşmaktan, başka bir deyişle iki elle kulluğun elini sıkıp onu kucaklamaktan başka bir şey olabilir mi? Bir an için ihtiraslarını bir kenara bıraksınlar, çirkin para tutkularından kopsunlar, ardından kendilerine baksınlar, kendilerini incelesinler; ezip geçtikleri, forsaymış veya köleymiş² gibi davrandıkları bu köylülerin, dediğim gibi kötü davranılan bu insanların kendilerinden daha mutlu ve bir bakıma kendilerinden daha özgür olduklarını görecekler. Çiftçi ve esnaf, her ne kadar kullaştırılmış olsalar da, itaat etmekle kalırlar; ama tiran ayrıcalığını etrafındaki dilenen ve yaltaklanan insanlarda görür. Bunlar

1 İlimlilik kudurganı beyler kızmayın, ben değil, üç asır önce bu iyi yürekli Étienne size hak ettiğiniz bu haka-reti yöneltmiştir.

2 Kasıtlı küçümsemelerinde *proleter* ve kudurduklarında *barbar* adını verdikleri kişiler (1831 yılı sonundaki *Journal des débats*'nın ünlü makalesine bakınız).

sadece onun dediğini yapmak zorunda değil, aynı zamanda onun istediği gibi düşünmek, çoğu zaman da onu memnun etmek için onun arzularını önceden kestirmek zorundadırlar. Ona itaat etmek yeterli değildir, onu hoşnut tutmaları gerekiyor; onun işlerini halletmek için çabalamaları, didinmeleri ve tükenmeleri gerekiyor; üstelik yalnızca onun hazzıyla hoşagittiklerine göre kendi zevklerini onunkine feda etmeleri, mizaçlarını zorlamaları ve doğal yapılarından yoksun kalmaları gerekiyor. Sürekli onun sözlerine, sesine, bakışlarına, en ufak hareketine dikkat kesilmeleri gerekiyor; gözleri, ayakları, elleri onun bütün hareketlerini takip etmekle veya taklit etmekle, isteklerini gözetleyip bulmakla, en gizli düşüncelerini keşfetmekle meşgul olmak zorunda. Bu mutlu bir şekilde yaşamak mıdır? Hatta bu yaşamak mıdır? İyi doğmuş bir insan değil, en basit sağduyuya, hatta sadece insan suretine sahip herhangi birisi açısından bu durum kadar tahammül edilemez başka bir durum var mıdır? Hiçbir şeye sahip olmadan rahatını, özgürlüğünü, bedenini ve hayatını başkasına bağlı olarak yaşamaktan daha sefil bir durum olabilir mi?

Fakat bunlar zenginlik toplamak için kulluk etmek istiyorlar; sanki kendilerinin olabilecek herhangi bir şey kazanabileceklermiş gibi, çünkü kendileri bile kendilerine ait olduklarını

söyleyecek durumda değiller. Sanki bir tiranın altında bir şeylere sahip olmak mümkünmüş gibi, mülk sahibi olduklarını söyleyebilmek isterler; oysa her şeyi herkesten alma ve kimseye hiçbir şey bırakmama gücünü tirana verenin kendileri olduğunu unuturlar. İnsanları tiranın gaddarlığına bağlı kılan şeyin mülk olduğunu; ona karşı ve ona göre bağımsızlık kadar ölümü hak eden hiçbir suç olmadığını; yalnızca zenginliği sevdiğini ve açgözlülüğünü kıskırtırcasına dolgun ve tok bir şekilde kasabın karşısına çıkan koyunlar gibi onun huzuruna çıkan zenginlere daha çok saldırdığını pek iyi bilirler. Bu gözdelelerin, tiranın çevresinde pek çok mülk kazanan kişilerden ziyade, bir süreliğine altında yüzdükten sonra mülklerini ve hayatlarını kaybedenleri hatırlamaları gerekir. Başkalarının ne kadar zenginlik elde ettikleri değil, daha çok bunlar arasında kaç tanesinin bu zenginlikleri elinde tutabildiği akıllarına gelmeli. Bütün eski tarihler gözden geçirilsin, bunlar incelensin; o zaman prensin kötü eğilimlerini pohpohlayarak ya da onların safliklarını istismar ederek, alçakça yollar kullanarak prenslerin gözüne girmeyi başaranların, kolayca onları yükselten, fakat onları elde tutmak için vefasızlık eden bu aynı prensler tarafından eninde sonunda ezildikleri ve bunların ne kadar kalabalık oldukları açıkça gö-

rülecektir. Kuşkusuz kötü kralların yanında bulunmuş kalabalık arasında, daha önce başkalarına karşı kıskırttıkları tiranın gaddarlığına uğramayanlar çok azdır veya hiç yoktur; zaten bunlar da çoğu zaman onun himayesinin gölgesinde başkalarının yok oluşlarıyla bıraktıkları mal mülkle zenginleşmiş ve kendileri de yok edildiklerinde bırakacakları mal mülklerle başkalarını zenginleştireceklerdir.¹

Hatta bazen iyi insanlar bile tiran tarafından sevilse de, tiranın lütfuna sahip olmuş olsa da, yakından bakıldığında kötülerde bile saygı uyandıran erdemleri ve dürüstlükleri ne kadar parlak olsa da, bu iyi insanlar, diyordum, tiranın yanında kalmayı başaramazlar; yaygın kötülükten paylarını almaları ve tiranlığın ne olduğunu kendi hesaplarına yaşamaları gerekir. Seneca, Burrhus, Thrasea² gibi, bazılarının isimlerini verebiliriz; ilk ikisi işlerinin idaresini onlara veren bir tirana yaklaşma bahtsızlığına uğramış, her ikisi de tiran tarafından sevilmiş ve saygı görmüş, üstelik bunlardan biri onu yetiştirmiş ve çocukluğunda ona bakmış olmasını dostluğunun teminatı sanmıştı; fakat ölümleri korkunç olan bu üç iyi insan,

1 Ne kadar korkutucu ve doğru olsa da bu tablo eminim gelir ve makam açgözlülerini dehşete düşürmeyecektir.

2 Burrhus, Neron'un eğitmeni; Thrasea, senatör ve Neron'un danışmanıdır.

kötü efendiye güvenilmemesi gerektiğini gösteren yeterli örnekler değil midir? Sadece ona itaat etmekle kalan koca bir krallığın tümünden nefret edecek kadar kalbi katı bir insanın dostluğundan ve sevmesini bilmediği için kendi kendini fakirleştiren ve kendi imparatorluğunu yok eden birinden ne beklenebilir ki?¹

Seneca'nın, Burrhus'un ve Thrasea'nın fazla iyi insanlar oldukları için bu bahtsızlığa uğradıkları söylenecekse, Neron'un çevresine iyice bakılsın; teveccühünü kazanmışların ve kötücüllükleriyle yanında tutunabilenlerin de sonlarının daha iyi olmadığı görülür. Onun Poppea'ya bağlandığı gibi bir kadına inatla bağla-

-
- 1 Gerçek menfaatini bilen bir kral şunu görmek zorundadır: "Kullarını fakirleştirerek, ağacın meyvelerini topladıktan sonra ağaçlarını satmak için kesen bir bahçıvan kadar fakirleşecektir." İskender ile Darius'u güzel vecizeler meydana getirmiş kişiler olarak bahsettiği daha uzun bir alıntıdan alıntılanmış ve Coste'a ait olan bu parça metinde yer alan *fakirleşmek* kelimesine ilişkin olarak alıntılanmıştır. Onun peşinden gelen *yok etme* kelimesi için de geçerli olabilir mi? Kızardıklarında kullarının suratlarını görmek için imparatorluğunun başkenti olan Roma'yı eğlence olsun diye ateşe veren Neron'un suçunu da hatırlatmak gerekir mi?... Günümüzde böyle korkunç şeyler oluyor mu? Hayır, ama insanlığın gelişimine bakın; onun döneminde toplar ve barut biliniyor olsaydı, eminim ki Neron, 1830'da tıpkı haklı olarak yaylım ateşçi lakabını takabileceğimiz X. Charles'ın yaptığı gibi, Romalıları yaylım ateşine tutmakla yetinirdi... ama burada susalım!!!

nan birisi görülmüş müdür? Onunkisi gibi ölçüsüz bir aşk, hiç dinmeyen bir sevgi iştirilmiş midir?¹ Annesi Agrippina onu tahta çıkartmak için öz kocası Claudius'u öldürmemiş miydi; her şeyin onun lehinde olması için elinden gelen her şeyi yapmamış mıydı; hatta türlü çeşit suçlar işlememiş miydi? Oysa kendi oğlu, emzirdiği çocuk, kendi eliyle imparator mevkiine getirdiği kişi,² onu gözden düşürdükten

1 Suetonius'a ve Tacitus'a göre, Neron bir öfke krizinde, gebe olduğu halde, karnına bir tekme vurarak onu öldürmüştü. Tacitus, akıllıca bir temelden ziyade tutkusundan dolayı birkaç yazarın Poppaea'nın Neron tarafından zehirlendiğini yazdıklarını eklemiştir.

2 "...Üç kez onu zehirlemeye çalışıp, onu buna hazırlıklı bulunca, uykuda üzerine düşecek şekilde geceleyin bir mekanizmayla açılacak bir tavan hazırlattı. İşbirlikçilerinin dikkatsizliği bu projesini ortaya çıkardı ve açılarak kadını boğacak veya parçalanarak onu ezecek bir gemi hayal etti, böylece onunla barışmak ister gibi yaptı, pohpohlayan mektuplarla onu, Pallas bayramını onunla kutlaması için Baies'e gelmeye davet etti. Kendi mekânında Bauli'ye dönmesi için tuzak gemiyi ona hediye etti. Neşeyle gemiye kadar ona eşlik etti, hatta ondan ayrılırken göğsünü öptü. Geri kalan zamanda uyumadan girişiminin sonucunu bekledi. Ama bu girişiminin başarısızlığını ve annesinin yüzerek kurtulduğunu öğrendiğinde, Agrippina'nın azat ettiği L. Argerinus'un sevinçle kadının kurtulduğunu haber vermeye gelmesini fırsat bildi. Gizlice yanına atılan bir hançeri bahane edip annesi tarafından onu öldürmeye gelmiş bir katil olarak onu yakalayıp zincire vurdu. Suçunun ortaya çıktığını görüp onu öldürmeye çalıştığını ileri sürerek annesini de ölüme mahkûm etti." (Suétone, *vie de Neron* (Neron'un hayatı), & 34).

sonra canını da almıştı; bu cezayı hak ettiğini kimse inkâr etmedi ve muhtemelen başkasının elinden olsaydı, bu ceza alkışlanırdı. İmparator Claudius kadar kolayca ve daha doğrusu aptalca kullanılabilen birisi olmuş mudur? Onun Messalina'ya tutku duyduğu kadar bir kadına tutku duyan hiç olmuş mudur? Oysa bu kadını cellada teslim etmiştir. Aptal tiranlar, iyilik yapma konusunda her zaman aptaldırlar, fakat nasıl olduğunu bilmiyorum ama ne kadar az zekâları olsa da, en yakınlarına bile gaddarlık yapmaya gelince, içlerinde bir zekâ uyanır.¹ Karısının, canından çok sevdiği, onsuz yaşayamayacağı kadının gerdanını görünce ona söylediği "Şayet emredersem, bu hoş boğaz birazdan kesilecek," şeklindeki korkunç söz az çok bilinen bir sözdür.² İşte bu yüzden eski ti-

1 Yakın dönemde aptal ve gaddar X. Charles buna tanıktır.

2 Suetonius, Caligula'nın gaddarlığını şu kelimelerle çizer: "Onun şakalarının zalimliğini şunlarla değerlendirebiliriz: Jüpiter'in heykelinin yanında bir gün dururken, trajedi oyuncusuna 'Sence Jüpiter mi ben mi daha büyüğüm?' diye sormuş. Müşkül durumda bulunan oyuncu cevap vermekte gecikince, yalvarışlarla bile hiç bozulmayan sesinin yumuşaklığını överek kırbaçla onu parçalamış. Karısının veya metresinin boğazını her öptüğünde şunu eklermiş: 'İlk emrimle bu güzel boyun kesilecek.' Hatta onu *neden bu kadar sevdiğini öğrenmek için Caesonia'dan en acımasız işkenceleri göz ardı etmeyeceğini* bile söylemiş." (Suetone, *vie de Caligula*, (Caligula'nın Hayatı) & 33).

ranların neredeyse hepsi, tiranlığın doğasını bildiklerinden, tiranın niyeti konusunda pek emin olmayan ve sürekli onun gücünden şüphe duyan gözdeleleri tarafından öldürülmüşlerdir. Böylece Domitianus, Stephanus¹ tarafından; Commodus, metreslerinden biri² tarafından; Caracalla, Macrinus'un kışkırttığı sentüryon Martial³ tarafından öldürülmüştür. Diğerlerinin başına da hemen hemen aynı şey gelmiştir.⁴

1 "Ölümünün hazırlıkları ve türü hakkında aşağı yukarı şunlar öğrenilmiş: Komplocular nasıl ve ne zaman, hama-
mamda mı yoksa akşam yemeğinde mi saldıracaklarına karar verememişlerdi. Domitilla'nın kahyası olan ve o sıralar ihtilasla suçlanan Stephanus, onlara tavsiye-
de bulunmuş ve hizmetlerini sunmuştu. Her türlü kuş-
kuyu bertaraf etmek için birkaç gün boyunca sol kolu
ağrıyormuş gibi yapmış ve kolunu yünden sargılarla
sarmıştı. Belirlenen vakitte sargılarının içine bir han-
çer saklamış ve ele vermek istediği bir komployu haber
vermek için kendini içeri aldırılmış. Domitianus ver-
diği belgeyi şaşkınlıkla okurken bunu fırsat bilip ka-
sıklarından onu hançerlemiş. Her ne kadar yaralı olsa
da tiran karşı koyarken, askeri boynuzla şerefendiril-
miş (o dönemin bir tür nişanı) Clodianus, Parthenius
tarafından azat edilen Maximus, odanın askeri komu-
tanı Saturius ve bir gladyatör üzerine atılıp, yedi ye-
rinden onu bıçaklayıp öldürmüşler." (Suetone, *vie de
Domitianus* (Domitianus'un Hayatı) 8 & 17).

2 Adı Marcia'ydı (bkz. Herodien, kitap X).

3 Martial adında bir sentüryonun Macrinus'un emri üze-
re bir hançer darbesiyle öldürdüğü Antonius Caracalla.
(bkz. Herodien kitap 4, son kısmı)

4 Bütün bu Romalı imparatorların iğrenç anıları, pis
hayatları, gaddarlıkları, zararları ve suçları o kadar

Kuşkusuz tiran asla sevmez ve asla sevilmemiştir. Dostluk kutsal bir isim, aziz bir şeydir; ancak iyi insanlar arasında var olabilir, karşılıklı saygıdan doğar ve iyilikler kadar düzenli bir hayatla ve ahlakla devam edebilir. Bir dostu dostundan emin kılan şey, onun dürüstlüğünü biliyor olmasıdır. Güvencesi iyi doğası, inancıysa sebatıdır; gaddarlığın, hainliğin ve adaletsizliğin olduğu yerde dostluk olamaz. Kötüler arasında, bir araya geldiklerinde, topluluk değil komplo söz konusudur. Bunlar karşılıklı sohbet etmezler, birbirlerinden çekinirler. Dost değil, işbirlikçidirler.

korkunçtur ki, bunlardan kuşku duymak isteriz; fakat güvene layık en iyi tarihçiler tarafından teyit edilmişlerdir. Modern tiranlarımız daha mı az gaddarlar? Cinayetleri büyük ölçekte gerçekleştirdikleri için daha az suçlu sayılabilirler mi? Zararsız Avusturyalı despotun *carcere duro*'su, yakın zamanda Polonyalıların katledilmesi, Varşova'da *düzenin egemenliği*, tarihçiler tarafından Romalı imparatorların suçlarına göre daha az aşağılık sayılacaklar mı? Hiç sanmıyorum. Ama bizim zamanımızda da kendi Neronlarımız, kendi Caligulalarımız yok mu? Tek bir kuzey mahkemesi, bütün ulusları o kadar iyi örtbas eden bu mahkeme, tahtta olan ailede bile aralıksız cinayet dizisini sunmaz mı? İspanya'nın sonuncu tiranı VII. Ferdinand, Neron gibi, hamileyken karnını tekmeleyerek ilk karısını öldürmedi mi? Yeni bir Caligula olan bu tiran ikinci nişanlısının göğsüne bir fincan kaynar çikolata döküp, babası IV. Charles'a, "Yüz ifadesini görmek istiyordum," diye cevap vermedi mi? Her zaman tiranlar vahşi hayvanlar olmuşlardır.

Bir engel olmasa bile bir tiranda sağlam bir dostluk bulmak zordur, çünkü herkesin üstünde oldukları ve denkleri olmadığı için merkezi kusursuz bir hakkaniyette olan, adımların her zaman eşit olduğu ve hiçbir şeyin aksamadığı dostluğun sınırlarının dışında bulunurlar zaten. İşte bu yüzden söylendiği gibi, hırsızlar arasındaki ganimetin paylaşımında bir tür iyi niyet vardır; çünkü hepsi eşit ve yoldaştır, birbirlerini sevmeseler de en azından birbirlerinden çekinirler ve bölünerek güçlerini zayıflatmak istemezler. Fakat bir tiranın gözdeleleri tiranın zulmünden asla korunamazlar; çünkü onun her şeyi yapabileceğini, onu bir şey yapmak zorunda bırakacak ne hukuk ne de görev olduğunu, kimsenin onunla eşit olmadığını ve onun herkesin efendisi olduğunu ona öğretmişlerdir; o da kendi iradesinden başka bir nedenin olmamasına alışmıştır. Bunca apaçık örnek ve bu kadar gerçek bir tehlike olmasına rağmen, kimsenin bu üzücü tecrübelerden faydalanmak istememesi ve kimsenin (fabladaki gibi) tilkinin hastayı oynayan aslana, "Seve seve seni ininde ziyaret ederdim, ama sana doğru giden pek çok hayvanın izini görürken, oradan geri gelenleri hiç görmüyorum,"¹ dedi-

1 On yedinci yüzyılın gerçek Jakobeni bu iyi yürekli Jean de la Fontaine, zarafet dolu bu iki mısrasında aynı şeyi söylemiştir:

"... Fakat bu ine,

ğini söyleyecek güce ve cesarete sahip olmaması son derece üzücü bir durum değil midir?

Bu sefiller tiranın hazinesinin ısıltılarını görürler; muhteşemliğinin pırıltılarına şaşkınlıkla hayran kalırlar ve bu ihtişam ağızlarının suyunu akıttığı için onları küle çevirecek olan ateşe kendilerini attıklarını fark etmeden yaklaşırlar. Masalın anlattığı gibi, patavatsız satir, bilge Prometheus'un çaldığı ateşin parıldadığını görünce, gidip onu öpmüş ve kendini yakmış.¹ Aynı şekilde belli bir haz alacağını umut ederek parıldadığını gördüğü için ışığa kendini atan kelebek, Lucanus'un da söylediği gibi, ışığın aynı zamanda yakma özelliğine de sahip olduğunu öğrenir. Diyelim ki, bu gözdeleler kulluk ettikleri kişinin elinden kurtuldular, onun ardından gelen kralın elinden asla kurtulamazlar. İyi bir krala, hesap vermek ve hikmetine boyun eğmek lazım; kötü bir krala ve eski efendilerine benziyorsa, eskilerin yerlerini almakla yetinmeyip aynı zamanda mallarını ve canlarını da alan başka gözdeleleri olması kaçınılmazdır. Nasıl olur da bu kadar büyük

Nasıl girdiğini pek iyi görüyorum,

Ama nasıl çıkıldığını göremiyorum." (Kitap 6, fabl 14).

- 1 Bu, *Düşmanlarından Nasıl Faydalanılabilir* başlıklı Plutarkhos'un bir risalesinden alınmıştır. 2. bölümde yer alan bu gönderme şöyledir: "İlk gördüğünde satir ateşi öpüp ona sarılmak istedi; ama Prometheus ona bağırды: Keçi, çenendeki sakala ağlarsın, çünkü dokunduğumuzda yakıyor."

tehlikeler ve bu kadar az güvence karşısında bu kadar zor, bu kadar bahtsız bir konumu almak isteyen ve böyle tehlikeli bir efendiye kuluk etmek isteyen birileri bulunabiliyor? Yüce Tanrım, bu nasıl bir çile, nasıl bir derttir! Bir adamı hoş tutmak için gece gündüz didinmek; yeryüzündeki her şeyden çok ondan korkmak; darbenin nereden geleceğini kestirmek için, engelleri bulmak için, rakiplerinin dümenlerini boşa çıkartmak için, efendiye ihanet edeni ihbar etmek için sürekli bir gözü kırışte, her şeye kulak kesilmek; herkese gülümseyip sürekli onlardan korkmak; ne bilindik bir düşmanın ne de güvenilir bir dostun olması; yüz gülerken kalbin korkudan donmuş olması; sevinçli olamazken hüzünlü olmaya da cesaret edememek!¹

Ama bu büyük dertlerin karşılığı olarak onlara düşeni, çilelerinden ve bu sefil hayattan bekledikleri iyiliği düşünmek gerçekten de ilginçtir. Genelde halk maruz kaldığı kötülüğün suçunu tiranda değil, bu tiranı yönetenlerde görür. Halk, uluslar, ta köylüye, çiftçiye kadar herkes bunların isimlerini bilir, kötü eğilimle-

1 Peki sevgili dostlar, birkaç satırda bu kadar iyi tablosu çizilmiş bu hayat biçimi hakkında ne diyorsunuz? Bu gerçek bir çile değil midir? Fakat buna kendini adayan, gönüllüce alçaklığa koşan bu sefiller, size iftira atmaya ve hakaret etmeye cesaret edebiliyorlar; siz ki, böylesi alçakça bir hayatı yaşamaktansa delgiyi, baltayı, rendeyi veya mekiği kullanmayı tercih ediyorsunuz!

rini keşfeder, onlara bin bir hakarete, bin bir sövgüde, bin bir bedduada bulunurlar. Bütün duaları, bütün dilekleri onlara karşıdır. Kul dedikleri insanlar bütün felaketlerden, bütün vebalardan, bütün kıtlıklardan onları sorumlu tutarlar; bazen görünürde onlara saygı gösterisinde bulunduklarında bile ruhlarının derinliklerinde onları lanetlerler ve vahşi hayvanlardan daha çok onlardan nefret ederler. Bedenlerinden bir parçaya bile sahip olsalar, çektikleri acıların yarısından bile teselli veya tatmin olmayan insanların gözünde hizmetlerinden elde ettikleri zafer budur, şan budur. Hatta bu tiranlar göçüp gitmiş olsalar bile onlardan sonra gelen yazarlar bu halk-oburlarının¹ anısını bin bir şekilde karalamaktan kaçınmayacaklardır. Ünleri bin bir kitapta parçalanacak, kemikleri bile ölümlerinden sonra, gelecek nesiller tarafından, kötü hayatlarından dolayı onları cezalandırmak için çamurlarda sürüklenecektir.

1 Homeros'ta (İlyada, A, mısra 341) bir krala verilen unvan. Burada La Boétie, halka dayattıkları abartılı ve haksız vergilerle idaresi kendilerine emanet edilen memleketleri perişan edip nüfuzun azalmasına neden olan; sanatın, tarımın ve ticaretin geliştiği güçlü bir krallığı barbarlığın ve fakirliğin egemen olduğu çirkin bir çöle çeviren; prensi geriye kalan kullarına karşı dayanılmaz ve komşularına karşı küçümseyici hale getirip insanları yoksulluğa sürükleyen bakanlara, kahyalara ve maliye başkanlarına gönderme yapmıştır.

Son olarak iyi davranmayı öğrenelim. Gözlerimizi göğe çevirelim ve kendi şanımız için, erdem aşkına eylemlerimize şahit olan ve hatalarımızı yargılayan Yüce Tanrı'ya seslenelim. Bana gelince, iyi düşünüyorum ve yanıldığımı sanmıyorum, çünkü egemen olarak adil ve iyi olan Tanrı'nın nazarında tiranlıktan daha aykırı olan bir şey yoktur; muhtemelen cehennem dibinde tiranlar ve işbirlikçileri için korkunç cezalar hazırlamıştır.

GÖNÜLLÜ KULLUK ÜZERİNE SÖYLEV YA DA BİR'E KARŞI

Étienne de La Boétie

SARLAT (DORDOGNE, FRANSA)

**1 KASIM 1520 – 18 AĞUSTOS 1563,
GERMIGNAN**

Mesme elyazması

"Pek çok derebeyi olmasında göremem hiçbir iyilik; olmalı yalnızca tek bir kişi efendi, tek bir kişi kral," diyordu Odysseus'un ağzından Homeros, halka konuşurken. Sadece *"Pek çok derebeyi olmasında göremem hiçbir iyilik..."* demekle kalsaydı çok iyi olacaktı; ama bunu sağduyulu olması açısından, tek bir kişinin egemenliğinin efendi unvanını aldığı andan itibaren katı ve akılsızca olacağı için birçok kişinin egemenliği iyi olamayacağını söylemek yerine sonradan gidip şunu ekledi:

"Olmalı yalnızca tek bir kişi efendi, tek bir kişi kral."

Yine de ayaklanmış olan orduyu yatıştırmak için bu dili kullanması gereken Odysseus'u başışlamak gerekir; çünkü sanırım burada sözünü gerçekten ziyade, koşullara göre uyarlamıştı. Ama bilinçli olarak konuşmak gerekirse, istediği vakit kötü olma gücünü her zaman

elinde bulunduracağı için asla iyi olacağının güvencesinin verilemeyeceği tek bir efendiye tabi olmak son derece büyük bir felakettir; üstelik birden çok efendinin olması, efendi sayısı kadar mutsuz olunacağı anlamına gelir. Şu an için bu kadar çok tartışılan “Cumhuriyet şekillerinin monarşiden daha iyi olup olmadığı” şeklindeki bu meseleyi tartışmak istemesem de, yine de monarşinin cumhuriyetler arasında hangi sırada yer aldığını sorgulamadan önce, her şeyin tek kişiye ait olduğu bu yönetimde kamusal herhangi bir şeyin olduğunu düşünmek yanlış olacağı için, bunların arasında yeri olup olmadığını bilmek isterim. Ama bu soruyu başka bir zamana saklamak ve ayrı bir risalede ele almak gerektir ya da daha doğrusu, beraberinde bütün siyasi tartışmaları getirecektir.

Şimdilik bunca insanın, bunca kasabanın, bunca kentin, bunca ulusun –sahip olduğu tek güç onlardan olan, ona tahammül etmeseler onlara zarar veremeyecek, ona karşı çıkmaktan ziyade katlanmayı tercih etmeseler onlara hiçbir kötülük edemeyecek– tek bir tirana neden boyun eğdiğini anlamak isterim. Kuşkusuz bu büyük bir meseledir ve aynı zamanda öyle yaygındır ki, tek olduğu için gücünden korkmaları gerekmeyen, onlara karşı insafsızca ve vahşice davrandığı için niteliklerini sevmedikleri, bü-

yük bir güç tarafından zorlama olmadan, yalnızca (anlaşılan) tek bir kişinin adının cazibesi ve büyüğü altında milyonlarca ve milyonlarca insanın sefil şekilde boyunduruk altında kulluk ettiğini görmek şaşırtıcı olmaktan ziyade, acı vericidir. Biz insanlar arasındaki zayıflık öyledir ki, çoğu zaman güce itaat etmek zorunda kalırız, uygun zamana kadar oyalanmamız gerekir, her zaman en güçlü taraf olamayabiliriz. Dolayısıyla bir ulus, Atina kentinin otuz tirana boyun eğmek zorunda kaldığı gibi, savaşın dayatmasından ötürü birine kulluk etmek zorunda kalırsa, kulluk ettiğine şaşırarak değil, bu kazaya üzülmemek gerekir; ya da daha doğrusu şaşırmamak ve sızlanmamak gerekir, yalnızca zor dönemi sabırla taşımak ve gelecekte daha iyi bir geleceği beklemek gerekir.

Doğamız öyledir ki, dostluğun ortak görevleri hayatımızın büyük bir kısmını alıp götürür; erdemi sevmemiz, güzel olaylara saygı duymamız, gördüğümüz yerde iyiliği tanımamız, sevdiğimiz ve buna layık kişinin şanını ve yararını yükseltmek için çoğu zaman kendi rahatımızdan feragat etmemiz makuldür. Böylece bir ülkenin sakinleri tecrübeyle onları korumak için büyük bir öngörü, onları savunmak için büyük bir yüreklilik, onları yönetmek için büyük bir özen gösteren büyük bir şahsiyet bulduklarında, insanlar bu noktadan kalkıp ileri giderek

ona itaat etmeyi kabul ederlerse ve ona bazı üstünlükler tanıyacak kadar ona güvenmeyi kabul etme ölçüsünde ona yakınlık duyarlarsa, onu iyi işler gerçekleştirdiği yerden alıp kötülük yapabileceği yere getirmekte iyi ve akıllıca davranıp davranmadıklarından emin değilim; kuşkusuz sadece iyilik gördüğümüz kişinin kötülük etmesinden endişe duymamak çok doğal ve mantıklı gibi görünmekte.

Ama ey ulu Tanrım! Nedir bu? Buna nasıl bir isim verebiliriz? Nedir bu talihsizliğin hikmeti? Hangi kötülük eğilimi veya uğursuz eğilimdir bu? Sayısız insanı itaat ederken değil, kulluk ederken; yönetilirken değil, tiranlık altındayken görmek; üstelik ne malları ne aileleri, ne karıları ne çocukları ne de hayatları kendilerine aitken! Kanını ve canını savunmak için bir ordunun, barbar bir cephenin değil de tek bir kişinin işlediği, üstelik bir Herkül'ün veya bir Samson'un değil de çoğu zaman ulusun en korkak ve kadınsı olanından, savaşların barutuna değil de güçbela turnuvaların kumuna alışık, kuvvetinden dolayı insanlara emredebilen değil de en zayıf kadıncığa kahpece hükmetmekten bile aciz tek bir erkekçiğin işlediği suçlara, yağmalarına, şehvetperestliğine, gaddarlıklarına maruz kalmak! Buna korkaklık diyebilir miyiz? Kulluk edenlerin ödleğ ve tabansız olduklarını söyleyebilir miyiz? İki, üç ya da dört kişi

tek bir kişiye karşı kendilerini savunmazsa, bu duruma, şaşırtıcı gelse de, akla mantığa uygun diyebiliriz. Böylesi bir durumda haklı olarak yüreksizlikten söz edebiliriz. Ama yüz kişi, bin kişi tek kişiye sabrediyorsa, o zaman onunla kapışmaktan korktuklarını değil de, böyle bir şey istemediklerini, bunun korkaklık olduğunu değil de, daha ziyade küçümseme veya hor görme olduğunu söylemez miyiz? Yüz ya da bin kişi değil de, yüz ülke, bin şehir, bir milyon insanın, aralarında en iyi muamele görenin bile serf ve köle olmaktan başka bir şey elde etmediği bu tek kişiye saldırmadıklarını gördüğümüzde buna ne isim verebiliriz? Korkaklık mıdır? Fakat her kötü eğilimin doğal olarak illa aşamadığı bir sınırı vardır: İki kişi tek kişiden korkabilir ve bir ihtimal on kişi de korkabilir; ama bin, bir milyon, bin şehir bir kişiye karşı kendilerini koruyamıyorlarsa bu ödlelik değildir, ödlelik buraya kadar varmaz; tıpkı yürekliliğin, tek bir kişinin tek başına bir kaleye merdiven dayamasına, bir orduya saldırmasına, bir ülkeyi fethetmesine kadar gidemeyeceği gibi. Bu durumda henüz ödlelik sıfatını hak etmeyen, yeterince alçak bir isim bulamayan, doğanın yaratıldığını inkâr ettiği ve dilin söylemeyi reddettiği bu kötülük canavarı nedir?

Bir tarafa silahlı elli bin kişi, başka bir tarafa aynı sayıda adam konsun; savaş düzenine

göre dizilsinler; karşı karşıya gelsinler; bir taraf özgürlükleri için savaşsın, diğerleri onların elinden özgürlüğü almak için; tahminen hangisine zafer vaat edilir? Hangi tarafın cesurca savaşa gideceğini düşünürüz; çabalarının ödülü olarak özgürlüklerinin muhafazasını umanlar mı, yoksa verdikleri veya aldıkları darbelerin ödülü olarak birine köle olmaktan başka bir şey beklemeyenler mi? Bir tarafın gözünde her zaman geçmiş hayatlarının mutluluğu, gelecekte aynı rahatlığın beklentisi vardır; çektikleri çilelerden, bir savaşın ne kadar sürdüğünden çok kendilerinin, çocuklarının ve gelecek bütün nesillerin çekeceği çileler akıllarında kalır. Diğerlerinin elindeyse tehlikeye karşı aniden körelecek ve yaralarından akacak en ufak kan damlasıyla sönecek gibi görüldüğü için pek de ateşli olmayan küçük bir istekle cesaret bulmaktan başka bir şeyleri yoktur. Çok ün yapmış, iki bin yıl öncesinde verilmiş, bugün bile adeta geri dönmüşçesine kitapların ve insanların hafızalarında tazeliğini korumuş, Yunanistan'da Yunanların iyiliği ve bütün dünyaya örnek olması için yapılmış Miltiades, Leonidas, Themistokles gibi savaşlarda, Yunanlar gibi çok az sayıda olan insanlara denizi dolduran gemilerden oluşan kuvvete karşı koyacak; Yunan süvari bölüğünün düşman ordusuna birer komutan bile sunamayacağı kadar

kalabalık olan bunca ulusu yenecek güçten ziyade yürekliliğini veren şeyin görkemli günlerde Yunanlara karşı Perslerin savaşında özgürlüğün egemenliğe karşı, özgürlüğün açgözlülüğe karşı savaşı değilse, nedir peki?

Özgürlüğün, onu savunanların yüreklerine verdiği cesareten bahsedildiğini işitmek tuhaf bir şeydir; ama bütün ülkelerde, bütün insanlar dâhil, her gün bir adamın yüz binlere kötü davrandığını ve onları özgürlüklerinden alıkoyduğunu görmeyip bunu yalnızca duyduğunda, kim böyle bir şeye inanırdı? Üstelik tuhaf bir ülkede ve uzak topraklarda bunun olduğu söylense, kim bunların çoğunun uydurma olduğunu ve gerçek olmadığını düşünmezdi? Üstelik bu tek tiranla savaşmak bile gerekmez, onu bozguna uğratmak bile gerekmez, o kendiliğinden bozguna uğrar, yeter ki ülke kulluk etmeyi kabul etmesin; ondan bir şey almak gerekmez, ona bir şey vermemek yeterlidir; ülkenin kendisi için bir şey yapma zahmetine girmesine gerek yoktur, yeter ki ülke kendisine karşı bir şey yapmasın. Demek ki aslında halklar azarlanmaya izin veriyor veya bunu yaptırıyorlar, çünkü kulluk etmeyi bıraksalar, bundan kurtulmuş olacaklar; kendisini köle eden, kendi boğazını kesen, ya köle ya özgür olma seçeneği varken özgürlüğü bırakıp boyunduruk altında olmayı tercih eden, felaketini kabul eden veya

daha doğrusu bunun peşinden koşan halktır. Özgürlüğüne kavuşmasının bir bedeli olsaydı, hiç ısrar etmezdim, her ne kadar insanın kendi doğal hakkından ve bir bakıma hayvan olmanın çıkıp tekrar insan olmaktan daha değerli bir şeyi olmasa da; ama ondan bu kadar büyük yük bir atılganlık beklemiyorum; kesin olmayan rahat rahat yaşama umudundan çok sefil bir şekilde güvende yaşamayı tercih etmesine izin veriyorum. Ne? Özgürlüğe sahip olmak için sadece onu arzulamak yeterliyse, sadece basitçe onu istemek kâfiyse, tek bir istekle onu elde edebilirken ve kanları pahasına tekrar satın almaları gereken mülkü elde etme arzusuna hayıflanan, kaybolduğunda bütün onur sahibi insanların hayatı rahatsız edici ve ölümü kurtuluş olarak görmesi gerekirken, hâlâ bunu çok pahalı bulacak bir ulus var mıdır dünyada? Kuşkusuz, nasıl ki küçük bir kıvılcım büyür ve sürekli güçlenir; ne kadar odun bulursa, o kadar yanmaya hazırdır; üzerine su dökmeye gerek kalmadan, sadece ateşe odun atmayı bırakarak, yakacak bir şeyi kalmadığından kendi kendini tüketecek ve hiç güç almadığı için ateş de olmayacaktır; aynı şey tiranlar için de geçerlidir, ne kadar yağmalarlarsa, ne kadar bir şeyleri dayatırlarsa, ne kadar yıkıp yakarlarsa, o kadar onlara bir şeyler verilir, o kadar onlara kulluk edilir, o kadar güçlenip, her şeyi yok

edip yıkmak için her zaman daha güçlü ve taze olacaklardır; fakat onlara hiçbir şey verilmezse, onlara itaat edilmezse, çarpışma olmadan, vurmada n çıplak kalırlar ve zayıflamış olurlar, tıpkı ağacın kökünden sıvı veya besin alamadığında dallarının kuruması ve ölmesi gibi, tiranlar da bir hiç olurlar.

Yürekli insanlar istedikleri mülkü elde etmek için tehlikeden çekinmezler; akıllı başında olanlar zahmetten kaçınmazlar; korkaklar ve tembeller ne kötülüğe tahammül etmesini ne de iyiliğe kavuşmasını bilirler; bunu arzulamayı bırakırlar ve korkaklıkları ellerinden bu hakkı savunma erdemini alır; ona sahip olma arzusu doğadan dolayı onlarda kalır. Bu arzu, elde edildiğinde onları mutlu ve hoşnut bırakacak her şeyi arzulama iradesi bilgelerde ve delilerde, cesurlarda ve ödlelerde ortaktır; yalnızca bir şey onlarda eksik kalır; doğa neden insanlarda bunu arzulamak için eksik kalır, bilmiyorum; kaybedildiğinde bütün dertlerin peş peşe geldiği ve o kaybedildikten sonra, kullukla bozulmuş, geriye kalan mal mülkün bile bütün tadını tuzunu kaybettiği çok büyük ve çok hoş olan özgürlüktür bu. İnsanlar yalnızca özgürlüğü arzulamazlar, çünkü öyle görünüyor ki, bunun tek nedeni istemiş olduklarında özgürlüğün zaten ellerinde olmasıdır; sanki sırf edinilmesi çok fazla kolay olduğu için bu kıymetli şeyi küçümsüyorlar.

Akılsız, zavallı ve sefil halklar, kötülükte inatçı ve iyilikte kör uluslar, gelirinizin en aydın ve en güzel olanının gözünüzün önünde elinizden alınmasına, tarlalarınızın yağmalanmasına, evlerinizin soyulmasına ve eski ve ananevi eşyalarınızın elinizden alınmasına izin veriyorsunuz! Öyle yaşıyorsunuz ki, size ait olduğu için hiçbir şeyle övünemiyorsunuz; artık mallarınızı, ailelerinizi ve hayatlarınızı kiralayabilmenizi büyük mutluluk sanıyorsunuz; bütün bu hasar, bu felaket, bu zarar size düşmanlardan gelmiyor; aslında evet düşmandan geliyor, kendisini olduğundan büyük hale getirdiğiniz, kendisi için cesaretle savaşa gittiğiniz, onun şanı için kendinizi ölüme sürüklemekten kaçınmadığınız kişiden geliyor. Sizi buyruğu altında tutanın sadece iki gözü, iki eli, tek bedeni var, büyük ve sayısız şehirlerimizdeki en sıradan insandan fazla bir şeyi yok, elbette kendinizi yok etmek için ona tanıdığınız avantajlar hariç. Sizi gözetlemek için kullandığı bunca gözü nereden aldı, tabii siz onları ona kiralamadıysanız? Sizi dövmek için onca eli nereden temin etti, elbette sizden almadıysa? Şehirlerinizi çiğnediği ayakları nereden aldı, tabii onlar sizinkiler değilse? Nasıl oluyor da sizin üzerinizde bunca nüfuzu var, tabii bu sizin aracılığınızla olmuyorsa? Onunla işbirliği yapmasaydınız, üzerinize yürümeye nasıl ce-

saret ederdi? Sizi yağmalayan hırsıza yataklık etmeseydiniz, sizi öldüren katilin işbirlikçisi olmasaydınız ve kendinize karşı hainlik etmeseydiniz, size ne yapabilirdi? O zarar versin diye meyvelerinizi ekiyorsunuz; yağmalarını karşılamak için evlerinizi doldurup döşüyorsunuz; sefihliğini sarhoş etsin diye kızlarınızı besliyorsunuz; yaptığı en iyi şeyi yapması, onları savaşlarına sürüklemesi, onları kıyıma götürmesi için, açgözlülüğünün elçisi olmaları ve intikamını almaları için çocuklarınızı besliyorsunuz; onun zevklerine cilve eklemesi ve çirkin ve pis hazlara gark olması için kişiliğinizi çileye alıştırıyorsunuz; onu daha güçlü kılmak ve yularınızı daha kısa tutması için kendinizi zayıflatıyorsunuz; o kadar alçakçadır ki bu, hayvanlar bile ya bunları hissetmez ya da bunları çekmez; bunlardan kurtulmaya çalışarak değil, sadece bunu yapmayı istemeyerek, siz de bunlardan kurtulabilirsiniz. Kulluk etmemekte kararlı olun ve işte özgürsünüz. Onu itmenizi veya sarsmanızı istemiyorum, sadece onu tutmayın yeter; temeli çalınmış iri, dev bir heykel gibi, kendi ağırlığı altında yere yığılıp parçalanacaktır.

Aslında hekimler iyileştirilemeyen yaralara el sürmemeyi tavsiye ediyorlar ve bu konuda halkı uyarmakta iyi yapmıyorum, çünkü uzun zamandır bilincini kaybetmiş vaziyette ve bu

da, artık acısını bile hissetmeyen halkın hastalığının ölümcül olduğunu gösteriyor. Bu inatçı kulluk etme iradesinin, özgürlüğe olan aşkın bile artık pek de doğal görünmemesini sağlayacak kadar güçlü olan bu köleliğin, nasıl bu denli kök saldığını tahminen bulabilecek miyiz, bir araştıralım.

Birincisi ve sanırım, bu bana kuşku götürmez görünüyor, doğanın bize verdiği haklarla ve bize öğrettiği eğitimle yaşıyor olsaydık, doğal olarak ebeveynlere karşı itaatkâr, aklın yolunda olup kimsenin kölesi olmazdık. Herkesin, kendince, doğal ihtarın dışında bir şey olmaksızın, anne babasına gösterdiği itaatkârlığa bütün insanlar şahittir; akademisyenlerin doğuştan sahip olunup olunmadığını enine boyuna tartıştıkları ve bütün felsefi akımların değindikleri akla da tanıktırlar. Şimdilik ruhumuzda doğal bazı akıl tohumları olduğunu, bunların iyi tavsiyelerle ve âdetlerle beslendiğinde erdem olarak geliştiğini, fakat bunun aksine meydana gelen kötü eğilimlere karşı koyamayıp çoğu zaman boğulup öldüğünü söylersem yanılmış olacağımı sanmıyorum. Kuşkusuz doğada bu kadar açık ve belirgin olan ve kör olmaya izin verilmeyen bir şey varsa, o da Tanrı'nın elçisi, insanların yöneticisi olan doğanın hepimizi aynı şekilde ve birbirimizi dost olarak veya daha doğrusu kardeş olarak

tanımamız için aynı kalıptan yapmış olmasıdır; doğanın bize sunduğu hediyeleri paylaştı-
rırken, birinden çok diğerine, beden veya zekâ
olarak mülkünden bazı avantajlar sağladıysa,
bunu bizi kapalı bir ordugâha koyar gibi bu
dünyaya bizi getirmeyi kastetmekten ve en
güçlülerin ve en beceriklilerin, silahlı orman
haydutları gibi, en zayıflara saldırması için
bizi buraya göndermiş olmaktan ziyade, bazı-
larının verecek güçte olmasıyla, diğerlerinin
de bunu kabul edecek ihtiyaç içinde olmasıyla
bir yerde kullanılabilmesi için, kimine büyük
pay, kimine küçük pay vererek kardeş sevgisi-
ne yer açmak istemiştir. Dolayısıyla mademki
bu iyi kalpli ana ikamet etmemiz için bütün
toprakları verdi, bizleri aynı evde barındırdı,
her birimizin birbirimize bakıp birbirimizde
kendimizi tanımamız için hepimizi aynı kalı-
ba göre şekillendirdi; ilişki kurmamız ve daha
fazla kardeşçe geçinmemiz için, aynı zamanda
düşüncelerimizin ortak ve karşılıklı ilanıyla
iradelerimizin birleşimini oluşturmak için he-
pimize bu büyük hediye olan sesi ve sözü ver-
diyse; her yolla birlikteliğimizin ve toplumu-
muzun düğümünü bu kadar güçlü bir şekilde
sıkmaya ve bizi kucaklaştırmaya çalıştıysa;
her şeyde hepimizi tek değil de birleşmiş hale
getirmeyi istediğini gösterdiyse, doğal olarak
özgür olduğumuz konusunda kuşku duymama-

lıyız, çünkü hepimiz yoldaşız ve doğa hepimizi bir araya getirdiğine göre, bizleri kullaştırdığı kimsenin aklına gelmez.

Gerçekten de özgürlüğün doğal olup olmadığı tartışmak boşunadır, çünkü haksızlık etmeden kimseyi kulluk içinde tutamayız ve her şey akılla donatıldığı için haksızlık kadar doğaya ters bir şey yoktur dünyada. Dolayısıyla geriye özgürlüğün doğal olması kalır ve aynı açıdan, kanımca, hepimiz özgür olarak doğduğumuz gibi, onu koruma isteğiyle de doğduk. Olur da bu konuda bazı kuşkular duyarsak ve kendi iyiliğimizi ve saf isteklerimizi tanımayacak kadar yozlaşırsak, size ait olan onuru sergilemem ve bir anlamda doğanızı ve durumunuzu size öğretmem için vahşi hayvanları yükseltmem gerekir. Tanrı yardımcım olsun! Hayvanlar, eğer insanlar sağırı oynamazlarsa, onlara "Yaşasın Özgürlük!" diye bağırıyorlar. Bu hayvanlar arasında pek çoğu yakalanır yakalanmaz ölüyor, tıpkı sudan çıktığında hemencecik ölen balık gibi; bunlar da aynı şekilde ışıktan ayrılıyor ve doğal özgürlükleri ellerinden alındığında hayatta kalmak istemiyorlar. Hayvanların da kendi aralarında bazı üstünlükleri olsaydı, asaletleri bu olurdu. Diğerleri, en büyüklerinden en küçüklerine kadar, onları yakaladığımızda tırnaklarıyla, boynuzlarıyla, gagalarıyla ve ayaklarıyla öyle

karşı koyuyorlar ki, kaybettikleri şeye ne kadar değer verdiklerini göstermiş oluyorlar; yakalandıktan sonra başlarına gelen felaketin öyle farkında olduklarına dair bize apaçık işaretler veriyorlar ki, yaşamaktan ziyade can çekiştiklerini ve kölelikte yaşamaktan zevk almaktan ziyade kaybettikleri rahatlıklarına acıyarak hayatlarını sürdürdüklerini görmek hoştur. Son gücüne kadar kendini savunduktan sonra başka çıkış yolu göremeyen, yakalanmak üzere olduğunda son süratle çenesini bir ağaca çarparak dişlerini kırdığında fil, doğası itibarıyla özgürlüğe olan tutkusunu göstermekten, dişlerine karşılık tüccarlardan ve avcılardan kurtulacağı ve bu fidye karşılığında özgürlüğünü tekrar kazanacağı düşüncesini sergilemekten başka ne yapar? Hizmet etmek üzere evcilleştirmek için, doğar doğmaz atı yemliyoruz; onu o kadar şımartmamıza rağmen, onu eğitmeye çalıştığımızda gemini ısırtıyor, mahmuza karşı çifte atıyor, böylece sanki (öyle görünüyor) hizmet etse bile bunu kendi isteğiyle değil, bizim zorumuzla yaptığını bize ve doğaya gösteriyor. Peki, buna ne demeliyiz?

Eskiden Fransızca kafiyeyle vakit geçir-
diğimde söylediğim gibi. Sana yazarken, ey
Longa, hoşnut gibi görünüp:

*Sığırlar bile boyunduruk altında inler,
kuşlar kafeslerinde sızlanır,*

beni yüceltmen için okuduğum mısralarımı eklemekten çekinmiyorum. Böylece mademki duygusu olan her şey, bu duygulara sahip oldukları andan itibaren kölelikteki kötülüğü hissediyorlar ve özgürlük peşinde koşuyorlar, mademki insanların hizmeti için yaratılmış olan bu hayvanlar ancak zıt bir arzuyla itiraz ederek hizmet vermeye alışabiliyorlar, bu durumda gerçekten özgürce yaşamak için doğmuş olan insanı bu denli yozlaştıran, ilk halinin hatırasını kaybettiren ve bunu tekrar elde etme arzusunu yok eden şey nasıl bir uğursuzluktur?

Üç çeşit tiran vardır: Bazıları halkın seçimiyle, başkaları silah gücüyle, daha başkaları vesaretle ülkeyi elde eder. Savaş hakkıyla ülkeyi ele geçirenler, (söylendiği gibi) oraya fethedilmiş toprak olarak bilindiği şekliyle muamele gösterir. Kral olarak doğanlar, genel olarak fatihlerden daha iyi değildirler, o şekilde doğup tiranlığın ortasında beslendikleri için, anadan emilen süt misali tiranın doğasını alarak beslenirler ve hakim oldukları halklara, kendilerine miras kalmış kölelermiş gibi davranırlar; daha yatkın oldukları mizaca göre, cimri veya müsrif, her nasıllarsa krallığa da miraslarına davrandıkları gibi davranırlar. Halkın devleti teslim ettiği kişi, bence çok daha tahammül edilir olmalıdır; aslında belirttiğim gibi olur-

du, tabii diğerlerinin üstüne yükseltildiğini gördüğünde büyüklük olarak adlandırılan bilmem neyle şımarıp yerinden kımıldamamaya karar vermeseydi; genelde bu kişi halkın kendisine teslim ettiği gücü varislerine aktarması gerektiğini ileri sürer; onlar da bu görüşe katıldıkları andan itibaren tiranlar türlü çeşit kötü eğilimde olur, hatta gaddarlıkta diğer tiranları geçtiklerini bile görmek mümkündür; yeni tiranlığı sağlamlaştırmak için, kulluğu sımsıkı kucaklayıp kullarını özgürlüğe yabancılaştırmaktan başka çare göremedikleri için, ola ki özgürlüğün hatırası toplumun hafızasındaysa, bu hatırayı unutturmayı başarırlar. Böylece gerçeği söylemek gerekirse, üç çeşit tiranlık arasında bazı farklılıklar olduğunu görüyorum, ama seçim konusunda fark göremiyorum; hükümdarlığa gelme yolları çeşitli olsa da, hükümdarlık etme şekilleri hemen hemen aynıdır: Seçilmiş kişiler, sanki evcilleştirilecek boğalar almış gibi davranırlar halka; fatihler avlarına davranır gibi davranırlar; taht varisleri bunları doğal köleleri yapmayı düşünürler.

Konu açılmışken, kazara ne köleliğe alışmış ne de özgürlükle tamahlandırılmış olan yepyeni insanlar doğmuş olsaydı; bu ikisini, hatta bunların isimlerini bile bilmiyor olsalardı; onlara kabul etmeyecekleri yasalara göre ya köle (serf) olmak ya özgür yaşamak sunulsaydı tek

bir insana kulluk etmektense akıllarına itaat etmeyi tercih edecekleri kuşku götürmez; hiçbir zorlama olmaksızın ve hiç ihtiyaçları olmadığı halde kendilerine bir tiranı tayin eden İsrailoğulları belli ki bir istisnadır, bu halkın tarihini okurken öyle bir öfke duyuyorum ki, neredeyse başlarına gelen bunca sıkıntılara sevinecek kadar insanlıktan çıkıyorum. Ama kuşkusuz bütün insanlar, insanlığa dair bir şeylere sahip oldukları sürece, kendilerinin köleleştirilmesine izin veriyorlarsa, iki şeyden birinin olmuş olması lazım, ya mecbur kaldılar ya da kandırıldılar: Yabancı silahlarla, örneğin Sparta veya Atina gibi, İskender'in güçleri karşısında olduğu gibi ya da komplolarla, örneğin Atina şehrinin Peisistratos'un eline geçtiğinde olduğu gibi. Çoğu zaman kandırılarak özgürlüklerini kaybediyorlar ve bu noktada çoğu zaman başkası tarafından ihanete uğramaktan ziyade kendi kendilerini aldatıyorlar: Örneğin Sicilya'nın ana şehri Siraküza (Syracuse) savaşlardan bunalmış, düşüncesizce, yalnızca o anki tehlikeye bir düzen vermeye çalışarak ilk tiran Denis'i yükseltmiş ve ordunun başına getirmişti; onu öyle yüceltmmişti ki, bu kişi zaferle geri döndüğünde, sanki düşmanlarını değil de, vatandaşlarını yenmiş gibi, kendini ordu komutanlığından sonra kral, ardından da tiran ilan etmişti. Köleleştirildiği andan itibaren

halk özgürlüğünü öyle çabuk ve kesin bir şekilde unuttur ki, onu tekrar alabilmek için uyanması çok mümkün olmaz, öyle özgürce ve gönüllüce kulluk eder ki, ona baktığımızda, sanki özgürlüğünü kaybettiğini değil de, köleliğini kazandığını sanırız. Başlangıçta mecbur bırakılmış ve güce karşı yenilmiş olarak hizmet edildiği doğrudur; fakat sonradan gelenler, öncekilerin zoraki yaptıklarını pişmanlık duymadan ve gönüllüce yaparlar. İşte boyunduruk altında doğan, ardından kullukta beslenip yetiştirilen insanlar, böylece daha ileriye bakmadan, doğdukları gibi yaşamakla yetinir ve bulduklarının dışında başka mülkleri ve başka hakları olabileceğini hiç düşünmedikleri için, doğal halleri olarak doğdukları hali görür. Oysa babasından geriye kalan bütün haklardan veya servetten faydalanıp faydalanmadığına ya da selevi yahut kendisi üzerinde hiçbir şeye girişilip girişilmediğine bakmak için bazen gözlerini babasının hesap defterlerinde gezdirmeyen tek bir müsrif ve uyuşuk mirasyedi yoktur. Kuşkusuz her konuda üzerimizde çok etki eden alışkanlık bize kulluk etmeyi öğretme noktasında olduğu kadar hiçbir yerde bu kadar büyük bir erdem arz etmez ve zehir içmeye alışan Mithridates hakkında söylendiği gibi, kulluğun zehrini yutmayı ve tadını acı bulmamayı öğretir. Doğanın bizi şekillendir-

mekte ve bize iyi veya kötü doğduğumuzu söylemekte önemli bir etkisi olduğunu inkâr edemeyiz; ama üzerimizdeki gücünün geleneklerden daha az olduğunu itiraf etmek lazım, çünkü ne kadar iyi olsa da, doğal olan beslenmediğinde kaybolup gidebiliyor ve besin de her nasıl olursa olsun, doğaya rağmen bizi kendi tarzında yetiştiriyor. Doğanın içimize yerleştirdiği iyilik tohumları öyle az ve kaygandır ki, zıt besinin en ufak bir çarpışmasına dayanamaz; yozlaştıkları kadar kolay beslenemezler, eriyip hiç olurlar; her birinin ayrı bir doğallığı olan meyve ağaçları gibi, bunlar, izin verildiğinde meyvelerini korurken, onları aşılamamıza uygun şekilde meyve vermek yerine, yabancı meyveleri taşımak için derhal kendi meyvelerinden vazgeçerler. Bitkilerin her birinin kendi özellikleri, kendi doğaları ve kendi özgünlükleri vardır; yine de don, toprak veya bahçıvanın eli bunların şifalarını büyük ölçüde çoğaltıp azaltabilir; bir yerde görülen bir bitkiyi, başka yerde tanımak mümkün olmayabilir. Aralarında en kötüsü hepsinin kralı olmayı istemeyecek kadar özgürce yaşayan, öyle doğup beslendikleri için özgürlüğün korunmasında daha iyi düşünmekten ve daha özen göstermekten başka ihtirasları olmayan, beşikten itibaren bunu öğrenip uyguladıkları için özgürlüklerinden zerre kadar kaybedeceklerse yeryüzü mutlu-

luklarının hiçbirine bakmayan bir avuç insan olan Venediklileri birisi görseydi; o kişi bu karakterleri görüp de buradan kalkıp Büyük Önder' adını verdiğimiz kişinin topraklarına gitseydi, burada da yalnızca ona kulluk etmek için doğmuş, onun gücünü korumak için hayatlarından vazgeçen insanları görseydi, bu iki halkın aynı doğaya sahip olduklarını söyleyebilir miydi veya daha doğrusu bir insan kendinden çıkıp, bir hayvan parkına girdiğini düşünmez miydi? Sparta'nın muhafızı Lykurgos'un ikisi kardeş, ikisi aynı sütü emmiş iki köpek beslediği söylenir, birini mutfakta semirtirken, diğerini tarlalarda boru sesine ve av borusuna alıştırmış, Lakedemonlulara insanların besinlerine göre şekillendiklerini göstermek isteyerek iki köpeği meydana götürmüş ve ikisinin arasına bir tas çorba ve bir tavşan koymuş: Biri tasa koşarken, diğeri tavşana koşmuş. "Yine de bunlar kardeş mi?" demiş. Dolayısıyla bu kişi yasalarıyla ve inzibatıyla Lakedemonluları öyle iyi besleyip şekillendirmiş ki, bunların her biri yasadan ve akıldan başka efendi tanımaktansa bin ölümle ölmeyi daha değerli görmüşlerdir.

Büyük Pers kralı Serhas'ın gözdelelerinden biriyle iki Lakedemonlunun yaptığı bir konuş-

* Venedik şehrini yöneten "Doge" unvanlı hükümdarlara verilen isim -ed.n.

mayı aktarmaktan çok hoşlanıyorum. Serhas Yunanistan'ı fethetmek için büyük ordusunun hazırlıklarını yaparken, su ve toprak istemeleri için Yunan kentlerine elçilerini göndermiş. Perslerin şehirlere teslim olmalarını ihtar etme şekilleri böyleymiş. Atina'ya ve Sparta'ya elçi göndermemiş, çünkü babası Darius oraya elçi gönderdiğinde, Atinalılar ve Spartalılar prenslerine buradan cesurca su ve toprak alıp götürmelerini söyleyerek, bunları çukurlara ve kuyulara atmışlardı: Bu insanlar en ufak bir sözle bile özgürlüklerine dokunulmasına tahammül edemiyorlarmış. Bu şekilde davranınca Spartalılar tanrıların, hatta habercilerin tanrısı olan Talthybios'un bile nefretini uyandırdıklarını kabul etmişler; tanrıları sakinleştirmek için babasının gönderdiği elçileri öldürmüş olmalarına karşılık, dilediğini yapabileceği vatandaşlarından iki kişiyi Serhas'a göndermişler. İki Spartalı, birinin adı Sperte ve diğerinki de Bulis'ti, bu ödemeyi yapmak için gönüllü olmuşlar. Böylece oraya gitmişler ve yolda denize kenarı olan bütün Asya şehirlerinde kralın vekili olan Indarne adında bir Perslinin sarayına varmışlar. Bu adam onları onurluca karşılamış ve büyük ikramlarda bulunmuş; konu konuyu açmış ve bu adam onlara kralın dostluğunu neden reddettiklerini sormuş. "Bakın, Spartalılar ve kralın buna değer kişileri nasıl onurlandırmasını bildiğini

benden öğrenin, onun olsaydınız size de aynı-
sını yapardı; onun olsaydınız ve sizi tanımış
olsaydı, her birinizi bir Yunan şehrinin yöneti-
cisi yapardı," demiş adam. "Bu konuda Indar-
ne, bize doğru tavsiyede bulunamazsın, çünkü
bize söz verdiği mülkü denedin, ama bizim
sahip olduğumuz mülkün ne olduğunu bilmi-
yorsun; kralın lütuflarını gördün, ama özgür-
lük hakkında, onun nasıl bir tada sahip olduğu
ve ne kadar değerli olduğu konusunda hiçbir
şey bilmiyorsun. Oysa sen onu tatmış olsay-
dın, bizzat sen bize bu özgürlüğü savunmamı-
zı söyledin, üstelik mızraklarla ve kalkanla
değil, dişlerimizle ve tırnaklarımızla," demiş
Lakedemonlular. Yalnızca Spartalı söylenmesi
gerekeni söylüyordu, kuşkusuz her ikisi de na-
sıl öğrendiyse öyle konuşuyordu; çünkü Pers-
li hiç sahip olmadığından dolayı özgürlüğe
sahip olmayışından pişmanlık duyamazdı ve
Lakedemonlu da özgürlüğü tattığı için esarete
tahammül edemezdi.

Uticalı Cato, henüz çocukken ve öğretmen
sultası altındayken, diktatör Sylla'nın evine
sık sık gidip gelirdi; evinden ve soyundan do-
layı olduğu kadar, onunla yakın akraba olduğu
için asla o kapı ona kapalı değildi. Soylu evle-
rin çocuklarında âdet olunduğu üzere, oraya
gittiğinde, her zaman öğretmeni de yanınday-
dı. Sylla'nın konağında onun huzurunda veya
onayıyla, kimilerinin hapse atıldığını, kimile-

rinin de hüküm giydiğini fark etti; kimisi sürgün edilirken, kimisi boğazlanıyordu; kimisi bir vatandaşa el konmasını istiyordu, kimisi başını istiyordu; kısacası burada her şey bir kent görevlisinin mekânında gibi değil de, halk tiranının mekânındaymış gibi olup bitiyordu, üstelik burası bir adalet mahkemesi değil de, bir tiranlık yuvasıydı sanki. O zaman bu genç adam öğretmenine şöyle dedi: "Bana neden bir hançer vermiyorsunuz? Elbisemin altında onu gizlerim; çoğu zaman Sylla uyanmadan önce odasına giriyorum, kenti ondan kurtaracak kadar kolum güçlüdür." Bu gerçekten Cato'ya ait bir sözdü: Ölümüne layık bir şahsiyetin başlangıç haliydi.* Bununla birlikte ne adı ne de ülkesi söylensin, sadece olay olduğu gibi anlatılsın, olayın kendisi dile gelip hoş bir tesadüf eseri, onun Romalı olduğunu ve Roma özgürken Roma'da doğmuş olduğuna karar verecektir. Bütün bunlar ne için? Kuşkusuz ülkenin veya toprağın bunda bir etkisi olduğunu düşündüğümünden değil, çünkü her yörede, her havada esaret acıdır ve özgür olmak güzeldir; ama doğarken boyunlarında boyunduruk bulanlara acınması gerektiği kanaatindeyim veya özgürlüğün gölgesini bile görmediklerinden ve hiç bundan haberdar olmadıklarından dolayı

* Cato, Sezar'a karşı yenildiğinde, özgürlüğünü yitirmektense ölmeyi tercih ettiğini söyleyerek kılıcıyla canına kıymıştır -çn.

köle olmalarının onlara nasıl kötülük yaptığını fark etmedikleri için affedilsinler veya bağışlansınlar. Homeros'un Kimmerler hakkında söylediği gibi, güneşin kendini bizlere görün-
düğünden farklı gösterdiği ve onları altı ay bo-
yunca kesintisiz olarak aydınlattıktan sonra,
yarım yıldan önce onları görmeye gelmeden,
onları uykuda bıraktığı ülkeler olsaydı, bu
uzun gecede doğanlar, güneşten bahsedildiğini
işitmemiş olsalardı hayran mı kalırlardı, yok-
sa hiç gündüzü görmedikleri için ışığı hiç ar-
zulamadan, içinde doğdukları karanlıklara alı-
şırlar mıydı? Hiç sahip olmadığımız şeylere
üzülmeyiz ve pişmanlık hazdan sonra gelir, her
zaman kötülüğü tanıdıktan sonra geçmiş gü-
zellikler hatırlanır. İnsanın doğası özgür ol-
mak ve bunu istemektir, fakat yine doğası öyle-
dir ki, yetiştirilişinin ona verdiği şekli doğal
olarak kabul edip alır.

Böylece şunu söyleyelim ki, insan neyle ye-
tişip neye alışırsa, bu onun için doğal görünür;
fakat sade ve bozulmamış olan doğanın onu
çağırdığı şey, yine sadece onda saftır: Bu ne-
denle gönüllü kulluğun ilk nedeni, alışkanlık-
tır; tıpkı ilk başta gemi ısıran, ardından buna
aldırmayan, eyer vurulduğunda çifte atarken
ona giydirilen zırh için artık gururla çalım atıp
koşum takımıyla övünen cesur tıknaz binek
atları gibi. Hep kul olduklarını, babalarının
böyle yaşadığını söylerler; bu kötülüğe sabret-

meleri gerektiğini düşünürler, örnek vererek kendilerini buna inandırırılar ve onlara tiranlık edenlerin mülkünü uzayıp giden zamanla kendileri temellendirirler; ama aslında yıllar kötülük etme hakkını asla vermez, sadece haksızlığı büyütürler. Başkalarına göre daha iyi koşullarda doğmuş, esaretin yükünü hisseden ve bunu silkip atmaktan kendilerini alıkoyamayan, köleliğe asla alışamayan, denizlerde ve karada evinin dumanını görmeye çalışan Odysseus gibi, doğal imtiyazlarını aklından geçirmekten, atalarını ve ilk hallerini hatırlamaktan kendilerini alamayan bazı kişiler her zaman olmuştur; işte bu insanlar, kavrayışları berrak ve zihinleri öngörülü olduğundan, kaba halk gibi, ayaklarının dibine bakmakla yetinmeyip arkalarına ve önlerine de bakar, gelecek olayları değerlendirmek ve şimdikileri ölçebilmek için geçmiş olayları anımsarlar; işte bunlar kendiliğinden sağlam olan kafalarını öğrenim ve bilgiyle de işleyip geliştirmişler. İşte bu insanlar, özgürlük tamamen kaybolup bu dünyadan silinse de, yine de onu hayal eder ve zihinlerinde hissederler, onun tadını çıkartırlar; onları alıştırmaya ne kadar köleliğe çalışsalar da, onların bundan nasıl öğrenecekleri bilinir.

Büyük Türk,* her şeyden çok kitapların ve eğitimin insanlara, birbirini tanıma ve tiran-

* Osmanlı Sultanı -ed.n.

lıktan nefret etme sağduyusunu ve kavrayışını verdiğini anlamıştı; topraklarında hiç bilgin olmadığını ve kendisinin de bilgin olmak istemediğini işittim. Fakat zamana rağmen özgürlüğe inançlarını korumuş olanların hevesi ve sevgisi, ne kadar kalabalık olsalar da birbirlerini tanımadıkları için etkisiz kalıyor: Tiranın altında yapma, konuşma ve neredeyse düşünme özgürlüğü ellerinden tamamen alınmıştır; değişik heveslerinde hepsi tek kalıyorlar. Dolayısıyla alaycı tanrı Momus, düşüncelerini görebilmemiz için kalbine neden küçük bir pencere koymadığını söyleyerek, Vulcanus'un yaptığı gibi, insanda kusur bulduğunda onunla çok da fazla alay etmiş sayılmaz. Roma'nın veya daha doğrusu herkesin kurtuluşunu müzakere ettiklerinde Brutus'le Cassius'un, kamu yararına adanmış kişi, hiç böyle bir şey olduyorsa tabii, Cicero'nun kendilerine katılmasını istememişlerdi ve bu kadar yüce bir şey için onun kalbinin fazla zayıf olduğunu düşünmüşlerdi; Cicero'nun iradesine güvenseler de, cesaretinden emin değillerdi. Yine de geçmiş zamanın olayları ve eski yıllıklar hakkında nutuk çekmek isteyen varsa, ülkesini kötü idare edilmiş ve kötü ellerde görüp iyi bir niyetle, aldatmak amacıyla değil de samimiyetle onu kurtarmaya çalışacak olanlar, haktan gelenler, görünmek için özgürlüğün bile onlara omuz

verdiği kişiler ya çok azdır ya da hiç yoktur. Harmodios, Aristogeiton, Thrasybulus, Yaşlı Brutus, Valerianus ve Dion onu erdemlice düşündükleri gibi, mutlu bir şekilde yerine de getirmişlerdir; böyle durumlarda iyi niyet başarıyı neredeyse asla korumaz. Genç Brutus ve Cassius ne mutlu ki köleliği kaldırmışlardı, ama özgürlüğü getirirken öldüler; sefil bir şekilde değil, (çünkü hayatlarında ve ölümlerinde bu insanlarda sefil bir şey olduğunu söylemek büyük bir hakaret olmaz mı?) kuşkusuz büyük zararlarla, aralıksız felaketlerle ve cumhuriyetin tamamen iflasıyla; cumhuriyet de, öyle görünüyor ki, onlarla birlikte gömülmüştü. O andan sonra Romalı imparatorlara karşı yapılan diğer girişimler, hırslı insanların fesatlıklarından ibaretti; bu insanların başlarına gelen olumsuzluklara da üzülme gerekmez, çünkü asıl istekleri tiranı kovup tiranlığı tutacaklarını ileri sürerek tacı kaldırmak değil, onun sadece sahibini değiştirmekti. Bunların başarılı olmalarını kendi adıma asla istemediğim gibi, örneklerinde de görüldüğü üzere, fesatlık yaparken özgürlüğün kutsal adını istismar etmemek gerektiğini göstermiş olmalarına seviniyorum.

Ancak konumuza dönmek gerekirse, konunun tamamen dışına çıktım, insanların gönüllüce neden kulluk ettiklerinin ilk nedeni köle

(serf) doğmaları ve böyle yetişmeleridir. Bu nedenden başka bir neden daha ortaya çıkar, o da tiranların yönetimi altında insanların korkak ve kadınsı hale gelmeleridir; buna dikkat eden ve *Hastalıklara Dair* olarak adlandırdığı kitaplarından birinde bunu bu şekilde söylemiş olan tıbbın dedesi Hipokrat'a fazlasıyla minnet duyuyorum. Kuşkusuz bu kişinin kalbi iyi yerdedi ve Büyük Kral büyük hediyelerle ve tekliflerle onu yanına çekmeye çalıştığında, cevap olarak, ona Yunanları öldürmek isteyen Barbarları iyileştirmekle ve Yunanistan'ı köleleştirmek isteyen birisine sanatıyla hizmet edip vicdanının rahat etmeyeceğini açıkça söyleyerek bunu göstermişti. Göndermiş olduğu mektup, diğer eserlerinde de yer alıyor ve sonsuza dek onun iyi kalbine ve asil doğasına şahitlik edecektir. Dolayısıyla özgürlükle birlikte, birden yiğitliğin de kaybolduğu gerçektir. Kul olan insanlar mücadelede ne sevinç gösterirler ne de hırs; neredeyse bağlanmış ve uyuşuk gibi, öğretilmiş olarak tehlikeye giderler, tehlikeyi küçümseten ve yoldaşları arasında güzel bir ölümle şan ve zafer satın almayı arzulatacak özgürlük ateşinin kalplerinde coştüğünü hissetmezler. Özgür insanlar arasında, ortak iyilik için, herkes kendisi için, en iyisini kim yapacak yarışı vardır; hepsi yenilginin kötülüğünden veya zaferin iyiliğinden payını almayı beklerler; ama

kul olan insanlar bu savaşçı cesaretin dışında, aynı zamanda her şeyde canlılıklarını kaybederler, bunların kalpleri alçak ve yumuşaktır, ulu sayılacak hiçbir şey yapacak durumda değildirler. Tiranlar bunu çok iyi bilir ve bu kalıba girebildiklerini görünce, onları daha da ölgünleştirmek için yardımcı olurlar.

Yunanlar arasında soylu ve ciddi bir tarihçi olan Ksenophon, Simonides ile Siraküza tiranı Hiero'nun tiranlığın felaketleri hakkında konuştuıkları bir kitap yazmıştır. Bu kitap doğru ve ciddi, kanaatimce mümkün olduğunca zarif bir yanı olan uyarılarla doludur. Hiç olmamış tiranların bunu gözlerinin önüne almış ve ayna niyetine kullanmış olmalarını dilerdim Tanrı'dan! Çirkinliklerini tanımış ve lekelerinden utanç duymamış olacaklarını sanmıyorum. Bu risalede, herkese kötülük ettikleri için herkesten çekinmek zorunda olan tiranların nasıl çilede oldukları anlatılıyor. Birçok şey arasında, kötü kralların savaşlarda yabancıları kullandıklarını ve haksızlık ettiği kendi insanların ellerine silah vermeye cesaret edemediği için onlara ücret verdiğini söylüyor (Yabancı ulusları parayla tutan iyi krallar da olmuştur, tıpkı Fransızlar gibi, üstelik eskisinden daha çok günümüzde, ama insanların esirgemek için parasal zararı önemsemeyerek kendi adamlarını korumak şeklindeki bambaşka bir niyet-

le bunu yapmışlardır. Sanırım, büyük Afrikalı Scipio, yüz düşmanı bozguna uğratmaktansa bir vatandaşını kurtarmayı tercih ettiğini söylediğinde bunu kast etmişti). Ama kuşkusuz şu kesindir ki, tiran asla gücünün güvende olduğunu düşünmez, sadece kendisinin altında işe yarar kimsenin kalmaması noktasına varmış olması hariç; bu durumda haklı olarak ona, Terrence'te Thrason'un fillerin efendisini eleştirmekle övündüğü şeyi söyleyebiliriz:

*Gerçekten bu kadar cesur musunuz,
Vahşi hayvanlara emredebildiğiniz için?*

Fakat tiranların kullarını alıklaştırma kurnazlığı, Cyrus'un Lidyalılara karşı kullandığı kurnazlık kadar apaçık olarak görünmez: Lidya'nın başkenti Sardes'i ele geçirdikten, çok zengin kral Krezüs'ün yazgısını elinde tuttuk-tan ve onu beraberinde götürdükten sonra, ona Sardeslilerin ayaklandığı haberi iletilmişti; bunları kısa sürede bastırmıştır; fakat ne bu kadar güzel bir şehri yağmalamak ne de orayı denetim altında tutacak bir orduyu sürekli orada tutmak istemediğinden dolayı bunu sağlamak için büyük bir çare bulmuştur. Oraya genelevler, tavernalar, halk oyun alanları kurmuş ve halkın oralara gitmesi için bir buyruk yayınlamıştır. Bu garnizon öyle işine yaramıştır ki, o zamandan sonra Lidyalılara karşı hiç kılıç

çıkartmak gerekmemiştir. Bu zavallı ve sefil insanlar türlü oyunlar icat etmişlerdir; öyle ki Latinler, bizim eğlencelik olarak adlandırdığımız kelimeyi oradan almışlar, *Lidi* demek ister gibi, buna *ludi* diyorlar. Bütün tiranlar bu kadar açıkça insanların kadınsılaştırmak istediklerini ilan etmemiştir, ama onun resmi olarak emrettiği şeyi, onlar da el altından çoğunu aramıştır. Gerçeği söylemek gerekirse, şehirlerde sayısı her zaman daha kalabalık olan halkın onu sevene karşı kuşkulu, onu kandırana karşı bön olması tabiatındandır. Doğrusu bu budalaların, ağzının önünden geçirilen en ufak bir tüyle köleliğe çabucak yemlendiği kadar, hiçbir kuşun av düdüğüyle, hiçbir balığın oltadaki bir solucanla rahatça yakalandığını sanmayın; sadece biraz gıdıklamayla böyle çabuk kendilerini salıvermeleri olağanüstüdür. Tiyatrolar, oyunlar, güldürüler, gösteriler, gladyatörler, tuhaf hayvanlar, madalyalar, tablolar ve diğer benzer uyuşturucular, eski halkları kul etmek için kullanılan tuzak yemler, özgürlüklerinin bedeli, tiranlığın aletleriydi. Eski tiranlar, kullarını boyunduruk altında tutmak için bu yola, bu uygulamaya, bu yemlemelere sahipti. Böylece bunlar gözlerinin önünden geçen boş bir hazla eğlenerek söz konusu eğlencelikleri hoş buluyor, canlı renklerle süslenmiş kitaplardaki parlak resimleri

görebilmek için okumayı öğrenen küçük çocuklardan daha beter şekilde, alıklaşmış vaziyette kulluk etmeye alışıyorlardı. Romalı tiranlar başka bir noktayı da düşünmüştü: Her şeyden çok boğaz hazlarma kendilerini bırakan bu ayaktakımın gerektiği gibi istismar ederek kamu alanındaki onlulara şölenler veriyorlardı; böylece aralarındaki en akli başında ve sağduyulu olanı Platon'un cumhuriyetinin özgürlüğüne tekrar kavuşmak için çorba çanağından ayrılmazdı. Tiranlar buğdayın dörtte birini, şarabın çeyreğini ve bir sesterce* bağışlıyorlardı ve o an *Yaşasın kral!* nidalarını işitmek acınası bir durumdu. Budalalar kendi mallarının yalnızca bir kısmına kavuştuklarını ve kavuştukları bu malları, ilk önce kendilerinden alamasaydı, tiranın bunu bile onlara vermeyeceğini fark etmiyorlardı. Şu veya bu kişi sesterce'ini alıp halk şöleninde tıka basa yedikten sonra Tiberius'u ve Neron'u ve onların cömertliklerini kutsayıp, ertesi gün mallarını onların açgözlülüklerine, çocuklarını onların sefahatine, kanını bile bu muhteşem imparatorların gaddarlığına terk etmek zorunda kalınca, taş kesilip tek bir kelime söylemiyor ve bir kütükten daha fazla kımıldamıyordu. Halk hep böyle olmuştur: dürüstçe alamayacağı hazlara tamamen açık ve sefih, dürüstçe dayanamayacağı acıya da duyarsızdır. Bugünlerde

* Roma döneminde kullanılan bir para -çn.

Neron'dan bahsedildiğinde, bu çirkin canavarın, dünyadaki bu soğukkanlı aptalın ve pis çirkefin adını işittiğinde titremeyen tek kişi göremiyorum; yine de insanları birbirine düşüren bu kişi, bu cellat, bu vahşi hayvan hakkında şunu söyleyebiliriz ki, hayatı kadar çirkin olan ölümünden sonra, asil Roma halkı onun verdiği oyun ve şölenleri hatırlayarak öyle mutsuz oldu ki, neredeyse yasını tutacaktı; en eminlerinden biri olan iyi kalpli ve ciddi yazar Cornellius Tacitus böyle yazmıştır. Daha önce bu halkın, yasaları ve özgürlüğü askıya alan Jül Sezar'ın ölümünde bunu yaptığına bakılırsa, bu tuhaf gelmeyecektir; bu şahsiyetin eşi benzeri olmamıştır sanırım; çünkü bu kadar övülen insancılığı, var olmuş en vahşi tiranın gaddarlığından daha zararlı olmuştur, gerçekte Roma halkına karşı bu hoş zehri, kulluğu tatlı hale getirmiştir; ölümünden sonra hâlâ ağzında şölenlerinin tadı ve zihninde cömertliğinin hatırası kalmış olan halk, onu şereflelendirmek ve onu küle çevirmek için meydana bankları fazlasıyla doldurmuş, ardından Halkın Babası olarak ona bir sütun yaptırmış (sütun başlığı bunu taşıyordu), ne kadar ölü olsa da, aslında yaşayanlara ya da en azından onun öldürdüğü kişilere göstermesi gereken şan ve şerefi ona göstermiştir. Romalı imparatorlar, kutsal ve aziz sayıldığı kadar Dev-

letin himayesi altında halkın savunmasına ve korunmasına yönelik kurulmuş olduğu için *tribün* unvanını almayı unutmamışlardır. Bu yöntem sayesinde sanki bunun unvanı işitip zıt etkilerini hissetmelerini önlediği gibi, bir de halkın onlara güvenmesini sağlıyorlardı. Günümüzde kamu iyiliği ve ortak rahatlatma konusunda hoş sözler söyleyenler hiçbir kötülük yapmasalar da, bunlardan daha iyisini yapmıyorlar: Çünkü biliyorsun ey Longa, bazı yerlerde yetirince incelikle kullanabilecekleri öğüt derlemesini iyi biliyorsun; kuşkusuz birçoğunda bu kadar küstahlığın olduğu yerde incelik olamaz. Asur kralları ve onlardan sonra Med kralları, bu halk kitlesine kendilerinin insandan öte bir şey olduklarını düşündürtmek ve görerek karar veremeyeceği şeyler hakkında seve seve hayalperestlik yapan insanları bu düşüncelerde tutmak için halkın karşısına olabildiğince geç çıkarlardı. Bu gizemle Asur nüfuzu altında uzun süre kalan bunca ulus, kulluk etmeye alıştıkları gibi, efendilerinin kim olduğunu, hatta bir efendileri olup olmadığını bilmeden ve itibar üzerine kimsenin görmediği birisinden korktukları için gönüllü kulluk ediyorlardı. İlk Mısır kralları, başlarında bazen bir kedi, bazen bir dal, bazen ateş olmadan kendilerini göstermiyorlardı; aslında bu kadar budala veya bu kadar kullaştırılmamış olma-

salardı; insanlar sanırım bu durumun tuhaflılığıyla bununla alay edip eğlenmesi gereken kulları arasında saygı ve hayranlık uyandırıyorlardı. Tiranlıklarını temellendirmek için eski zamanın tiranlarının ne kadar çok şeyden faydalandıklarını, bu halk tabakasını her zaman makbul buldukları için, onu kul haline getirip, ucuzca yanıltarak ağlarını kurup, onunla alay ederken ne kadar basit yollar kullandıklarını fark etmek acınası bir durumdur.

Eski halkların körü körüne inandıkları şu diğer martavala ne demeli? Epir kralı Pirus'un kalın parmağının mucize yaratıp dalak hastalıklarını iyileştirdiğine kesin bir şekilde inanmışlardı; üstelik bu hikâyeyi zenginleştirip kralın cesedi yakıldıktan sonra bu parmağın ateşe rağmen kurtulduğunu ve küller arasında bulunduğunu söylemişlerdi. Yine de budala halk daha sonra onlara inanmak için kendi yalanlarını uyduruyor. Pek çok insan bunu böyle yazmıştır, ama şehirlerin gürültüsünü ve aşağı halkın boş konuşmalarını toplamış olmalarını görmek hoştur. Asur'dan dönen ve imparatorluğu ele geçirmek için Roma'ya giderken İskenderiye'den geçen Vespasian olağanüstü şeyler yapmıştır: Topalları düzeltmiş, körleri görür hale getirmiş ve kanaatimce onun körlükten kurtardıklarından daha kör oldukları için buradaki sahteliği göremeyenlere dönük

türlü nice güzel şeyler yapmıştır. Tiranlar bile insanların kendilerine kötülük yapanlara sabır göstermesini tuhaf buluyorlardı; koruma olarak da dini önlerine koyuyorlardı ve mümkün olduğunda kötü hayatlarını sürdürebilmek için kutsallığın kimi yönlerini ödünç alıyorlardı. Böylece Vergilius'un Sibyl'ine inanacak olursak Salmoneus insanlarla bu şekilde alay ettiği ve Jüpiterlik yapmak istediği için cehennemde bunun hesabını veriyordu ve Sibyl onu cehennemin en dibinde görmüştü:

*Acılı dertlerle ıstırap çekti, taklit etmek
istediği için
Göğün yıldırımlarını ve Jüpiter'in
ateşlerini,
Dört at üstünde, sallayarak gidiyordu
Yumruğunda ışıldayan bir meşaleyi.
Yunan halkları arasında ve pazarın
ortasında,
Elide şehrinde yürümüştü
Yalancı pehlivanlığını yaparak
girişmişti
Yalnızca tanrılara ait şan şeref
üzerinde.
Akılsız, taklit edilemez fırtınayı ve
yıldırımını
Tunçla ve korkutucu bir akış
Atların toynaklarında, kadir-i mutlak
Baba'yı taklit ederek,*

*O ki, hızla cezalandırarak bu büyük
 kötülüğü,
 Bir meşale, bir ışık atarak değil,
 Dumaniyla birlikte balmumundan bir
 meşaleyi,
 Korkunç bir fırtınanın bu sert
 darbesiyle,
 Ayakları başının üstünde onu aşağılara
 taşıdı.*

Sadece budalalık yapan kişi şu an orada iyi muamele görüyorsa, sanırım dini istismar edenler, kötü insanlar oldukları için, daha da haklı olarak orada yer alırlar.

Bizimkiler Fransa'da buna benzer şeyler ekmişlerdi: kurbağalar, zambaklar, kutsal yağ şişeciği ve sancak. Her nasıl olursa olsun, biz ve atalarımız buna inanmamak için hiçbir nedenimiz olmadığı, barışta iyi kalpli ve savaşta yürekli krallarımız olduğu, bunların ne kadar kral doğmuş olsalar bile sanki doğa tarafından diğer insanlar gibi yaratılmamış da kar-dir-i mutlak Tanrı tarafından doğmadan önce yönetmek ve bu krallığı korumak için seçilmiş oldukları için inanmazlık etmek istemediğimiz şeylerdir; yine de bu böyle olmasa da, hikâyelerimizin gerçekliğini tartışmak veya serbestçe ayıklamak, böyle bir eğlenceye engel olmamak için tartışmaya girişmek istemem; artık iyi şekillenmiş değil, Ronsard'ımız, Baif'imiz, du Bellay'ımız tarafından tamamen yenilen-

miş gibi görünen Fransız şiirimiz burada fazlasıyla kendini ifade edebilecektir; ki ummaya cesaret edersem onlar sayesinde Yunanların ve Latinlerin bize bakışları üstün değil, en fazla yaşça büyük olma imtiyazı olacaktır. Kuşkusuz, kafiyelerimize büyük haksızlık etmiş olurum, çünkü bu kelimeyi seve seve kullanıyorum, hatta bazıları onu fazlasıyla mekanik hale getirmiş olsa da, onu tekrar soylulaştıracak ve ilk şanını ona geri verecek pek çok insan görüyorum; dediğim gibi, Ronsard'ımızın *Franciade*'ında üslubuyla dilediği gibi ve hoşça neşelendireceğini şimdiden gördüğüm kral Clovis'nin güzel hikâyelerini ondan almakla, ona büyük haksızlık etmiş olurum. Adamın nüfuzunu, sivri zekâsını, zarafetini biliyorum: Romalılar ancille'leriyle ne yaptılarsa o da sancakla ihtiyacını görecektir, "*Ve gökten yere atılan kalkanlar*," der Vergilius; Atinalıların Erictone sepetini iyi kullandıkları gibi, kutsal yağ şişeciğini iyi kullanacaktır; hâlâ Minerva kalesinde olduğunu iddia ettikleri baykuşunu konuşturdukları gibi, o da bizim silahlarımızı konuşturacaktır. Kuşkusuz, kitaplarımızı yalanlamayı ve şairlerimizin alanlarında koşuşturmayı istemekle hakaret etmiş olurum. Fakat nasıl saptığımı bilemediğim konuma dönecek olursam, tiranlar, kendilerini güvende tutmak için halkı kendilerine karşı itaate ve kulluğa

alıştırmakla kalmayıp, aynı zamanda onlara yürekten bağlanmalarını da sağlamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla buraya kadar gönüllü kulluk hakkında söylediğim şey, aşağı tabaka açısından tiranın işine yarayabilir.

Fakat şimdi kanaatimce egemenliğin gizli nedeni ve sırrı, tiranlığın desteği ve temeli olan bir noktaya varacağım. Balta mızraklı askerlerin, muhafızların ve gece gözcülerinin tiranları koruduğunu sananlar, kanaatimce, fazlasıyla yanırlılar; sanırım güvenden ziyade formalite icabı ve korkutmak amacıyla bunlar birbirine destek çıkıyorlar. Okçular, sarayın girişini herhangi bir girişimde bulunamayacak, olanakları ve gerekli silahları olmayan pejmürdelerden koruyorlar. Kuşkusuz Roma imparatorları arasında muhafızları tarafından bazı tehlikelerden kurtulmuş olanların, kendi okçuları tarafından öldürülenlerden daha az olduğunu söylemek kolaydır. Tiranı koruyan atlı insan sürüsü, yaya insan bölükleri veya silahlar değildir. İlk başta inanılmayacaktır, ama aslında bu gerçektir: Tiranı orada tutan dört veya beş kişidir, ülkeyi kulluğa mahkûm eden her zaman dört-beş kişidir. Tiranın gözüne girmiş her zaman beş veya altı kişi olur; bunlar, gaddarlıklarının işbirlikçileri, hazlarının yoldaşları, şehvetlerinin pezevenkleri ve yağmalarına ortak olmak için kendiliğinden ona yaklaşmış ya da onun

tarafından çağrılmış kişiler olmuştur. Bu altısı reislerini öyle iyi eğitmişlerdir ki, bu önder yalnızca kendi kötücüllüğüyle değil, aynı zamanda onların kötücüllükleriyle de kötücül olmak zorunda hissetmiştir. Bu altı kişinin altında onlardan faydalanan altı yüz kişi olur ve bu altı kişinin tirana yaptıklarını, bu altı yüz kişi de üstlerindeki altı kişiye yaparlar. Bu altı yüz kişinin altında gerektiği gibi yetiştirdikleri, para tutkularını ve gaddarlıklarını ellerinde tutmaları, gerektiğinde bunları uygulamaları, ancak onların gölgelerinde var olabilecek, yasalardan ve cezalardan ancak onların aracılığıyla muaf tutulacak kadar kötülük yapmaları için eyaletlerin yönetimini ya da vergilerin işletimini verdikleri altı bin kişi yer alır. Bunlardan sonra gelenlerin sayısı çoktur ve bu ağı çözme eğlencesine girişmek isteyen de altı bin kişi değil, yüz bin kişinin, milyonlarca kişinin aslında bu iple tirana bağlı olduğunu, Homeros'ta, zinciri çekse bütün tanrıları kendisine doğru çekmekle övünen Jüpiter gibi, bu iple birbirine yardım ettiğini görür. İşte Jül döneminde Senato'nun yükselişi, yeni eyaletlerin kurulması, bakanlıkların yükselmesi buradan ileri geliyordu; elbette bu iyi anlamda adaletin yeniden şekillendirilmesi değil, tiranlığın yeni destekçileridir. Kısacası buraya birilerinin kayırmasıyla, tiranlarla olan kazançla varılır, dolayısıyla özgür-

lükten hoşlananlar kadar, tiranlığın fayda sağladığı insanlar olur. Nasıl ki hekimlerin, bedenimizde çürümüş bir yer olduğunda, diğer yerler hareketsiz kalırken derhal her şeyin bu çürük bölgeye geldiğini söyledikleri gibi, bir kral kendini tiran ilan ettiğinde, derhal kraliyetin bütün kötüləri, bütün döküntüsü etrafına toplanır; burada hırsızlardan ve kulağı kesiklerden bahsetmiyorum, bunlar cumhuriyette olsalar zaten ne kötülük ne de iyilik yapabilirler, asıl hararetli bir ihtirasla ve belirgin bir paratutkusıyla lekelenmiş olanlar onun etrafında toplanırlar, bunların derdi ganimetten pay alabilmek ve büyük tiranın altında küçük tirancıklar olabilmektir. İşte büyük hırsızlar ve ünlü korsanlar da böyle yapıyorlar: Kimisi ülkeyi keşfediyor, kimisi yolcuları sıkıştırıyor; kimisi pusu kuruyor, kimisi nöbet tutuyor; kimisi katlediyor, kimisi soyuyor; aralarında üstünlük varsa ve kimisi uşak, diğerleri topluluğun reisi olsa da, sonunda hepsi bütün ganimetten olmasa da en azından payına düşeni aramaya koyulur. Söylenene göre, Sicilyalı korsanlar o kadar kalabalıkça bir araya toplanmışlardı ki, onlara karşı Büyük Pompeius'u* göndermek zorunda kalınmıştı; fakat ittifaklarına birkaç güzel şehir ve büyük kent-devlet almışlardı ve bu yolla seferlerinden dönüşte limanlarında onla-

* Gnaeus Pompeius Magnus, MÖ 106-48 –ed.n.

ra yataklık ettikleri için ödül olarak ganimetlerinden bir pay ödeyip kendilerini güvende tutuyorlardı.

Böylece tiran kullarından bazılarını kullanarak diğerlerini köleleştirir ve işe yaramayanlar tarafından korunur; işe yarar olsalardı, bunlardan da korunması gerekirdi; söylendiği gibi, odunu kesmek için odundan bir yonga gerekir. İşte okçuları, işte muhafızları, işte balta mızraklı askerleri; bunlar bazen ondan sıkıntı çekmiyor değiller, ama Tanrı'nın ve insanların terk ettiği bu kurtuluşu olmayan adamlar, kendilerine kötülük yapana değil de, kendileri gibi buna maruz kalıp karşılık veremeyenlere kötülük etmek için onun kötülüğüne tahammül ederler. Yine de tiranın tiranlığının ve halkın kulluğunun ihtiyaçlarını yerine getirmek için tirana hizmet ederken bunları gördüğümde, bunların kötülüklerine şaşırıp budalalıklarına da acıyorum; çünkü gerçeği söylemek gerekirse, bir tirana yanaşmak, özgürlüğünü daha geriye çekmek ve başka bir deyişle iki elle kulluğun elini sıkıp öpmek değil midir? İhtiraslarını biraz olsun bir kenara bıraksalar ve para tutkunlarından birazcık vazgeçseler, ardından birbirlerine bakıp birbirlerini tamsalar, ellerinden geldiğince ayak altına aldıkları, kölelerden ve forsalardan daha kötü davrandıkları köylüler kadar kötü muamele görseler de, onlara nazaran daha zengin

ve daha özgür olduklarını görecektirler. Çiftçi ve zanaatkâr, her ne kadar kul olsalar da, söyleneni yapmakla yetinirler; ama tiran, yanında, himayesini dilenen ve yaltaklanan diğerlerini görür, sadece onun söylediğini yapmak yetmez, bunların onun istediği gibi düşünmesi, hatta çoğu zaman onu memnun etmek için düşüncelerini önceden sezinlemeleri gerekir. Sadece itaat etmek yetmez, aynı zamanda onun hoşuna gitmek gerekir; onun işlerinde çalışarak bitkin düşmeleri, dertlenmeleri, ölmeleri gerekir, ardından hazları onun hazları olmalı, kendi zevklerini bırakıp onun zevklerini kabul etmeleri, mizaçlarını zorlamaları, doğalarından ayrılmaları gerekir; onun sözlerine, sesine, işaretlerine ve gözlerine dikkat etmeleri gerekir; onun isteklerini incelemek ve düşüncelerini keşfetmek için gözleri, ayakları, elleri tetikte olmalı. Bu mutlu yaşamak mıdır? Buna yaşamak denebilir mi? Yürek insanına demiyorum, iyi doğumlu birisine de demiyorum, sadece sağduyu sahibi veya sadece insan suretine sahip herhangi birine yeryüzünde bunca tahammül edilmesi kadar zor bir şey var mıdır? Hiçbir şeyin bizim olmadığı, rahatımızı, özgürlüğümüzü, bedenimizi ve hayatımızı başkasından alarak, kısacası böyle yaşamaktan daha sefil bir şey olabilir mi?

Ancak onlar mal mülk edinmek için kulluk ediyorlar, sanki kendilerinin olabilecek her-

hangi bir şey kazanabileceklermiş gibi, çünkü kendilerinin bile kendilerine ait olduklarını söyleyecek durumda değiller; sanki bir tiran altında kişinin kendisine ait olabilecek bir şey varmış gibi, mal mülkün kendilerinin olmasını istiyorlar ve herkesten her şeyi alma ve birisine ait olabileceğini söyleyebileceğimiz herhangi bir şeyi herhangi birisine bırakmama gücünü ona verenin kendileri olduğunu unutuyorlar. Mülkten daha çok insanları tiranın gaddarlığına kul eden bir şey olmadığını, onun için bağımsızlık kadar ölüm cezasını hak eden bir suç olmadığını, sadece zenginliği sevdiğini ve sadece zenginleri bozguna uğrattığını görüyorlar, yine de dolgun ve alık olarak ona gidiyorlar; iştahını kabartırcasına kasabın önüne çıkar gibi, ona gidiyorlar. Gözdeleleri tiranın etrafında çok mal mülk kazanmış olan kadar, bir süre mal mülk biriktirip ardından mallarını ve canlarını kaybedenleri de hatırlamaları gerekir; başkalarının ne kadar zenginlik kazandıkları değil, bunlar arasında ne kadarının bunları koruyabildiği akıllarına gelmeli. Bütün eski tarihler keşfedilsin, hatıralarımızda olanlara bakılsın ve kötü yollarla prensin gözüne girenlerin, kötülüklerini kullananların veya onun saflığını istismar edenlerin, daha sonra bu prensler tarafından yok edilenlerin, kolayca yükseltildikten son-

ra vefasızca indirilenlerin sayısının ne kadar çok olduğu görülecektir. Kuşkusuz, bunca kötü kralın yakınında bulunmuş bu kadar büyük sayıda insanın arasında başkalarına karşı hararetlendirdikleri tiranın gaddarlığına maruz kalmamış çok az kişi vardır veya hiç kimse yoktur; çoğu zaman himayesinin altında başkalarının kalıntılarıyla zenginleştikten sonra, onlar da kendi kalıntılarıyla onu zenginleştirmişlerdir.

İyi insanlar bile, bunlardan bazısı tiranın sevgisini, onun himayesini kazanmış olsalar bile, içlerinde erdem ve dürüstlük parlarsa bile, hatta en kötülerin saygısını görse bile, ama iyi insanlar diyordum, orada kalamaz ve ortak kötülüğü hissedip tiranlığı kendi aleyhlerinde yaşamaları gerekir. Bir Seneca, bir Burrhus, bir Thrasea, bu üç iyi insan, aralarından ikisi bahatsızca tirana yaklaşmış ve işlerinin idaresini almıştı, her ikisi de onun tarafından sevilmiş ve saygı görmüştü, hatta aralarından biri tiranı yetiştirmiş ve çocukken onun lalalığını yapmasını dostluğunun teminatı görmüştü; işte bu üç kişi korkunç ölümleriyle kötü bir efendinin himayesinin güvenilir olmadığına dair yeterli örneklerdir; zaten hangi dostluk kendisine itaat etmekten başka bir şey yapmayan, krallığından nefret edecek kadar kalbi katı ve sevmeyi bilmediği için kendi kendini fakirleş-

tirip imparatorluğunu yok edebilen birisinden ne umut edebilir?

Bunların iyi kişiler oldukları için böyle sorunlarla karşılaştıkları söylenirse, onun etrafına iyice bakılsın, onun himayesine girip de kötü yollar kullanarak orada kalanların diğerlerinden daha uzun orada kalmayı başaramadıkları görülecektir. Kim böyle yüzüstü bırakılmış aşktan, inatçı sevgiden bahsedildiğini işitti, hangi erkek bir kadına onun Poppea'ya olan azgın tutkusu gibi tutkundu? Oysa Poppea onun tarafından zehirlendi. Annesi Agrippina, imparatorlukta ona yer açmak için, kocası Claudius'u öldürmüştü; onu hoşnut etmek için yaptığı hiçbir şeyde zorluk çıkartmamış ve hiçbir acıdan çekinmemişti; ama oğlu, kendi bebeği, kendi eliyle imparator yaptığı kişi, sık sık ona ihanet ettikten sonra, sonunda canını da aldı; o zaman bu cezayı fazlasıyla hak ettiğini söylemeyecek bir tek kişi yoktu, tabii bu ceza ondan değil de, başka herhangi birisinden gelseydi. Dolayısıyla kim imparator Claudius kadar kolay kullanılan, saf, başka bir deyişle gerçekten bön oldu? Onun Messalina'ya tutkunluğu kadar kim bir kadına tutkun olabildi? Ama nihayetinde Messalina'yı cellada teslim etti. Tiranlar iyilik yapmada her zaman alık olurken, ama nasıl olduğunu bilmiyorum, en yakınlarına bile gaddarlık yapmaya gelince, ne kadar az olsa da içlerinde bir zekâ

uyaniyor. Çok sevdiği ve onsuz yaşayamayacak gibi görünen bu adamın karısının boğazını açık görünce şu tatlı sözlerle okşadığı genelde bilinen bir şeydir: "İsteğim üzere, az sonra, bu güzel boyun kesilebilir." İşte bu yüzden genel olarak eski tiranlar, bunların doğasını bildikleri için, tiranın isteklerinden emin olmadıkları gibi, onun gücünden de çekinen gözdeleleri tarafından öldürülmüşlerdi. Böylece Étienne Domitianus'u öldürmüş, sevgililerinden biri Commodus'u, Macrinus da Antonius'u; neredeyse bütün diğer tiranların sonu da aynı olmuştur.

Kesin bir şey varsa, o da tiranın asla sevilmediği ve sevmediğidir. Dostluk kutsal bir isim, aziz bir şeydir; sadece iyi insanlar arasında var olabilir ve karşılıklı saygıdan doğar; sadece iyiliklerle değil, aynı zamanda iyi bir hayatla beslenir. Bir dostu dostundan emin kılan şey, onun dürüstlüğünü bilmesidir; kefil-i iyi doğası, inanç ve istikrardır. Gaddarlığın olduğu yerde, sadakatsizliğin olduğu yerde, adaletsizliğin olduğu yerde dostluk olamaz; kötüler bir araya toplandıklarında aralarında dost meclisi değil, komplo vardır; birbirlerini sevmezler ama birbirlerinden korkarlar; onlar dost değil, işbirlikçidirler.

Öyle bir şey varsaysak bile bir tiranda güvenilir bir sevgi bulmak zor olur, çünkü herkesin üstündedir ve zaten hiç yoldaşı olmadığı için

tutkulu amacı hakkaniyet olan, asla aksamak istemeyen, böylece her zaman eşit olan dostluğun sınırlarının dışındadır. İşte bu yüzden hırsızların arasında (söylendiği gibi) ganimet paylaşımında sadakat vardır, çünkü bunlar denk ve yoldaşırlar, birbirlerini sevmeseler de birbirlerinden çekinirler ve ayrılarak güçlerini zayıflatmak istemezler; ama tiranın gözdesi olanların hiçbir güvenceleri yoktur, çünkü tiran her şeyi yapabileceğini ve iradesini akıl yerine saydığı, hiçbir yoldaşı olmayıp herkesin efendisi olduğu için onu zorlayan hiçbir mecburiyeti ve görevi olmadığını onlardan öğrenmiştir. Bunca apaçık örnek görerek, bu kadar gerçek tehlikeleri görerek kimsenin sağduyulu davranmak istememesi ve bunca insanın gönüllüce tiranların yanına yaklaşması, aralarından birinin masalda tilkinin aslana, "İninde seni ziyaret ederdim, ama sana giden pek çok hayvanın izini görüyorum, fakat geri gelenini hiç görmedim," dediğini demeye cesareti ve akli olmaması çok acıdır.

Bu sefiller tiranın hazinelerinin parıldadığını görürler ve cesaretinden yayılan ışıklara hayran hayran bakarlar; bu aydınlıkla iştahları kabarmış şekilde, ona yaklaşırlar ve kaçınılmaz olarak kendilerini yakıp kül edecek aleve atlarlar: tıpkı (eski masalların anlattıkları gibi) temkinsiz satir gibi, Prometheus'un bulduğu

ateşin aydınlığını gördüğünde onu öyle güzel bulmuştur ki, onu öper ve yanar; ya da haz alma umuduyla ateşe giren kelebek gibi; pırlıtısına kapıldığında, Toscanalı şairin söylediği gibi, diğer erdemi, yakan erdemi bulur. Bu gözdeleler kulluk ettikleri kişinin elinden kaçsalar da, bu tirandan sonra gelen kraldan kaçamazlar: Bu kral iyi yürekliyse hesap vermeleri ve en azından nedenini açıklamaları gerekir; tıpkı efendileri gibi; kötü bir kralsa, onun da kendi gözdeleleri olacaktır, bunlar da, onlar gibi, aynı kötü eğilimde olacaklar ve mülke sahip olmak isteyeceklerdir. Bu kadar büyük bir tehlike karşısında ve bunca güvensizlik içinde hâlâ bu kadar tehlikeli bir efendiye bunca zahmetle hizmet etmek için bu bahtsız mevkiye sahip olmak isteyenler olabilir mi? Bu nasıl bir zahmet, bu nasıl bir işkencedir Tanrım? Birinin hoşuna gitmek için gece ve gündüz düşünmek zorunda olmak, aynı zamanda yeryüzündeki bütün insanlardan daha çok ondan korkmak. Darbenin nereden geleceğini görmek, pusuları bulmak, yoldaşlarının felaketini hissetmek; kimin ona ihanet edeceğini kestirmek için sürekli gözü tetikte, kulak kesilmiş olunması, üstelik herkeşe gülümserken herkesten korkulması, ne açık düşmanı ne emin dostu olması; yüzü hep güleç olup kalbinin hep daralması, sevinçli olamayıp hüzünlü olmaya cesaret edilememesi!

Bu büyük dertlerden onlara geriye kalan şeye bakmak ve sefil hayatlarının çilesinden hangi iyiliği bekleyeceklerini görmek çok keyiflidir. Halk çektiği acıdan tiranı sorumlu tutmaz, kendisini yönetenleri sorumlu tutar: Halklar, uluslar, köylüler, çiftçiler derken herkes bunların isimlerini bilir, kötü eğilimlerini çözer, onlara bin sövgü, bin hakaret savurur, bin bela okur; bütün duaları, bütün dilekleri bunlara karşıdır; bütün felaketleri, bütün vebaları, bütün kıtlıkları onların başına kakarlar; görünürde onlara şan şeref sergileseler de, aslında kalplerinde onlara lanet ederler ve en vahşi hayvandan daha çok onlardan nefret ederler. İnsanlara karşı verdikleri hizmetten aldıkları şan şeref budur; oysa bu insanlar bunların bedenlerinden bir parçasını koparmış olsalar yine memnun kalmaz, yine sıkıntılarına teselli bulmazlar; ama kuşkusuz bunlar öldükten sonra da, onlardan sonra gelenler de, onlardan daha tembel olmadıkları için bu halk-yiyicilerinin isimleri bin kalemin mürekkebiyle karalanır ve saygınlıkları bin kitapta parampaşa edilir ve bir anlamda kemikleri bile gelecek nesiller tarafından kötü hayatlarından ötürü onları cezalandırır gibi ölümlerinden sonra bile sürüklenir.

Bu yüzden gözlerimizi göğe çevirelim, ya kendi şerefimiz, ya erdeme olan aşkımız ya da sağduyulu konuşmak için hareketlerimi-

zin emin şahidi ve hatalarımızın adil yargıcı kadir-i mutlak Tanrı aşkı ve şerefi için öğrenmeliyiz, iyilik yapmayı öğrenmeliyiz. Bana gelince, ben iyi düşünüyorum ve kanmıyorum, çünkü özgürlükçü ve iyi yürekli olan Tanrı'ya tiranlıktan daha ters bir şey yoktur; öyle ki, o tiranlara ve işbirlikçilerine orada daha özel çileler hazırlamıştır.

ETIENNE DE LA BOÉTIE

GÖNÜLLÜ KULLUK ÜZERİNE SÖYLEV

La Boétie'nin tahminen 1550'de yazdığı ve 1579'da gizlice basılan *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çoğunluğun tek bir kişiye boyun eğmesinin nasıl mümkün olduğunu ve insanların gönüllü kulluktan nasıl kurtulabileceğini anlatırken devlet ve iktidar ilişkilerine de yeni yaklaşımlar getiriyor. İktidarın tahakkümüne biat eden insanlar üzerinden devletin, dolayısıyla da itaat ve iktidar ilişkilerinin sorgulandığı bu kitabı, La Boétie henüz 22 yaşında bir üniversite öğrencisiyken yazdı.

On altıncı yüzyılda yazılan, devlet egemenliği ve iktidarın meşruluğunu irdeleyen bu eser, on dokuzuncu yüzyıl toplumsal hareketlerine yön vermekle kalmayıp Tolstoy gibi dönemin anarşist düşünürlerini de etkiledi. La Boétie'nin kısacık hayatına sığan bu kısa metinde, iktidar ilişkilerinin nasıl sürdürüldüğünü ve bu tahakküm karşısında direniş ve sivil itaatsizlik teorilerinin nasıl hayata geçirilebileceğini görüyoruz.

ALFA

www.alfakitap.com

f /alfakitap

t /alfakitap

ALFA FELSEFE

ISBN 975-605-171-067-6

